

Tohir Malik. Iblis devori (qissa)

Muallifdan

Bir mamlakatga g'anim hujum qilib, ikki aka-uka jangga otlanishibdi. Ular singillarini insof egasi hisoblangan bir tanishlariga qoldiribdilar. Qiz juda go'zal ekan, u kishiga iblis vasvasa qila boshlabdi. Oxiri u odam gunohga botibdi-yu, "akalari kelsa nima deb javob qilaman?" deb qo'rqibdi. Iblis "Qizni o'ldir-da, og'ilxonaga ko'mib qo'y, akalari kelganda "singillaring qochib ketdi", deysan", deb o'rgatibdi. Shunday ham bo'libdi. Akalar ajablanib turishganda iblis ularga bo'lgan gapni aytib beribdi, qiz ko'milgan joyni ko'rsatibdi. Podshoh u odamni o'limga hukm qilibdi. Zinokor bo'yniga sirtmoq tashlanganida yana iblis paydo bo'libdi. "Sen meni shu ahvolga solding!" debdi u odam nafrat bilan. "Sen mendan o'pkalama, istasang seni o'limdan olib qolay. Shartim shuki, menga bir martagina sajda qilasan". "Qanday sajda qilaman, bo'ynim sirtmoqda-ku?" debdi u odam. "Sen menga sajdani niyat qil-da, boshingni men tomon egsang bas", debdi iblis. Odam iblisning aytganini bajarib, boshini u tomon egib sajda qilgan ekan, sirtmoq tortilib, bo'g'ilib o'libdi - dunyodan iymonsiz ketibdi.

Ha, iblis barchani shunday vasvasaga solib, yo'ldan chiqarmoqni istaydi. Uning o'z olami bor. Ba'zilar "to'g'ri yashayapman", deb o'ylashadi-yu, biroq, shaytanat olamiga kirib borayotganlarini, oqibat esa iblis sirtmog'iga tushib qolganlarini sezishmaydi. Yozuvchi Tohir Malikning "Shaytanat" asari kitobxonlarni shayton boshqaruvchi olam bilan tanishtirgan edi. So'ng "Shaytanatning turfa olami" turkumida "Murdalar gapirmaydilar" kitobi nashr etilgan edi. Bu asarlarda ashaddiy jinoyatchilar hayoti qalamga olingandi. Shaytanat - faqat qotillar yoki o'g'rilar olami emas. Iblis har bir odamning ruhini parchalab, o'z olamiga tortishga urinaveradi, ya'ni insonning ma'naviy olamini bulg'ashga intiladi. Oqibatda kimlarningdir ma'naviy olami qashshoqlashadi-da iblis taqdim etgan olamga kirib boradi. Ammo u o'zini zinhor jinoyatchi hisoblamaydi. Holbuki... ruhlarni azobga qo'yish ham jinoyatdir.

"Bir qoringa siqqan bolalar bir hovliga sig'ishmaydi..." Bu maqolda qanchalar haqiqat bor? Ota-ona vafotidan keyin nima uchun farzandlar yuzko'rmas bo'lib ketadilar? Shaytanat olamiga kirib qolganlari uchun emasmi? Ota-onalari ruhi azob chekishini nechun o'ylamaydilar? Yozuvchi Tohir Malik mazkur yangi asarida siz, aziz kitob muhlislarini shu mavzuda bahs yuritishga da'vat etadi. Kitobga yozuvchining yangi yozgan hikoyalari bilan birga qayta tahrirdan chiqqan bitiklari ham jamlandiki, bularda ham iblis yetovidagi yoki undan nafratlanuvchi insonlar obrazi gavdalanadi.

Qissa

Bismillahir Rohmanir Rohiym.

Bizlarni inson qilib yaratgan va imon gavhariga musharraf etgan mehribon Alloh taologa behad hamdu sanolar bo'lsin!

Oamlarga rahmat bo'lib kelgan sevimli, mushfiq payg'ambarimiz hazrat Muhammad mustafoga salotu salomlar yo'llaymiz. Assalomu alaykum, ardoqli kitobxon!

Shukrlarkim, mazkur kitob sahifalari orqali Alloh siz bilan diydor ko'rishmoqlikni nasib etyapti. Bu safargi g'oyibona uchrashuvimiz barchalarimizni ba'zan o'ylantirayotgan, ba'zan esa tashvishga solayotgan mavzu - aka-ukalar munosabati xususida bo'ladi., insha Alloh!

Siz kabi men ham bu masalada ko'p fikr yuritaman. O'zimga o'zim ko'p savollar beraman, javobni esa yo topaman yo topolmayman.

...Insoniyat tarixidagi birinchi xusumat aka va uka orasida bo'ldi.

...Birinchi qotillik ham shunday: Qobil ukasi Hobilning qonini to'kdi.

Alloh! Alloh! Nahot bu yovuzlik to qiyomatga qadar Odam bolalariga meros bo'lib qolsa?! O'zing asragin, rahm egasi Allohim!

Yusuf alayhissalomning akalari ul Zotni o'limga topshirishni ixtiyor etdilar.

Alloh! Alloh! Odam bolalari nahot bu hodisadan ibrat olmaslar?! Tavfiq ber, karam egasi Allohim!

Kenja botirning akalari ham uning o'limini istaydilar. Ertaklar olami bu yovuzlik bayoniga bekorga o'rin bermagandir.

Alloh! Alloh! Nodonlik tufayli tug'iluvchi zulm nahot ertakdan hayotga ko'chishini to'xtatmasa?! Vijdon ber aliym egasi, bilguvchi Alloh!

Qadimda ekinzoru bog'larni jonivorlardan ixota etmoqqa xizmat qilgan devorga endi iblis aka-ukalarni ajratish vazifasi yukladi. Loy yoki taxta devorlarga chidash mumkindir, ammo qalblarni qalblardan ajratuvchi nifoq devorlariga qanday chidaymiz?

Bayonimiz shuhaqda.

Bu asarni o'qib, siz qahramonlar orasida balki o'zingiz, balki aka yoki ukalaringizga o'xshaganlarni ham uchratarsiz. Ajablanmang. Men bu asarni o'z qusurlarimizni o'zimizga ko'rsatib bera oluvchi ko'zgu bo'lmog'ini orzu etib yozdim. "Basharang qiyshiq bo'lsa, ko'zgudan o'pkalama", deganlaridek og'rinmasdan o'zimizga qaraylik.

Umid ulkim, kim bunda o'z aksini ko'rsa imon sari yuzlangay.

Yana umid ulkim, aka-ukalar orasidagi devorlar mahv etilgay, insha Alloh!

Mazkur asarda nobop oila hayoti misol sifatida olindi. Bundan hamma shunaqa ekan, degan noto'g'ri xulosa chiqmasin. Allohga shukrkim, ahilligi bilan ibrat bo'luvchi fayzli oilalarimiz juda ko'p. Biz bu oilalar fayzini yanada barakali qilib berishini Allohdan so'raymiz. Yana duolar qilamizki, iblis to'rlariga burkanib qolgan oilalarning bu bandilikdan tezroq ozod bo'lishlarini, hidoyat yo'liga kirib, ittifoqda yashamoqliklarini Alloh nasib etsin.

Yo Rabbim! Sendan xayrli oqibat umid qilamiz.

Tun.

Qabriston.

Sukunat.

Foniy dunyoning azobu tashvishlaridan qutulib bunda yotganlarning oromini buzmaslik uchun shabada ham oralamaydi. Daraxtlarning barglari qayg'uli jimlik hukmida o'limlarini kutadilar. Kuz o'zining sovuq nafasi bilan ularning peshonalaridan bir-bir o'pib, aldabgina jonini oladi-da, qabrlar uzra to'shaydi.

Subhi kozibda qabriston bir oz qo'rqinchli, shuning barobarinda bir oz ajablanarli manzara chodiriga o'raladi. Qay bir qabr tepasida shaffof nur, qay biri ustida kirlangan dud ko'rinadi. Dud o'rlayotgan qabr ostidan hasratli ovozlari keladi:

-Dadasi, bolalarimiz nega bemehr bo'lib qoldilar?

-Bilmayman, onasi.

-Yuzko'rmas bo'lib ketishsa-ya?

-Endi kech, onasi...

-Bir qoringa siqqan, katta hovliga sig'ishmaydimi?

-Taqdir shu ekan, onasi.

-Taqdir? Go'rdagi azoblarimiz kammidi? Agar hovlini ikkiga bo'lib devor olishsa ruhimiz battar nimta-nimta bo'lmaydimi?

-Taqdir, onasi... bizning mukofotimiz shu ekan...

Go'rdan azobli nola eshitaladi... Nola so'ppayib turgan qabrtoshlarga urilib, aks-sado beradi-da, so'ng go'yo qabristonni silkitib yuborganday bo'ladi. Go'yo qiyomat boshlangandek...

Chap tomonini bosib yotgan Ibrohim bosinqirab, uyg'ondi. Yuragining zarbli urishi uyqusida zilzila bo'lib tuyulgandi. U ko'rgan tushi ta'sirida bir oz harakatsiz yotdi-da, keyin tirsagiga tayanib, qaddini ko'tardi. Ko'rgan tushi bandiligidan ozod bo'lolmay bosh egganicha bir oz o'tirdi. Keyin kalta soqolini silab "astag'firulloh", deb qo'ydi-da, irimga amal qilib, o'ng tomoniga qarab "tuf-tuf" deb qo'ydi.

Alloh iblis alayhila'naning "menga bir masjid lozim", degan talabiga binoan unga bozorni berdi. Iblis o'ziga ibodatxona uchun tayin etilgan bozorning qiyomat nafasi sezilib qoladigan zamonlarga kelib g'oyat obod bo'lishini balki orzu ham qilmagandir. Ehtimolki, kazzoblarning ko'pligidan iblis bu masjidiga ba'zan sig'may qolib, o'z xizmatining mahsuliga tashqaridan turib maftun bo'layotgandir. Bu holat faqat Allohgagina ma'lum, bandasi qaydan bilsin?

To'lqin ham ana shunday bandalarning biri. Bir necha kundan beri bozorni, uning atrofini kuzatib yurgani bilan bundagi shayton amallariga ahamiyat bermaydi. Tarozidan urib qolayotganlar, ketmon ushlab qanaqaligini bilmay turib "men dehqonman", deb ont ichayotganlar uni qiziqtirmaydi. Unga mashina qulfini buzib o'g'irlik qilayotganlarni topish va tutish topshirilgan.

Qamoqdagilarning gunohlari kechirilib, avfi umumiy e'lon qilinganda hamkasblaridan biri "Endi uyga bormay tunu kun ishlaydigan bo'ldik, qamoqdan malakasini oshirib chiqqan o'g'rilar endi hunarlarini ko'rsatishadi", deganda farishtalar "omin" deb yuborishgan ekan, o'g'ri jafosidan nolib shikoyat qiluvchilar ko'paygandan ko'paydi. To'lqin ilgari ham mashina o'g'rilarini tutgani uchun bu vazifa unga yuklatildi. Bir necha kunlik kuzatuv natijasi va hufyalarining ma'lumotlarini qo'shgan holda aniq bir xulosaga kelib, reja ishlab chiqdi.

Ko'chadan balandroqda joylashgan beshikchi ustaxonasiga kelib, o'zini tanishtirganda bozor endi qiziy boshlagan edi. Videotasvirchiga suratga olish uchun mos joyni ko'rsatgach, ustadan hozir ko'radigan voqeasiga xolis guvoh bo'lishini so'radi.

-Yo'-o'q, - dedi usta bosh chayqab.

-Nega? - deb ajabladi To'lqin, - Shu yerdan turib ko'rganingizni tasdiqlaysiz xalos.

-Yo'q, - dedi usta, keyin unamagani sababini hazil ohangida tushuntirgan bo'ldi: -Birovning sho'rini quritadiganga o'xshaysiz, bunaqa ishga meni aralashtirmay qo'ya qoling, aka, - Usta To'lqinning chehrasi tundlashganini ko'rib, hijolatlik bilan ko'shib qo'ydi: -Endi bu bir gap-da...

To'lqin ustaning "birovning sho'rini quritish" haqidagi gapidan ranjimadi. U bundan battarlarini, hatto haqoratomuz gaplarni ham yetarlicha eshitgan. Eshitganlari bir necha kungacha yuragini timdalab azob berib yurgan. Afsuski, alamli so'zlarning yurakka chandiq solishi ko'zga ko'rinmaydi. Ko'rinsami edi, ko'p odamlarning yuraklari faqat chandiqdan iborat ekaniga guvoh bo'linardi. To'lqin o'z kasbiga doir haqoratga moyil gapni otasidan ham eshitgan edi. Harbiy xizmatdan qaytib militsiya maktabiga hujjat topshirganini aytganida otasi avval ajblangan, so'ng achchiqlanib: "Shu ham ish bo'ptimi? Milisani birov odam qatorida sanamasa-yu, sen shunga intilsang, kimyodagi teskari reaksiyaga o'xshayapsan", degan edi. Uning fikricha, kimyogar olimning o'g'li ota kasbini tanlagani ma'qul edi. "Sen o'qiyver, olim bo'lmasang, biron maktabda o'qituvchilik qilarsan", dedi. To'lqin esa "O'zim qiziqmagan fanga bolalarni qiziqtira olmayman, qiziqmaganimdan keyin o'zim ham o'rganolmayman. O'rganolmaganimdan keyin bolalarni ham o'rgata olmayman", dedi. Otasi noiloj edi. To'y harakati boshlanganida sovchi borgan bir-ikki xonadondan "milisiga qiz bermaymiz", degan javob eshitilgach, o'g'lga "senga aytmabmidim?" ma'nosidagi qarashlar ham yurakni timdalagan edi.

Beshikchi ustaning hozirgi gapiga e'tibor qilmasa bo'lardi. Lekin javobsiz qoldirgisi ham kelmadi.

-Agar ustaxonangizni o'g'ri ursa-yu, biz o'g'rini qamasak, kimning sho'ri qurigan bo'ladi?

-E, akaxon, sovuq nafas qilmang, o'g'ri bizlardan nari yuraversin.

-Bu ham bir gapda... O'g'ri sizdan nari bo'lgani bilan sherigingizning sho'rini quritadi. Boshqa iloji yo'q, kasbi shunaqa. Sizning bozoringiz kasod bo'lsa boshqa hunar qilasiz. Ular boshqa hunar qila olishmaydi. Chunki ularning bozori hech qachon kasod bo'lmaydi.

-Ularning urug'ini quritib tashlash kerak.

-Qani, quritib ko'ring-chi?

-Nega men quritaman? Mening ishim mana, beshik, belanchak, arg'imchoq. Sizning ishingiz ana, ularniquritish.

-Mening ishim shu, bilaman, lekin men ularni qurita olmayman.

-Siz shunaqa deb tursangiz, ishlar "besh" ekan.

-Men bo'ladigan gapni aytyapman. O'tmishda qanchadan qancha o'g'rilarini ushlab, qo'llarini kesib tashlashgan-a, nega shuncha zamonlardan beri ularning urug'i qurimadi?

To'lqin beshikchi ustaga gapirayotgani bilan ko'zlari katta ko'cha tomonda edi: ana, zira sotuvchi bola ko'rindi. To'lqin unga kuzatuvining birinchi kunidayoq e'tibor bergan edi. U yo'l chetida to'xtagan mashinaga ildam yaqinlashadi. Ko'zlari javdiraydi. Bozorga kiraverishdagi gumbaz yonida esa uch yigitcha o'tiribdi. To'lqinning gumoni shularda. U ishni boshlash vaqti yetganini fahmlab, aloqa ratsiyasini qo'lga oldi. Nimadir demoqqa og'iz juftlagan usta gapini yutib, qo'shni do'kon tomon o'tmoqchi edi, To'lqin bir imo bilan uni to'xtatdi-da, so'ng

ratsiyani og'ziga yaqinlashtirib, past ammo qat'iy ohangda "Boshlayapmiz", deb buyurdi. Keyin:

-Birinci reja bo'yicha ishlaymiz. Hammaning diqqati zira sotuvchi bolada, - deb ilova qildi.

Qo'shni tomonga otlangan ustaga esa xolis guvoh sifatida kuzatishni yana bir bor iltimos qildi. Bu safar usta gapni ko'paytirmay To'lg'in ko'rsatgan tomonga qaradi.

Zirafurush bola ota kasbini davom ettirib bozorga chiqqan edi. Otasi oshnalari bilan ulfatchilik qilib o'tirganda bir piyola aroqni ichibdi-yu, "qudratlisan, hayot!" deb jilmayib qo'yib, jon beribdi. Oshnalari avvaliga hazillashyapti, deb o'ylab uning qilig'idan miriqib kulishibdi. Keyin qarashsaki... yoz chillasida ichilgan muzdek aroq vazifasini bajarib bo'lgan ekan.

Zirafurushlar marhumning hurmatini qilib, o'n oltini qoralayotgan o'g'lini yonlariga olishdi. Sifatsiz, biroq arzon zirani xaltaga solib ko'chada sotib yurganida o'zidan kattaroq uch bola uni tor ko'chaga olib o'tib biqiniga uch-to'rt musht tushirishdi-da, har kuni cho'tal berib turishga ko'ndirishdi. Shartni bajarib yurganida yangi topshiriq berishdi. Topshiriqni bajargach, endi ularning o'zlari cho'tal uzatishdi. "Endi sen bizga sheriksan!" deyishdi. Cho'tal berib yurish qayda-yu, sherik bo'lish qayda!

U bozorga kiraverishda to'xtayotgan mashinalarga tezgina yaqinlashib zirasini maqtar, ziyrak nigohi esa bir zumda ichkarini taftish qilib chiqardi. Ichkarida tuzukroq narsa ko'rmasa mashina egasini zira olishga qistayvermay, nari ketardi.

Bugun omadi keldimi, yap-yangi oppoq "Neksiya" shundaygina yoniga kelib to'xtadi. U odati bo'yicha shoshilib xaltasini ochdi-da, bir chimdim zira oldi:

-Amak, zira olaman, desangiz ichkari kirib ovora bo'lib yurmang. Ziraning dodaxo'jasi bizda!-deb turib yon o'rindiqdagi jigarrang diplomatga ko'z tashladi. Yuragi nimanidir sezdi, hatto ko'ngliga xushnudlik oralaganday bo'ldi-da, maqtovini davom ettirdi:

Mashina egasi eshikni qiya ochib, bir oyog'ini pastga tushirdi. Keyin bola uzatgan zirani kaftida yoyib ko'rgach, hidladi-da, aftini bujmaytirdi:

-Shuni zira deb yuribsanmi? Odamni harif qilma, bola,qarg'a cho'qigan zirangni buvingning eriga olib borib sot. Bor, jo'na!

Bola sifatsiz zirani olib borib sotishi lozim bo'lgan buvisining eri kim ekanini o'ylab ham o'tirmay, mijozni qo'ldan chiqarmaslik uchun bilagidan ushladi:

— I-i, to'xtang, amak, ziraning farqiga borar ekansiz, bu yoqda zo'ridan bor. Mana buni ko'ring.

Boshqa xaltachadan olingan zira avvalgisidan farq qilmasa-da, xaridor bo'lmish:

-Ha, buning sal durust. Ziraning dodasimasu kepak bahosiga olsa bo'ladi, - dedi.

-Yerga urvormang, amak, oling, narxini kelishtirib beraman.

-Bo'pti, bitta stakanchada ber.

-Uch ming bo'ladi.

-Uch ming qanaqa bo'lishini ko'rganmisan o'zing? Senga ming so'm ham yetadi.

-Amak, moshinni dodaxo'jasidan olibsiz, suyunchisini ham qo'shib bering unda.

-Yoqdimi? Zo'rini olibmanmi? Shunaqa, men hamisha molning zo'rini olaman.

-Qanchaga tushdi amak?

-Qanchaga deysanmi? Sen mishqi bunaqa mashina olish uchun ming tonna zira sotishing kerak. Menga qara, bola paqir, bozorga kirib chiqqunimcha mashinaga qarab tur. Suyunchini o'shandan keyin olasan. Uzoqqa ketma, hali signalizatsiya o'rnatilmagan, - mashina egasi shunday deb yonidagi diplomatni ochdi. Undagi taxlam pullarni ko'rgan bolaning ko'zlari chaqna ketdi. Iblis uning vujudiga quvonch nafasini ufurdi. Taxlamdan bir qancha pul ajratib olgan mashina egasi pastga tushib yukxonani ochdi-da, diplomatni qo'ydi. Bu onda zirafurush gumbaz yonidagi sheriklariga qaradi. Ularning ko'zlari ham shu tomonda ekanini bilib, ko'ngli hotirjam bo'ldi. Mashina egasi ulovga qarab turishni yana tayinlab gumbaz tomon yurdi. Uning bozorga kirishga yaqinroq bo'lgan eshikdan kirmay gumbaz darvozasi sari yurishi kuzatayotganlarni ajablantirmadi. Zirafurush sheriklariga qarab "laqma" degan ma'noda quloq qoqib qo'ydi. Uch yigitcha unga javoban jilmayib qo'yishdi. Ulardan biri mashina egasining ortidan yurdi. Uning ikkita xalta sotib olib, xarid qila boshlaganini ko'rgach, iziga qaytdi. So'ng uchchovlashib oq "Neksiya"

tomon yurdilar.

...oqmashina.

...yukxonasida pul.

...ko'pgina pul.

...egasi laqma. Qo'yni bo'riga ishonib tashlab ketdi. Bir ozdan keyin dod-voy deydi, sochlarini bittalab yuladi.

...ana, tomosha!

Iblis ularning ongini shu yoqimli fikrlar bilan band etgan edi.

Beshikchining ustaxonasidan ularning harakatlarini kuzatayotgan To'lqin ratsiya orqali buyurdi:

-Qo'lga olish guruhi, shaylaning. Diplomatchi olib, yukxonani yopmagunicha tegmay turing.

Beshikchi usta aytmoqchi, sho'ring qurg'urlarning sho'rining qurishi bir daqiqaga qolmay hal etildi.

Yukxona ochildi.

Diplomat olindi.

Baquvvat yigitlar qurshovida qolgan o'g'ri bolalar sayyodning to'riga tushgan kabutarlar kabi ilojsiz edilar. Yo'q, ilojlari bor edi: so'nggi choralari - o'zlarini zo'ravonlar dastidan nohaq azob chekayotgan qilib ko'rsatib faryod urish. Qo'llari qayrilishi hamon uchchovi kelishib olganday baravariga ohu-dodlarini boshlashdi. Sal narida ularni kuzatib turgan zirafurush bola vaqtni g'animat bilib qochmoqqa shaylanganida bilagini kimdir mahkam ushlab, siqdi. U orqasiga o'girilib mashina egasini ko'rdu tili gapga kelish u yoqda tursin, ovozi ham chiqmadi.

-Hali zirangni sotib bo'lganing yo'q-ku, yo'l bo'lsin, zirafurushlarning dodaxo'jasi!-shunday deb yigitchaning bilagini yanada mahkamroq siqdi. Bilagi temir iskanja orasida majaqlanib ketganday tuyulgan bola baqirib yubordi.

To'rt yigitchaning yordam ilinjida baqirishlari tekin tomoshaga muhtoj bozor ahlini bee'tibor qoldirmadi. "Bolalarni qiyamalar, qo'yib yuborlaring", deguvchi dastlabki mehribonlar tilga kirgan paytda videotasvirchini ergashtirgan To'lqin mashina yoniga yetib kelgan edi. U o'zini tanishtirganidan keyin ham mehribonlik to'lqini pasaymay avj ola berdi. O'n yillar ilgari rasmdan qolib ketgan ingichka, olachipor galstuk taqib olgan ziyolinamo odam og'ziga kelgan gapni qaytarmay avjga chiqa boshlagach, To'lqin ham ovozini balandlatdi:

-Rahmingizni keltirayotgan mana shu to'rt bola hozirgina shu mashina yukxonasini ochib pul to'la diplomatchi o'g'irlashdi.

-Avval buni isbotlash kerak. Guvohlar bormi? - dedi himoyachi, bo'sh kelmay.

-Ana, - To'lqin shunday deb videotasvirchini ko'rsatdi. - Agar bu sizga kamlik qilsa yana ikki xolis guvohimiz ham bor. Huquqni yaxshi biladiganga o'xshaysiz, endi diqqat bilan kuzatib turing: hozir diplomatchi ochamiz.

-Diplomat bizniki emas, - dedi yigitchalardan biri jonholatda.

-Seniki bo'lmasa nega ko'tarib yuribsiz? - deb so'radi To'lqin.

-Shu yerda yotgan ekan, egasi topilsa bermoqchi edim.

-Uni qara-ya! Shunday qimmatbaho diplomatchi kim tushirib qoldirdi ekan, a? Qani, bu yerga ko'y-chi, - To'lqin shunday deb yukxona ustini ko'rsatdi. Buyruq bajarilgach: -Qani, endi och, - dedi.

Yigitchalar orasidagi bashangroq kiyingani "Ochma, ko'lingni tekkizma!"-deb baqirib berdi.

-Uning gapiga e'tibor berma. Aybingni yumshatishni istasang, aytganimni qil. Axir sen shunchalik ijrochisan, to'g'rimi? Qani, och.

Yigitcha diplomatchi ochdi. Himoyachi pul taxamlarini ko'rib, o'zini chetga olmoqchi edi, To'lqin to'xtatdi:

-Hozir bayonnoma yozamiz, siz holis guvoh bo'lasiz

-Nega endi aynan men? Bekor aytibsiz. Men bunaqangi ahmaqona ishlarga guvoh bo'la olmayman.

-Qiziq falsafangiz bor ekan, - dedi To'lqin qo'polroq tarzda. - O'g'rilarning o'g'riligini guvoh sifatida tasdiqlash sizningcha ahmoqligini o'g'rilarning yonini olib militsiya xodimlarini haqoratlash aqlli ishmi?

Himoyachi savolga javob bermay qo'l siltaganicha davradan chiqdi. To'lqin "Kim guvoh bo'ladi?" deb so'ragach, to'planganlar safi ancha kamaydi.

Ayni shu kunning ayni shu pallasida, shaharning kunchiqar tomonidagi chegara manzilida iblis yanada ajoyibroq tomoshadan huzurlanayotgan edi.

Tekshiruvchilarga ro'para bo'lishga ilhaq katta-kichik mashinalar karvoni adog'iga biqiniga qoplonning surati

chizilgan eski avtobus yaqinlashib, asta to'xtadi. Qaysi bir mamlakatda xizmatini ado etib bo'lgach chiqitga tashlanishga tayyorlangan avtobusni arzon-garovga sotib olib, u yer bu yerini yamab-yasqab, tirikchiligiga yaratib yuruvchi haydovchi pastga tushdi-da, karvonga nazar soldi. "Toza to'planibdi-ku, zang'arlar, kechgacha pashsha qo'rib o'tiramiz shekilli", deb o'zicha g'o'drandi-da, olg'a tomon yurdi.

Oldingi o'rindiqda mudrab kelayotgan yigit kerishib, rohatlanib esnagach, pastga tushib, hushtak chalib qo'ydi-da:

-O'choq-qozon bo'lsa osh damlab yeb olishga bimalol ulgurarkanmiz, - dedi.

Bu gapdan keyin yana to'rt kishi pastga tushdi.

-Ikki ming kilometrni qancha vaqtda bosib o'tgan bo'lsak, ikki ming qadamni ham xuddi shuncha vaqtda bosib o'tamiz, - dedi ulardan biri.

-Boshga tushganni ko'z ko'radi, - dedi ularning sabrlirog'i.

Avtobusning o'rta o'rindig'ida ikki juvon o'tiribdi. Yoshi kattarog'ining ismi Obodxon, uning yonidagisniki Maxsuma. Obodxon tug'ilganida ota-ona tomonidan shunday ism qo'yilishi sababini hech kim bilmaydi. Uning ba'zi xurmachaqliqlaridan bahramand bo'lgan ayrim odamlarning "Bu Obodxon emas, naq Ofatxon!" deb qo'yishlarini yaxshi hamki yer yetkizmaydi, yo'qsa, bechora ota-onaning go'rlarida tik turishlari aniq. Yana bir ehtimol borki, unga ko'ra yetti kunlik Obodxonning qulog'iga azon aytuvchi kishi tili chuchukligi tufaylimi yo boshqa sabab bilanmi "Ofatxon" deb yuborgan bo'lishi ham mumkin.

-Mana, opovsi, Xudoginaga shukur, eson-omon yetib keldik. Bir qadamlik yo'l qoldi. Endi bu yog'iga shoshilmang. Mijoz kelsa molni arzonga bermang. Bir-ikki kun sotmasangiz ham qimmat so'rab turavering. Tushunmasangiz darrov menga telpon qiling. Birinchi marta savdoga chiqqan odamning ishi osonmas, o'zimning boshimdan o'tgan.

-Obodxon opa, mendan qaytmasa Xudodan qaytsin, yaxshiyam siz bor ekansiz. Mol sotilganidan keyin foydasidan xursand qilamiz hali.

-Voy, opovsi, qo'ying shu bachki gaplarni, menga savob kerak.

Agar iblisning kulgisini eshitish mumkin bo'lganida shu gapdan keyin avtobus qah-qahadan larzaga kelardi. Iblis telba emas, bekorga kulmaydi. Obodxonning qanday savob ilinjida yurgani unga sir ekanmi? Bu ilinjni uning yuragiga yaxshilab joylab qo'ygan iblis bilmay yana kim bilsin?

Obodxon hamroxini tijoratning "dunyo ahliga noma'lum asrori" bilan tanishtirish maqsadida gapdan tinmadi.

...molni arzon olginu qimmatga sot.

...arzon olish uchun ham, qimmatroqqa sotish uchun ham o'zingni bechorahol qilib ko'rsat. O'lmagan eringni o'ldi desang ham bunaqa yolg'onni Xudo kechiraveradi, chunki bu yolg'onni yurakdan chiqarmaysan, til uchida aytasan. "Yetimlarim bir burda nonga zor", deb yig'lasang ham yolg'onga o'tmaydi, chunki bu foydani baribir bolalaringga yegizasan. "Bolalarim!" deb astoydil yig'lasang Xudoning ham mehri jo'shib ketadi-yu, foydani ko'paytirib beradi.

...molni qarindoshlarga sotma. Foydaning boshini yeydi bu qarindosh o'lgurlar. "Bu mollarimning sifati yaxshi emas, kelgusi safar sizga yaxshisidan alohida tanlab-tanlab olib kelib beraman", deb turaver. Keyingi safar esingdan chiqib qolsa gunohkor bo'lmaysan.

...topgan pulingni uyim, ro'zg'orim deb sovuraverma. Eringdan yashirib qo'yadigan moling ham bo'lsin. Zamon qaltis, xotin kishining boshiga nimalar tushadi, Xudo biladi.

Obodxonning chap yelkasiga ega chiqqan iblis rohatlanadi. Uning eng salohiyatli shogirdlari ham darsini bu qadar zo'r o'zlashtirishmagan edi. Iblis anoyi emas, vaqti kelib qolsa, bu xotinning "Meni shayton yo'ldan urdi!" deb faryod urishi unga ma'lum. Kiyomat boshlanib, do'zaxga hukm bo'lganida barcha aybni iblis zimmasiga ag'darishini ham biladi. Obodxon singari yashab o'tganlarning ana shu da'vo ilinjida qabr azoblari totib yotganlari yolg'iz Yaratganga ma'lum. Bu xotinga va unga o'xshash millionlarcha da'vogar bandalarga iblisning aytadigan gapi avvaldan tayin:

-Ha, yo'ldan urdim, bu mening kasbim edi. Sening burching men - iblisning emas, Rahmonning so'zlariga amal qilish edi. Men seni do'zax ostonasiga qadar olib kelishni orzu qilib edim, niyatimga yetdim. Endi senga oq yo'l, do'zax o'tlari senga muborak bo'lsin!

Hali bu daqiqaga adog'i Allohgagina ma'lum bo'lgan sanoqsiz yillar bor. Obodxon va unga o'xshaganlar bu dunyoning yolg'onchi lazzatlaridan to'yib olishlari kerak. Keyin o'lim, keyin qabr azoblari. So'ng qiyomat

dahshatida tirilish. So'ng esa hukm!..

Alloh bandasiga hidoyat bersa, iblis orzu qilayotgan bu oqibat yuz bermas.

Hozircha Obodxon yelkasidagi iblisni quvontirib javrayotganini o'zi bilmaydi.

Iblisning bir xotin gaplaridan quvonib o'tirishi holva. Hademay uning navbatdagi to'yu tantanasi boshlanadi. To'yu tantanaga "navbatdagisi" deb sifat berilishi bejiz emas. Banda ter to'kib, yig'ib-terib to'rt yildami yo besh yildami birgina to'y qiladiyu bor-yo'g'ini sovurib, shumshayib qolaveradi. Iblis ham ter to'kadi, zalolat ahlini atrofiga yig'ib-tergani zamon hayallatmasdan to'yini boshlab yuboradi. Bandadan farqli o'laroq, u bitta to'y bilan niyatiga yeta qolmaydi. To'yni to'yga ulayveradi.

Avtobus haydovchisidan anchagacha darak bo'lmadi. Ko'pchilik betoqat bo'lib avtobusdan tushdi, birovlar sabrsizlik o'tini sovutish maqsadida nari-beri yura boshlashdi. Gadoy topmas so'qmoqlar orqali chegaradan o'tkazib qo'yuvchi aravakashlar esa sal narida bir imoga ilhaq bo'lib qarab turishibdi. Avtobus haydovchisi ruhi singan bir ahvolda qaytdi. Yo'lovchilarning "Nima gap, yaqin orada jilamizmi yo yo'qmi?" degan savollariga qisqa qilib:

-Avtobusga chiqinglar, gap bor, - dedi. Hamma chiqib, joy-joyiga o'tirgach, yangilikni ma'lum qildi:-Ishning ishkali chiqib qoldi. Qattiq tekshirilyapti. Boj to'lashga tayyorlanib turinglar.

-Hov akaxon, biz unaqaga kelishmaganmiz. Siz bizni savdogar emas, sayyoh deb tep-tekinga olib o'tishga va'da bergansiz, - dedi oldinda o'tirgan yigit.

-Boj to'lasak uyimiz kuyadi-ku!-deb baqirdi Obodxon uni qo'llab.

-Men bo'ladigan gapni aytdim. Kelishadigan tanishlardan bittasi ham yo'q, boshqa odamlar o'tirishibdi. Eplasalaring o'zlaring borib gaplashinglar. Men pullaringning bir qismini qaytarib beraman, - dedi haydovchi.

-O', o'g'il bola! Erkakning gapi bunaqa mag'zava bo'lmaydi, - dedi birinchi qatordagi yigit jahl bilan. - Biz-ku, gaplashamiz. Lekin siz pulimizni tiyin-tiyinigacha qaytarasiz.

-Sal o'pkangni bosib gapir, - dedi haydovchi achchiqlanib. - Nima, bu dunyoda bitta sen erkakmisan? Bor, gaplash, olib o't! Pulingni ikki hissa qilib qaytarmasam itning bolasi bo'lay!

Haydovchi cho'ntagidan xaltacha chiqarib kaftiga nos to'kdi-da, so'ng tilining tagiga tashlab, pastga tushdi.

-Kim men bilan boradi? - dedi yigit. - Pul olmaydigan bojxonachi hali tug'ilmagan bu dunyoda. Bitta kitobda o'quvdim, pora olmaydigan odam yo'q, pora berolmaydigan mollar bo'lar ekan. Bu akamiz shunaqahilidan.

Erkaklikka da'vogar yigitga yana ikki kishi qo'shilgach, mardonavor tarzda yo'lga tushdilar. Ular o'zlaricha haydovchiga jahl qilib borishardi, uning onasiyu xotiniyu qizlarini eshakkami, itgami ro'para qilib so'kinishdan tillarini tiyishmasdi.

Aslida-ku, iblis ularni qo'llaridan tortib, sudrab bo'lsa-da shu yo'lga solmoqchi edi. Iblisning baxtini qarangki, bu bandalar uning yengilgina turtkisi bilan sapchib tura qolishdi. Haydovchining gapiga kirsalaru, mollarini hisob-kitob qilib, boj to'lashga tayyorlanib o'tirsalar iblis bechora alamdanda boshini qaysi toshga urib yorardi. Har tugul, uning boshi yorilmaydigan bo'ldi.

Iblisga itoat etgan vakillar hay'ati yo'lga tushgach, Obodxon yana tilga kirdi:

-Shilta aralashgan ish doimo shunaqa bo'ladi. Haromning kasofati hammaga baravar uradi.

-Qaysi harom? - deb ajablendi Maxsuma.

-O'zingizni bilmaganga olmang, opovsi, uchinchi qatorda o'tirgan opachangizni aytyapman.

-Voy,hali u?..

-G'irt o'zginasi. Bozorda imlovdim, tushunmadingizmi? Qiyshiq ko'z o'lgur menga bermagan molini unga yarim narxiga berdi-ku? Ichkari kirib chiqqanini ko'rmay g'aflatda qolibsiz-da?

-Unaqamasdir, ketayotganimizda eri bilan xayrlashib yig'lovdi-ya?

-Hali ko'rib turasiz, avtobusdan tushishi bilan erining bo'yniga osilib, "sog'indim akajonim", deb yig'lab beradi. Er deganam shunaqa ahmoq bo'ladimiyey!

Maxsuma "voy o'lay", dedi-yu, boshqa gap qo'shmadi.

Ba'zilar odamlar ko'p to'planadigan joyni mahshargohga qiyoslashadi. Bir uchi chegara manziliga taqalgan mashinalar karvoni mahshargoh emas. Oradan qancha yillar o'tib mahshargohda to'planish oldidan bir imtihonga o'xshash harakat xalos. Qayta tirilgan bandalar mahshargohda Yaratgan hukmini kutishib dir-dir titrasalar,

bundagilar bojxonachi bilan bo'lajak uchrashuvdan titraydilar. Unda do'zaxga ro'para bo'lishdan qo'rqadilar. Bunda puldan ajralishdan. "Puldan ajralish tashvishi do'zax azobiga ro'para bo'lishdan ham ayanchliroq!" Iblis ularning yuraklariga shunday deb yozib qo'ygan.

Yaqindagina sherdek yurish bilan olg'a ketgan vakola hay'atining quruq qaytayotganlari yurishlaridan ma'lum edi. Obodxon buni angladi-yu, shart o'rnidan turdi.

-Bu lattachaynarlar bilan ish bitmaydi, ketdik!

-Qayoqqa? - deb ajabladi Maxsuma.

-Ana, chegaradan aravakashlar o'tqazib qo'yishadi. Ozgina chiqim qilamizu bu avtobus o'lgur joyidan siljigunicha biz uyda bo'lamiz.

Obodxon avtobusdan tushiboq aravakashlarga qarab imladi. Ulardan ikkitasi ildam yetib kelgach, savdolasha boshladi. Aravakashlardan biri Obodxon aytgan narxga ko'ndi ikkinchisi esa ko'l siltab nari ketdi. Maxsuma boshqalar ham shunday qilisharmikin, deb avtobusdagilarga qarab-qarab qo'ydi. Boshqalar "chiqmagan jondan umid", deganlariday bojxona xodimlari bilan kelishuv orzusida o'tirganlari uchun Obodxonga qo'shilmadilar. Maxsuma ham "Ko'pchilik nima bo'lsa men ham shu" degan qarorga kelay deganida Obodxonning bir chimirilib qarashiyu bir nordon gapi bilan unga qo'shila qoldi.

Avtobus yukxonasidan mollarini olib aravaga ortishgach, Obodxon kira haqini qaytarib berishni haydovchidan talab qildi.

-Men bojxona bilan o'zlaring kelisha olsalaring qaytarib bermoqchi edim, - degan haydovchi baloga yo'liqaqoldi.

-Qanaqa erkaksan, o'zing, belingda belbog'ing bormi, bo'lmasa ishtonimni yechib bera qolay, kiyib ol. Ikki hissa qilib qaytarib beraman, devding-ku, o'l-a, erkak bo'lmay.

Bu gapdan bo'zarib ketgan haydovchi cho'ntagidan bir dasta pul chiqarib unga uzatdi:

-Ma, to'yguningcha ol, vijdotsiz. Sen o'tgan safar "pulim yetmay qoldi" deb hammasini to'lamagansan. Ikkinchi shu avtobusga yaqinlashganingni ko'rayin...

-Nima qilarding? Gapir, gaping ichingda qolmasin. Biz bormiz, sening tirikchiliging o'tib turibdi. Bu shaloq aravangni pishirib ye! Endi men amirlikka qatnayman, beminnat samolyotda borib kelaman, bildingmi?

Obodxon shu gaplarni ayta turib kerakli pulini sanab olgach, qolganini qaytardi. Haydovchining "sen tushadigan samolyot ham xarob bo'ladi", deb ming'irlashdan boshqa iloji qolmadi.

Aravakash aravasini nomi ko'cha deb atalgan lekin o'ydim-chuqur bo'lib yotgan dala yo'liga haydadi. Arava usti mol bilan to'lgani sababli ayollar piyoda ketdilar.

-Sen bizni laqillatding, shumtaka, - dedi Obodxon, - Hali hisob-kitobda dod demaysan. Yayov yurishimni bilganimda so'raganingning yarmisini ham bermasdim.

-Molingiz ko'p bo'lsa ayb mendami, jengese? - dedi aravakash.

-Aravangni kattaroq qilsang o'lasanmi? - dedi Obodxon.

-Egasiga aytaman, endi kelishingizga kattarog'ini yasab qo'yadi, - deb ming'irladi aravakash.

Shu tarzda aytisha-aytisha nomi daryo atalgani bilan eni o'n qadam ham chiqmaydigan anhor sohiliga yetdilar. Oqimga qarshi yana ozgina yurilgach, olti xonadondan iborat qishloqchaga kirib bordilar. Arava uchinchi xonadon sari burildi. Ikki xonali pastak uyning yonidagi temir darvoza lang ochiq edi. Atrofda devor bo'lmagani holda bunday darvozaning mavjudligi Maxsumani ajablantirdi, Obodxon esa e'tibor bermadi.

Hovlining etagi anhora taqalgan. Anhor uzra besh-olti qator qalin sim tortilgan, har bir simga katta savat kajava ilib qo'yilgandi. Sohilda esa eski bir qayiq lopillab turardi. Rasmiy xaritada bu anhor davlat chegarasi hisoblanardi. Anhor yoqasida mijoz kutib o'tirgan kajava egalarining vazifalari esa ahli tujjorni bir mamlakatdan ikkinchisiga o'tkazib ko'yishdan iborat edi.

Ming yillar avval bir kishining tantilik bilan aytib yuborgan "erkak bitta gapiradi!" degan gapi maqolga aylangan. Zamonga besh ketish kerak, endi xotin kishi ham bitta gapiradigan bo'ldi: Obodxon yo'lda aytgan ahdiga sodiq qolib, aravakashning haqidan chegirib qoldi. Bu orada kajava egalari unga yaqinlashishdi.

-Bular bilan kelisha olsangiz narigi qirg'oqqa o'tkazib qo'yishadi, - dedi aravakash norozi ohangda.

-Nega men kelisharkanman? Sen bilan o'sha qirg'oqqa o'tkazib qo'yishni gaplashganman.

-Esingiz joyidami jengeshe, arava daryodan suzib o'tmaydi-ku?

-Unisini bilmadim.

-Jengeshe, hamma arava shu yergacha keladi. Anhorning narigi betida o'zinglarning mashinalaring bor.

-Menga aql o'rgatma, buni o'zim ham bilaman. Sen mollarimni bitta-bittalab yelkangda tashib bo'lsaham o'tkazibqo'yasan.

Obodxon gapini tugatmay, hovliga kajavali mototsikl patillab kirib keldi. Biri harbiy, yana biri militsiya kiyimidagi ikki kishi mototsiklni Obodxondan yarim qadam berida to'xtatdi.

-Boshimga chiqarib to'xtata qolmadingda aravangni, - dedi Obodxon achchiqlanib.

-Davlat chegarasida nima bo'lyapti? - deb so'radi militsiya kiyimidagi yigit, so'ng aravadan tushirib qo'yilgan mollarga qarab o'zicha xulosa chiqardi:- tak, tak... kontrabanda!

-Qanaqa banda? O'zing kimsan? - dedi Obodxon uni jerkib.

-Biz davlat chegarasi xizmati xodimlarimiz. Hujjatlaringizni ko'rsating.

-Avval o'zing ko'rsat.

-Biz boshqa davlat odamlariga hujjatimizni ko'rsatmaymiz. Sen hujjat ko'rsatmasang ham hammasi ravshan. Sen... - yigit shunday deb Maxsumaga qarab oldi, - bu xotin ham sen bilanmi? - Obodxondan javob kutmay aravakashga qaradi:-senam shular bilan birgamisan?

-Men bularni tanimayman. Bu uy tog'amniki, mehmonga kelganman. Hozir ikki qop bug'doy ortib uyimga ketaman, - dedi aravakash.

-Sen boraver, - dedi yigit aravakashga, keyin kajava egalariga qarab baqirdi:-senlarga tomosha bormi, jo'nalaring!Hozir hammangni olib borib turmaga tiqaman!-Bu tahdiddan keyin ular sohil tomon yurdilar. Yigit esa qoshlarini chimirib, Obodxonga qaradi:-Senlar Davlat chegarasini buzishda ayblanasanlar. Jinoyat kodeksining o'ttiz sakkizinchi moddasi, eng kamida besh yil o'tirasanlar. Mollaring davlat hisobiga musodara qilinadi. Agar mollaringning ichida qoradori topilsa jinoyat kodeksining yetmish uchunchi moddasi bilan otilasanlar.

Yigit xuddi jinoyat kodeksi moddalarini suv qilib ichib yuborgan kabi ishonch bilan gapirdiki, Maxsuma uni eshitib hushini yo'qotayozdi. Yigitning gaplari shunchaki ogohlantirish emas, balki sud hukmi bo'lib tuyulib qo'rquvdan ranglari oqardi. "Voy sho'rim!" deb yig'ini boshlab yubordi. Obodxonda ham qo'rquv uyg'ona boshlagandi, lekin vaqtida o'zini qo'lga olishga uning qurbi yetdi. Hozirginada ularga bas kelaman, deb o'ylagan Obodxon birdan to'nini o'zgartidi-da, yig'lamsiraganicha yalina boshladi. "Militsiyada ishlagan ukasini terroristlar o'ldirib ketishganini" aytaturib ko'zlariga yosh ham keldi.Bu gaplarni eshitib ajablanayotgan Maxsuma o'zining "terroristlar o'ldirib ketgan militsiya xodimining bevasi, bu xotinning esa kelini"ekanini bilib "yo'g'-e!" deb yuborishiga sal qoldi. Xullas, beshta yetimchaning och-nahor o'tirishi aytilgach, dag'dag'a qilayotgan yigit sal yumshaganday bo'ldi.

-Mayli, yetimlarning haqi bor ekan, qo'yib yuboraman. Lekin izlaringdan tushganimizni xo'jayinlar ko'rishgan. Bizga pullaring kerakmas, xo'jayinlar "o'zlari olib yeb ketishdi", deyishmasin.

"Xo'jayinlarga atalgan" pullar berilgandan keyin kajava egalari bilan kelishildi. Narigi qirg'oqqa o'tilgach, Obodxon "Xudoga shukur", deb chuqur nafas oldi-da, hamrohiga qaradi:

-Opovsi, hisobli do'st ayrilmas, degan maqol bor. Shu yergacha bo'lgan harajatlarning yarmini berib qo'ying, - deb qancha berishi lozimligini aytdi.

-Opa, teng yarmini beramanmi, mening molim ozroq-ku? - deb e'tiroz bildirdi Maxsuma.

-Ular molning oz-ko'piga qarashdimi, opovsi, bitta qopga ham o'nta qopga ham shu pul, - dedi Obodxon zarda bilan.

-Opa, bitta narsa qiziq, a? Milisaning kiyimi boru pogoni yo'q? - deb so'radi Maxsuma pul sanay turib.

Obodxon vahimada bunga e'tibor bermaganini anglab, afsuslandi, biroq, aybini tan olgisi kelmadi:

-Bu yoq boshqa davlat, ularning formasi o'zi shunaqa, - deb qutulmoqchi edi, hamroxining bu gapga ishonqiramayotganini sezib qo'shimcha qildi:-Nima, bizni laqillatmoqchi bo'lishdi, demoqchimisiz? Men shunchalik merov ekanmanmi? Agar niyatlari yomon bo'lsa ikkalamizni shart bo'g'ib suvga tashlashardi, mollarimizni bo'lvolishardi. Biz bergan sariq chaqaga qanoat qilishmasdi. Bunchalik sodda bo'lavermang, opovsi.

Siyrak daraxtzor ortidagi ikki mashinaga ko'zi tushib Obodxon quvonib ketdi.

-Hayriyat-ey, o'zimiznikilarga yetib keldik. Bu yog'i endi bir qadam.

Sohil tomon qarab turgan yigitlardan biri ularga yaqinlashdi:

-Ertalab Xudo deb chiquvdim, peshonasi yarqiragan yigitmanda, endi bo'sh bo'lsam ham qaytaveraman, deb turuvdim, Xudo sizlarni yetkazdi. Qani, yuklaringizga yordamlashvoray, - u shunday deb katta xaltalardan birini ko'tarmoqchi bo'ldi.

-Oldin haqini kelishib olaylik, - dedi Obodxon uni to'xtatib.

-Opaxon, xaqi ot bilan tuya bo'larmidi. Dunyo ko'rgan odamga o'xshaysiz. O'zingiz ko'ngildan chiqarib, bilib beraverasiz. Baribir bo'sh ketmoqchiydim.

Arzon kirakash yo'liqqanidan quvongan Obodxon "Naryoqdagi chiqimlarni xudoyim bu yoqdan qoplaydigan bo'ldi", deb shukur qilib qo'ydi.

Mashina katta yo'lga chiqqach, shahar tomonga emas, chegara postiga burilgach, Obodxon xavotirlanib:

-Ha, qayoqqa? - deb so'radi.

-Ataganimni berib ketay. Ularning ham nafsi bor. Kunlikni kunlik berib turmasam, ertaga tutun qaytarib, tirikchilik qilishimga yo'l berishmaydi, - dedi yigit noligan ohangda.

-Unda judayam yaqin bormang, beriroqda to'xtang, - dedi Obodxon.

-Havotirlanmang, bu yerdagilarning hammasi o'zimizniki.

Yigit yolg'on so'zlamagandi. Chindan ham bu yerdagilarning barchasi o'ziga tegishli idora odamlari edi. U mashinadan tushishi bilan to'rt yigit yaqinlashib, eshikni ochishdi:

-Opajonlar, yaxshi yetib keldinglarmi? - deb hol so'ragan bo'lib, hujjatlarini ko'rsatishdi.

Ularning pogoni ham, hujjati ham bor edi. Obodxon "Xudo urdi!" dedi-yu, uvvos tortib yig'lab yubordi. Yigitlar uning ovunishini kutmay, mollarni tushira boshlashdi.

Kunduzgi o'g'irlikka doir hujjatlarni rasmiylashtirish bilan ovora bo'lgan To'lqin uyiga kech qaytdi. Darvoza eshigining qiya ochiqqligini ko'rib, ajablandi. Uning ishdan ko'pincha kech qaytishiga ko'nikib qolishgani uchun eshikni doimo qulflab qo'yishar, u boshqalarni bezovta qilmaslik maqsadida o'zining kaliti bilan ochib kirardi. "Mehmon kelib, meni kutib o'tirgandir", degan fikrda ostona hatlashi bilan ukasining uyi tomondan kelini Obodxonning o'krab yig'lagan tovushi eshitildi-yu, badaniga muz yugurdi.

-Voy endi nima qilaman, voy Xudo urib qo'ydi-ey!

"Kimdir o'ldimi? Kim?" - To'lqinning xayoliga kelgan birinchi savol shu bo'ldi. Shubhasizki, u kelinining o'n daqiqa avval bundanda ayanchliroq faryod bilan uyga kirib kelganidan bexabar edi. Obodxon azaga kelgan xotindek dod solib ostona hatlaganida chap tomondagi uyda eri, o'ng tomondagi uyda ovsini Robiya qo'rquvdan taxtadek qotib qolgan edilar. Bu faryod qo'ldan ketgan molga ochilgan aza ekanini bilgan Robiya ichida "Ha, pulam o'lsin-a!" deb ko'ysa-da, qaynisi bilan birgalikda uni ovutishga kirishgandi. Ovunay deb qolgan Obodxon faryodining sal yumshagan holdagi ikkinchi ko'rinishi boshlanganida To'lqin ostona hatlab uyga kirayotgan edi. Xavotir zambaragidan o'qqa tutilgan To'lqin ukasining ayvoniga qanday yugurib kirganini o'zi ham bilmay qoldi. Uni birinchi ko'rgan Robiya salomlashishni ham unutib, shoshilganicha:

-Adasi, havotirlanmang, Obodxon mollarni oldirib qo'yibdilar, - dedi.

"E, moling bilan...", deb ichida so'kingan To'lqin bir pas shu yerda turishni ham, orqasiga qaytishni ham bilmadi.

-Xudoning zorini qildim-a, yer yutkurlarning birontasi yumshamadi. Xa, bo'ylaring lahadda chirigurlar-a!

Odatda kelin, ayniqsa uzoq safardan qaytgan kelin qaynog'asini ko'rganda salom berardi. Obodxonning hozirgi qarg'ishi salom o'rniga yangradi. Kelinning salomiga alik olgan qaynog'a til uchida bo'lsa ham "eson-omon borib keldingizmi?"-deb qo'yardi.

Salom ham yo'q, alik ham yo'q. Xol so'rash ortiqcha - hammasi shunday bilinib turibdi. To'lqin biron so'z aytmay, orqasiga o'girildi. Robiyaning eriga ergashish niyati bor edi, biroq, o'rtadagi mehr-oqibatga xiyonat qilmay, deb ovsinining yonida qoldi. Bechora ayol, sodda ayol! Aka-ukalar oilasi orasida mavjudligi shart bo'lgan mehr-oqibatning lazzatli suvini iblis qurita-qurita sahrodagi tashna quduq holiga keltirib qo'rganini u qaydan bilsin? Mol achchig'idagi ovsinining "Bu nega tepamda qoqqan qoziqdek turib oldi, eriga qo'shilib gumdon bo'la qolmaydimi?" degan o'yda o'tirganini bilsa edi, yarim nafasga ham chidamay, yurib emas, uchib chiqib ketardi bu uydan.

Akasining indamay chiqib ketayotgani Sattorga malol kelib, unga ergashdi.

-Aka, borib kelsakmikin? - dedi ayvon zinasidan tusha turib.

To'liqin to'xtab, o'girildi. Ukasining maqsadini anglagan bo'lsa ham:

-Qayoqqa? - deb so'radi.

-Chegaraga... bojxonaga.

-Xo'p, bording, deylilik. Keyin-chi?

-Gaplashib ko'rarmidik.

-Molini bekorga olib qo'yishmagandir. Ishining biron chatog'i bordir, xat-hujjat qilib ko'yishgandir?

-Aylanma yo'ldan o'tib kelishayotgan ekan.

-Ana, ko'rdingmi? Haq ular tomonda.

-Aka, shu paytda haq talashmay turing. O'sha aylanma yo'ldan kuniga milliontasi o'tadi. Ish chuvalashmay turib, borib kela qolaylik.

-Qiziqsan. Mening borishimdan nima foyda? Men chegarachi bo'lmasam, bojxonada ham ishlamasam. Kichkinagina bir milisa bo'lsam...

-O'sha yerda ham o'zingizga o'xshash "kichkinagina" milisa bordir, ehtimol tanish chiqib qolar. "Kichkinagina milisa" ba'zan katta muammolarni ham hal qilib tashlaydi.

-Shunday abjir xotining eplay olmagan ishni ikkalamiz eplay olarkanmizmi, esing bormi?

-Aka, bir ish tushganda qaysarlik qilmay, xo'p deya qolsangiz nima bo'larkin?

-Xo'p, ukajon, sen uchun ming marta xo'p. Lekin hozir hech qayerga bormayman. Ertaga surishtirib ko'raman.

-Unda kirib "yordam beraman", deb kelingizni ovutib qo'ying.

-Xotining quruq gapga ovunmaydi. Molini olmagunicha o'zi ham tinchimaydi, seni ham tinchitmaydi, - To'liqin shunday deb uyi tomon yurdi-da, balandroq ovozda xotinini chaqirdi:-Ishdan kelgan eriga choy-poy beradigan insofli xotin bormi bu uyda?

To'liqin "seni ham tinchitmaydi", deb sal adashdi. Kelgusi kunlar ichi o'zining ham g'alva to'foniga uchrashini bilganida "Hammamizni tinchitmaydi", dermidi. U savdo ahlining boshiga shunaqa, hatto bundanda battar tashvishlar tushishini bilgani sababli ularga hamdard bo'lmadi. U ham, Robiya ham buni o'tkinchi tashvish, deb bilib yanglishishayotgan edi. Bu tashvish bulutining ko'lami g'oyat keng - faqat Sattorning emas, aka-uka xonadonini baravar egallab oladigan edi. Undan yog'iladigan hasrat va nadomat yomg'iri ham har ikkala oilaga yetib ortardi.

Bu balo buluti, bu g'avgo yomg'iri iblis boshlayotgan to'yu tantananing darakhchisi edi.

* * *

Shu imoratga dastlabki g'ishtlar qo'yilayotganda iblis bu uyda ham yillar o'tib bo'lsa-da, to'y qilishni niyat etib edi. Nihoyat, umidiga yetay deb turibdi.

O'ttiz to'qqiz yil muqaddam shu yerlarda iblisning qiladigan ishi deyarli yo'q edi. Bundagi bog'lar ham, huddi jannatdan quvilgani kabi, go'yo unga harom etilgan edi. Doimiy ravishda ish bilan band bog'bonlar dam olishga o'tirgan chog'larida iblis ularning davrasiga yaqinlashardi-da, nafasini ufurardi. Ularni g'iybatga tortib, lazzatlanib ketardi.

Katta shahar zilziladan bir tebranib olgach, odamlar atrofga tariq singari sochidilar. Bog'lar buzilib, shaharliklarga bo'lib berildi-yu, uylar shitob bilan tiklana boshlandi. U damda To'liqin to'qqiz, Sattor esa besh yoshda edilar. Tog'li qishloqdan shaharga o'qishga kelib, so'ng olimlikni ixtiyor qilgan Shavkatga shu zilzila bahona uy qurish uchun yer ajratib berilgandi. Unga qadar "ichkuyov" martabasida yashab kelgan Shavkatga bu baxtiyorlik saroyi eshigining lang ochilishi bo'ldi.

Yer ajratilgan kunning ertasiga Shavkat Faridani boshlab keldi-da, rejasini bayon qildi:

-O'rtada darvozaxona, o'ng tomonda uch uy bir ayvon, chap tomonda ham uch uy bir ayvon quramiz.

Bu gapni eshitib ish ko'lamini ko'z oldiga keltirgan Faridaning vahmi keldi:

-Sal kichikroq qilib qura qolmaymizmi? - dedi u.

-Bo'ladigan ishning vaqtida bo'lgani yaxshi, - dedi Shavkat. - Tasavvur qilgin: o'ng tomonda katta kelining, chap tomonda kichigi "oyijon, choy iching", deb xizimatingni qilib tursa...

-Biz-chi,qayerda yashaymiz?

-Bizmi?.. Keyinroq etakka sen aytganday kichikroq uycha quramiz. Baland bo'lmaydi, bitta zina bilan chiqiladi. Qarilikning ham hisobini olib qo'rganman.

Shavkatning bu umidida "Xudo xohlasa" degan niyatning yo'qligidan mamnun iblis o'shanda kulib ko'rgan edi. Shavkat o'shanda uzoq qarilikning hisobini olib qo'rgan edi-yu, biroq, umrining qisqa bo'lishi, bir yil ichida er-xotinning dunyoni tashlab ketishi mumkinligini o'ylamagandi.

Poydevorga birinchi g'isht qo'yilayotganda ham iblis shu atrofda ivirsib yurgan edi. Usta qo'liga g'isht olmay turib xayrli duo qilayotganida uni titroq bosdi. Yetti qat yerning tagiga kirib ketay dedi. Lekin duoning kuchini kesib tashlamay turib nari ketishni istamadi. Chidab, payt poylab, kutdi.

-Qani, mulla aka, tangalarni bering, - dedi usta.

Shavkat ustaning kechagi gapi bilan to'plab qo'rgan tangalarining yarmini to'ng'ichiga, yarmisini kenjasiga berdi. To'lqin tangalarini o'ng tomondagi uy burchagiga bittadan qo'yib chiqdi. Usta pichirlaganicha duo qila-qila tangalar ustiga loy tashlab, g'isht bostirdi. Sattor tangalarini mahkam changallaganicha ustaning harakatlariga tushunmay qarab turaverdi.

-Ha, toy bola, sen nega pullaringni qo'ymayapsan? - deb so'radi usta unga kulib qarab.

-Amaki pulni nega qo'yyapmiz? - deb so'radi Sattor.

-Taomili shunaqa-da, bu uyga Alloh xayru baraka, hotirjamlik beradi. Aka-uka totuv yashasanglar, Alloh senlarni boyu badavlat qiladi. Inoqlik bo'lmasa - uydan baraka qochadi.

Sattor "taomil", "xayru baraka" degan so'zlarga tushunmasdi. Shu sababli changalidagi tangalardan ajralishni istamay yana bir oz turdi. Shavkat o'g'lining bu holatini anglab kulimsiradi-da, qo'lidan yetaklab chap tomondagi uy burchagiga boshladi. Evaziga qog'oz pul va'da qilingach, Sattor tangalarini burchaklarga chaqqon ravishda qo'yib chiqdi.

Bu onda ko'chani narigi betidagi uy tomondan shovqin eshitildi. Usta savol nazari bilan Shavkatgaqaradi.

-Aka-ukalarga yonma yon uy tekkan ekan, - dedi Shavkat unga javoban. - Qoziqning o'rni talash. Uka "yarim qadam nari bo'lsin", deydi, akasi:"to'g'ri qoqilgan, tegma", deydi. Bir haftadan beri shuning janjali.

-Bitta rivoyat bor, - dedi usta, janjal bo'layotgan tomondan ko'z uzmay. - Ikki odam shularga o'xshab "bu yer meniki, yo'q, meniki!" deb joy talashayotgan ekan, yer tilga kirib "E, nodonlar, talashmalaring, ikkoving ham menikisan", degan ekan.

-Yaxshi rivoyat ekan, - dedi Shavkat miyig'ida kulib. - Aslida odam bolasiga ikki qarich yer kifoya.

-Ikki quloch yeru ikki quloch oq surp, - deb izoh berdi usta. - Dunyoni talashib-talashib yetishganimiz shu bo'ladi. Lahadga bir sandiq tillasi bilan qo'yilgan odamni kim ko'ribdi?

-Qo'yildi, deb tasavvur qilaylik, foydasi bormi?

-Gapingiz to'g'ri. Eng avvalo shu tillani qanday topganiga hisob beradi. Shuncha tillani hech qachon halol yo'l bilan topib bo'lmaydi. Demak, yiqqan dunyosi o'zining boshiga balo bo'ladi. Qolaversa, qil ko'prikdan tilla to'la sandiqni minib o'tmaydi.

-Fikringiz xurofot bo'lsa ham qiziqarli, - dedi Shavkat.

-Sizga o'xshagan olim odamlarning shu odatlaringiz chatoq. Qiyomatdan gap ochilsa, darrovda xurofot deb malomat qilasizlar.

-Ilm shunaqa bo'ladi, usta aka. Bor narsani bor deymiz, yo'q narsani yo'q deymiz. Odam tug'iladi, yashaydi, o'ladi. Tamom. Boshqa gap yo'q.

-Mulla aka, men omi odamman. Gapingizga qarshi bo'lsam ham bir nima deya olmayman. Keling, men g'ishtimni teray, siz o'sha ilmingizni qiling. Qolganini qiyomatda Allohning o'zi bir yoqlikqilib olar.

-Yana qiyomat deysiz-a?

-Mulla aka, siz ishongan ilmingizda qattiq turasiz, men ishonganim Allohdan qaytmayman. Keling, boshqa gaplardan gapiring. Birov Allohga qarshi bir nima deb qo'ysa qattiq g'azablanadigan odatim bor. Ishni boshlamay turib arazlashmaylik.

-Johil bo'lsangiz ham dono ekansiz. Tamom. Boshqa gap yo'q.

O'ziga "johil" jandasi kiydirilganidan ustaning astoydil jahli chiqsa-da, tinchlik sulhini o'zi taklif qilgani uchun qarshi so'z aytmadi. Bu orada ko'chaning narigi betida dahanaki jang olib borayotgan og'a-iniga iblis "so'kib xumordan chiqarmiding, jag'iga musht sol!", deb akaga fitna qildi. Fitna amalga oshgach, ukaga: "ketmonni olib yelkasiga bir tushirgin, esi darrov o'ziga kelib qoladi", deb vasvasa qildi. Iblisning bir gapini ikki qilishni o'ziga or deb bilgan uka ketmonni qo'lga oldi. Iblis endi xotinlarga: "Shunday tomoshadan chetda turasanlarmi, aralashlaring, bir-birlaringni yulsalaring bu dunyodan bearmon ketasanlar. Ovsinining sochini yulmagan, yuzini timdalamagan xotin bu dunyoda yashadim, demasa ham bo'ladi", degan qutqu bilan ularni tashlanishga shay qildi. Ammo ketmonning qo'lga olinishi Iblisning bu rejasini buzib yubordi. Akaning xotini erini himoya qilish, ukaning xotini esa erini bu jinoyatdan to'xtatib qolish bilan ovora bo'lib qolishdi.

Buni ko'rib turgan usta qo'lidagi g'ishtni tashladi-da, janjalkashlar tomon yugurdi. Ukaning ko'lidagi ketmonni bir siltashda tortib olib chetga uloqtirdi. Keyin ikkovini akaning omonat qurilgan chaylasi tomon boshladi. Xotinlarni chaylaga yaqinlashtirmadi. Unda anchagacha qolib ketdi. Keyin yonidagi buklama o'lhagichni oldi-da, har ikkala hovlini o'lchab chiqdi. Har o'lhaganda tushuntirib turdi. Nihoyat, o'rtaga qoziq qoqdi. Aka-uka ixtiyorsiz ravishda bir-biriga qo'l berib shu ajrimga rozi bo'lishdi-yu, iblisning to'yini rasvo qilishdi. Iblis bunda yengilsa-da, ko'nglidagi bir ishni bajarib oldi: hamma janjal bilan ovora bo'lib turganida Sattorning uy burchaklariga qo'yan tangalariga nafasini ufurdi.

Oradan o'n to'qqiz yil o'tib, Obodxon aynan shu uyga kelin bo'lib tushdi.

Usta aka-uka janjaliga befarq qaragan Shavkatdan chinakamiga ranjidi. Shomga qadar poydevorning burchaklarini raso qilib berdi. Kechki ovqatni yemay jomakorini yig'ishtirdi.

-Mulla aka, mening ishim o'xshamay qoldi. O'ylab qarasam, yo'l menga uzoqlik qilar ekan. Men bir kunlik ishimga roziman, siz ham bir kunlik non-tuzingizga rozi bo'ling, - dedi-yu, ketdi.

Shavkatning lafz, oqibat, nomardlik degan gaplari javobsiz qolaverdi. Usta Shavkatning nazarida g'isht teruvchilik hunari bilan ro'zg'or tebratuvchi omi bir odam edi. Shu bois uning ahdini nodonlikka yo'yib ko'ya qoldi. Boshqa usta topish tashvishiga yo'liqtirgani uchun bir-ikki kun orqasidan so'kib yurdi-yu, keyin unutdi. Iblis esa ustaning ketganidan g'oyat shod edi. Kuvonmasinmi! Axir shu usta ishlayotgan joyga yaqinlashishga yuragi dov bermasdi. G'ishtni terayotib har "bismillah!" deganida badaniga xuddi o'tkir mix qoqilganday bo'lardi. Iblisning kuni tug'di. Chunki u odam iblis uchun oddiy g'isht teruvchi emas, o'n bir yoshidayoq hofizi qur'on martabasiga yetgan imyon egasi - Umar qori edi. O'n bir yoshidan beri iblisning jonini qiynayotgan usta o'sha kuni bir yanglishdi: Shavkatga achchiq qilib ketib qoldi. Iymon egasining vazifasi arazlash emas, da'vat qilib, adashganlarni hidoyat topishlariga yordam qilish ekanini unutdi. Shavkatning johilligiga toqat qilolmadi, sabri ojizlik qildi. Bu gunohini keyinroq anglab yetdi, tavba qildi. Tavbasining qabul bo'lgan-bo'lmagani bizlarga noma'lum, vallohi a'lam!

Subhi sodiq hech bir xonadonga xiyonat qilmay barchanikiga o'z vaqtida baravar kirib keladi. Bandalarning ayrimlari tong xushxabarini yangi kunga yetkazgani uchun Yaratganga shukrlar qilib kutib olsa, ba'zilar to'yib uxlab olish qasdida iblisning huzurbahsh choyshabiga burkanganicha qarshilaydi. O'rtasi darvozaxona, ikki tomoni bir hildagi uy va ayvondan iborat, hovlining etagi bitta pastak imorat, oshxona, qo'yxonadan iborat bu xonadon subhi sodiq fazilatini ayniqsa yoz oylari his qilib ko'rmaydi. Faqat nahorgi to'y yoki ma'raka oshlariga borish bahonasida turiladi. Yuz-ko'l shoshib-pishib yuviladi-da, xuddi doshqozondagi osh u borgunicha tugab qoladiganday yo'lga tushiladi.

Darvoqe, bayonda adashildi. Bu xonadonda yashovchi bittagina dakang xo'roz subhi sodiqni qarshilaydi. Qanotlarini patillatib quvonch bilan qichqirgani tufayli uyqusi buzilganlarning qarg'ishiga qolsa ham bir necha soat mobaynida hovlida yakkahokimlik qilib gerdayib yuradi. Obodxon uyg'onib, ostonada paydo bo'lishi bilan uning gerdayishi barham topadi. Qirqta tovuqqa ham bas kela oladigan mag'rur xo'rozning qip-qizil tojidan qon qochib, bir tomonga shalpayibqoladi.

Quyosh terak bo'yi ko'tarildi. Dasturxon ustida nonushta tayyorlab qo'yan Robiya oshxonada somsa pishirayotgan edi. To'lqin somsa pishishini kutmay murabbo choy ichib o'tirganida to'ng'ichi Salohiddin talabalik kiyimini kiyib chiqdi-da, televizorni yoqdi. Militsiya akademiyasini bu yil bitiradigan Salohiddin uyiga haftada bir-ikki kelib turardi. Kecha shom qorong'usida kirib kelganida amakisi oilasining tashvishidan xabar topib, o'zicha "endi zo'r

g'alvalar boshlansa kerak", deb o'ylagan edi. U otasidan farqli o'laroq, har ikki oila orasidagi munosabatni ziyraklik bilan kuzatar, kelajakda ko'ngilni yoritadigan nur ko'rinmayotgani uchun uyga iloji boricha kam kelishga urinardi. Kecha onasi ovsinining qanday baloga uchraganini ayta turib "hamma umid adanglardan, yordam bermasalar biz baloga qolamiz, o'qishdagi domlalarindan surishtirib ko'rgin, ularning tanishlari ko'p bo'ladi, ertalab ketishdagi oldin adanglarga senam tushuntir", degan edi. Salohiddin ota-onasining fe'lini yaxshi bilgani uchun Robiyaning gapiga "xo'p", dedi-yu, biroq, murabbo choy ichib o'tirgan otasiga indamay qo'ya qoldi. Uyqusi yaxshi o'chmagan kichik ukasi Nuriddinning xo'roz orqasidan yurishiga qarab o'tiraverdi.

Qarshidagi uyda ham harakat jonlandi. Sattor yotoqxonadan maykachan chiqib kelib, kechqurun yig'ishtirilmagan dasturxon ustidagi rangli shirin suvdan ichdi-da, kerishib oldi. Keyin labiga sigaret qistirib, tutatdi. Televizorni yoqib, oshxonada turgan xotiniga:

-Choyni oftobda qaynatyapsanmi, bo'lsangchi tezroq, - dedi.

-Hozir, hozirey, gaz o'lguram pasayib ketdi, - dedi Obodxon norozi ohangda. So'ng o'ziga o'zi gapirganday, ammo eri eshita oladigan balandlikda davom etdi: -Somsa pishiryapti shekilli. Shu somsasi o'lgurni boshqa paytda pishirsa bir joyi kamayib qolarmikin. Atay qiladi bu o'rgumchak.

Robiya qaynota-qaynonasidan qolgan oshxonadan foydalanardi. Garchi bu oshxona ikki oila hojatini chiqarishga moslab kenggina qilib qurilgan bo'lsa-da, yog'in-sochin kunlari hovli orqali qatnashga eringan Obodxon ayvonning bir chetini ajratib, gaz plitasi o'rnatib olgan edi.

Pishgan somsalarni ikki laganchaga solgan Robiya bittasini ochiq turgan deraza orqali eriga uzatib, ikkinchisini ko'tarib Obodxon tomon yurdi.

-Voy, nima qilardingiz, ovora bo'lib, kecha qayningiz zakaz somsa olib kelgan ekanlar, yeyilmay shundayligicha turuvdi-ya!-dedi Obodxon uzatilgan laganchaga istamaygina qo'l uzatib.

Robiya "ertalabki nasiba", deb iziga qaytmoqchi edi, Obodxon gapga tutib qoldi:

-Mullakam ja-a kech keldilarmi? Kechagi gapni so'rab ko'rdingizmi, opa?

Robiya huddi aybdor odamday ovsinidan ko'zini olib qochdi:

-So'raydigan mavridi bo'lmadi. Juda charchagan ekanlar. Hozir choy ichib olsinlar, bafurja gaplashaman.

-So'rash shunchalik qiyinmi, opa. Hozir choylarini ichvolib yana ishga shoshib qolmasinlar. Kun o'tgani sayin ish qiyinlashib boraveradi. Yukning ichida ayniydigan mollaram bor, - dedi Obodxon zarda bilan.

-Obodxon, o'zingiz yuraqoling, birga choy ichamiz.

-Voy, opajonim, hozir tomog'imdan choy o'tadimi? Ikki kundan beri nafas olishimning ham tayini yo'q. Qiltomoq bo'lib qolganga o'xshayman

-Qo'ying, Xudo saqlasin, sovuq nafas qilmang, - Robiya shunday deb iziga qayta boshladi.

Obodxonning aytadigan gapi tilga ko'chmay qoldi. Til uchiga kelib qolgan zaxar so'zi tildan uchmasa Obodxon vujudini cho'g'dek kuydira boshlardi. Bunga yo'l qo'ymaslik uchun u tezroq chora topishi shart edi. U ovsini berib ketgan laganchani stol ustiga zarda bilan qo'ydi-da, hovliga qaradi. Rayhonlar orasini titib yurgan xo'rozga ko'zi tushdi-yu, chorani topdi:

-Hoy, Nuriddin! Xo'rozing o'lgurni iniga qama, deb nechchi marta aytishim kerak! Qara, hammayoqni titib yubordi-ya, yashshamagur!

Nuriddin kennyoyisining ovozi eshitib shoshib qoldi. "Bu rayhonlarni, bu gullarni mening oyim ekanlar, atrofini ham o'zlari supuradilar", degan gap xayoliga ham kelmadi. "Xo'rozingning kallasini shart uzib tashlayman", degan po'pisani ko'p eshitgan bola shu dahshatli ishning amalga oshib qolishidan qo'rqardi. Xo'roz ham bu xotinning gapiga tushunadigan bo'lib qolganmi, bolaning kish-kishlashini kutmay katagi tomon yurdi. Obodxon bu manzaraga bir nafas qarab turdi-da zaxarining qolganini ham tashqariga socha qoldi:

-Iloyim tiqilib o'lgina. Huddi egasiga o'xshagan bez-a, tavba qildim!

Robiya ovsinining xo'roz bahonasida baqirgani bejiz emasligini bilsa ham orqasiga o'girilmadi. Salohiddinning yoniga o'tira turib behtiyor:

-Mol achchig'i -jon achchig'i bo'lganidan keyin tomog'idan albatta ovqat o'tmaydi-da, - deb qo'ydi.

-O'zingcha nimalar deyapsan? - deb ajablendi To'liqin.

-Ikki kundan beri o'z yog'imga o'zim qovrilib, ado bo'lyapman, -dedi Robiya nolib. - Kelingiz ertalabdan diydiosini boshlayapti. U yoqda u meni qovuradi, bu yoqda siz.

-Men seni qovurayotganim yo'q, - dedi To'lqin hotirjamlik bilan, - men indamay choyimni ichib o'tiribman.

-Ha, siz indamaygina choyingizni ichaverasiz. Kelingizni bilmaysizda, a? Uning tilidan tomgan bir tomchi zahardan yuzta ilon shishib o'ladi.

To'lqin qarasa-ki, xotining avzoyi buzila boshlayapti. Boshqa xotinlarday janjal qilish Robiyaga xos bo'lmasa-da, To'lqin uning ko'ngliga yengillik berish uchun hazil qildi:

-Gaping to'g'ri, shuning uchunam bu atroflarda ilon zoti qirilib ketgan. Ovsiningni ko'rsa suratdagi ilonning ham rangi o'chib ketadi.

To'lqin adashdi. Uning hazili xotini xasratini battar alanga oldirdi.

-Masxara qilmang, - dedi Robiya yig'lamsirab, - o'sha zaharli nish menga sanchilyapti.

-Xo'p, nimaqil, deysan?

Ota-onasi o'rtasida boshlanayotgan bu suhbat ishtirokchisiga aylanmaslik uchun Salohiddin sochiqni olib, labini artdi-da o'rnidan qo'zg'oldi. O'g'lining ahdini anglagan To'lqin bir qarashi bilan uni joyiga qaytardi.

-Sen choyingni ichaver, somsadan ol. Qani, ol, - shunday deb o'zi ham laganchaga qo'l uzatdi. Keyin xotiniga qarab, o'sha hazil ohangida davom etdi:- oyijonisi, sen gapiraver. Nima qil, deysan, kelinimning tilini kesib itga tashlaymi? Unaqada bu tilni yegan it zaharlanib o'lsa, uvoliga o'zingqolasan.

To'lqinning hazil o'qlari bu safar ham xato ketdi. Robiya qo'lga sochiq olib xuddi taxlamoqchi bo'lganday silay boshladi. To'lqin uning arazi boshlanayotganini sezib, harakatini indamay kuzatdi.

-Men sizga to'g'ri gapiryapman, - dedi Robiya horg'inlik bilan. - Shu hovlida tinch yashaylik desangiz, ishini qanday qilib bo'lsa ham to'g'irlab bering. Siz erta ketib kech kelasiz, uning qovoq dimog'iga men qarashim kerak.

-Qaraging kelmasa qarama, - dedi To'lqin qo'lga olgan somsani yana qayta joyiga qo'yib. - Men o'sha kuniyoq Sattorga aytganman. Senga kecha ham aytdim: bu ishga aralashmayman.

-Ayniydigan mollari bor ekan...

-Ayniydigan mollari? Eng birinchi ayniydigan mol - uning o'zi! To'g'ri yo'l bilan kirib kelish kerak edi. Endi menga desa irib-chirib ketsin. Tag'in ham qonun bunaqalarni asraydi. Aslida...

To'lqin aslida nima bo'lishi kerakligini aytishga ulguradi. Robiya uning gapini bo'ldi:

-Unaq demang, nima bo'lganda ham jigaringizning oilasi. Men bu xonadonga kelinman. Kelin hammaning ko'ziga hamisha yomon ko'rinadi. Bularingiz har qanaqa yomonlikni birinchi mendan ko'rishadi. Agar meni desangiz, o'sha savil qolgur molini olib berasiz.

Bu shart To'lqinga malol kelib xotiniga norozi qiyofada qarab qoldi. Uning nazarida Robiyaning bunaqangi qat'iy tarzda gapirishi nojoiz edi.

"Agar meni desangiz..." Robiya ilgari hech bunaqa demagan edi. Agar ovsini bilan yuz ko'rmas darajada urishib "Yo meni deysiz yo ularni!" desa ehtimol bu shartni bajarish To'lqinga uncha og'ir bo'lmas edi. Hozirgi holat... Robiya ular tomonda. Bu tomonda uning bir o'zi...

Erining o'ylanibroq qolganini ko'rgan Robiya hujumni davom ettirish maqsadida barmog'idagi ikki uzukni yechib uning oldiga qo'ydi.

-Bu yana nimasi? - dedi To'lqin endi bir oz zardali ohangda.

-Shuni sotib harajatiga ishlatasiz. Bunaqa matoh topiladi. Oradagi oqibatni buzmay.

Bu gap To'lqinni portlatib yuborayozdi:

-Nima deding?! Oqibatni men buzyapmanmi? - u shunday deb o'rnidan turib ketdi.

Otasining qistovi bilan olgan somsani yesammi-emasammi, deb ikkilanib o'tirgan Salohiddin uni qaytarib joyiga qo'ydi-da, labini yana bir marta sochiqqa artib o'rnidan turgach, er-xotin orasidagi mojaro o'z-o'zidan to'xtadi.

-Muncha shoshyapsan, hali erta-ku? - dedi Robiya ham o'rnidan qo'zg'olib.

-Kecha avtobus kutib kech qolay dedim. Vaqtliroq bora qolay, - deb bahona qilgan Salohiddin "yolg'onim sezilib qolmasin", degan fikrda onasining nigohidan ko'zini olib qochdi.

-Bolaga tinchgina choy ichirmasang, o'tirib nima qiladi? Boraver, - dedi To'lqin o'g'liga qarab.

Robiya erining tanbehiga ahamiyat bermay, o'g'lining yelkasini siladi.

-Bugun vaqtlitiroqkelarsan?

-Bugun... - Salohiddin onasiga tayinli javob qaytarishga ikkilandi, - bugun kelolmasam kerak. Tadbirlar bor ekan.

Robiya o'g'lining bu bahonasiga ishonganday bo'ldi. O'g'li narsalarini olish uchun xonasiga kimgach, eriga qarshi boshlagan hujumini boshqa tomondan davom ettirdi.

-Oxirgi kursdagilar kazarmada bir kun ham qolishmas ekan. Borib gaplashing. Mening bolamni nega hadeb olib qolaverishadi?

-Biz o'g'ling bilan to'rt yil avval kelishib olganmiz: men akademiyasiga bormaslikka so'z berganman.

-Unda o'zim boraman.

-Agar o'g'lingning o'rtoqlari orasida isnodga qolishini istasang boraver. O'g'lingga bir qara-chi, emish yoshidan o'tgandir, a?

Salohiddin chiqib, pichingga yarasha javob izlayotgan Robiya chorasiz qoldi. O'g'li yonog'idan o'pib xayrlashayotganida Robiya uni bilagidan ushladi:

-To'xta, o'tir, - dedi. O'g'li omonat tarzda o'tirgach, eriga qaradi:-Adasi, indamay ketavermasin, duoqiling.

To'liqinning uzundan uzoq duo qilish salohiyati yo'q edi. Shu bois qisqagina:

-Omiyn, omadingni bersin, Allohu akbar!-deb qo'ya qoldi.

Bu duodan qoniqmagan Robiya bilganicha davom ettirdi:

-Omiyn, tuproq olsang oltin bo'lsin, oltin boshing Xudoning panohida bo'lsin. Ko'rganing to'y bo'lsin, yeganing qo'y bo'lsin. Yomon ko'zlardan Xudoning o'zi asrasin. Xudo bizga ham yaxshi kelin ato etsin, - duo shu yerga kelganida Robiya boya so'ramoqchi bo'lgan gapini eslab qoldi:-Xolang aytgan qizni qachon borib ko'rasan?

-Imtihondan keyin, oyijon, hozir vaqtim yo'q.

-Imtihondan keyin, deb yuraver-chi, shunday popukdekkina qiz-a! Birov ilib ketganidan keyin chapagingni chalib, attang, deb qolasan, bola!

Turmoqchi bo'lib o'rnidan qo'zg'olgan Salohiddinni Robiya qaytarmoqchi edi, To'liqin aralashdi:

-Gapni cho'zma, bolang shoshilyapti. Duo qilyatuvding. Qani, kelgan joyidan: yegani qo'y bo'lsin.

Robiya erining kinoyasidan bir oz ranjib, norozilik bilan:

-Mendan kulmang, gapim esimda turibdi, - dedi-da, duoni nihoyasiga yetkazdi:-Omiyn, yo'llaring hamisha oydin bo'lsin, aka-ukalarning oqibati to qiyomatga qadar mustahkam bo'lsin.

Salohiddin onasini yana bir o'pib, chiqib ketgach, er-xotin gaplarini yo'qotganday jim qolishdi. To'liqin ishga shoshmayotgan edi, shu sababli yana choy ichish maqsadida joyiga o'tirdi. Robiya piyolaga choy quyib eriga uzatdi-da:

-Ota bo'lib tuzukroq duo qilishni ham bilmaysiz, - deb gina qilib qo'ydi.

-Shunaqami? - dedi To'liqin xotiniga sinovchan qarab. - Sening duoying tilingda, sayrayverasan. Meniki mana bu yerimda, - shunday deb kaftini chap ko'krigiga qo'ydi.

Robiya "shunisiga shukur" deb, yana bir oz jim qoldi. Keyin siniq ovozda so'radi:

-Oyim rahmatli o'lishlaridan oldin "oqibatli bo'linglar", deb ko'p duo qiluvdilar, esingizdami?

-Esimda... - To'liqin horg'inlik bilan asta uf tortib qo'ydi. Robiya o'sha siniq ovozda gapini davomqildi:

-Sizlar... bunaqa bo'lib qoldinglar... Duolari qabul bo'lmaganmikin? Voy Xudoyim-ey...

Hozirgina ezgin ruhga tushgan To'liqin bu gapdan keyin achchiqlandi:

-Duo qabul etilishi uchun bu yoqdagilarda insof bo'lishi kerak, aql bo'lishi kerak, - dedi balandroqovozda.

-Siz akasiz, tushuntiring.

-Hozir ularning quloqlariga dollar qo'rg'oshinday quyilib qolgan. Gap o'tmaydi.

-Gap o'tmasa... shunday yuraverasizlarmi?

-Yurishimizga nima bo'libdi? Ukam salom beradi, men alik olaman. Hozircha shu ham yetadi.

"Shu ham yetarli..." Robiya erining sovuqqonlik bilan aytgan bu gaplariga nima deb e'tiroz bildirishni bilmay lol qoldi. Nima desin: "nahot aka-ukaning munosabatiga shu salom-alik kifoya qilsa? Mehr-oqibatning chegarasi shu darajada tormi?" desinmi? Yoki: "adangiz bilan oyingiz bu qo'shqanot uyni shu maqsadda qurib sizlarga tashlab

ketishganmi?” degani ma’qulmi? Bularni avval aytgan, javobiga erining norozi qarashi bilan taqdirlangan edi. Hozir aytga ham shundan bo’lak holat yuz bermaydi.

Robiyaning nazarida hovliga bombalar ko’rib tashlanganga o’xshaydi. Bombalar yo’qotilish o’rniga har kuni yana bittadan yoki ikkitadan yangisi ko’milaveradi. Bechora shu bombalardan birortasini bosib olib portlab ketmayin deb hadiksirab yuradi. Ovsinining moli munosabati bilan yanada ko’p, yanada dahshatli bombalar ko’ildiki, oyoq bosishga endi joy ham qolmadi. Ehtimol shularni aytgani ma’quldir? “Jon adasi, molini bir iloj qilib oldirib bering, bo’lmasa bu bombalar birin-sirin portlashni boshlaydi”, desa-chi? U jon kuydirib aytadigan gaplariga sovuqqon ohangdagi “vahima qilaverma, sen qo’rqayotgan bombalarning hammasi piyoz po’stidan yasalgan. Bularning burniga suv kirishi kerak, shunda ko’zlari ochiladi”, degan javobni eshitmaydimi?

Robiya shunday fikrlar bilan gapga taraddudlanib o’tirganida To’lqin hovlidagi katak oldidan jilmayotgan o’g’lini chaqirdi. Nuriddin “Labbay adajon, hozir”, dedi-yu, lekin o’rnidan jilmadi.

Nuriddin o’n yilga yaqin umr ko’rib, ko’p narsalarga aqli yetadigan bo’ldi. Lekin kattalarning gaplari, ishlari, o’zaro muomalalariga tushuna olmaydi. Hozir ham bir muammoni yecholmay garang: “shunday katta hovli turganida bu xo’rozni nima uchun katakka qamash kerak? Gullarning orasini titsa nima bo’pti? Shunday chiroyli, gapga tushunadigan aqli xo’rozni nima uchun yomon ko’rishadi?” Nuriddin savoliga javob topa olmaydi. Ba’zan shunga o’xshash savolni kattalardan so’rsa “hali yoshsan, aqling yetmaydi” degan javobni eshitadi. Aqli yetishi uchun yana necha yil sabr qilib ulg’ayishi lozimligini esa o’zicha taxminan hisoblab qo’rgan. Sakkiz yoki to’qqiz yil. Ko’pi bilan o’n yil. Ana shunda kata bo’ladi. Keyin yuzta xo’roz sotib oladi... Shunday shirin orzu bilan o’tirgan bolaga otasining chaqirgani, somsa yeyishga taklif qilgani uncha ta’sir etmadi.

O’g’lining indamay o’tirgani Robiyani picha havotirga solib, u ham chaqirdi. Nuriddin erinibgina o’rnidan turgan damda televizorda gapirayotgan qizning “Ko’rsatuvimizni tayyorlayotganimizda uzoq Koreyadan xushxabar oldik”, degan so’zlari er-xotin diqqatini tortdi. Shu paytga qadar undagi gaplarga ham, ashulalarga ham parvo qilmayotgan er-xotinning bu e’tiborlari bejiz emas. O’rtancha o’g’illari Bahriddin musiqa cholg’uvchilari tanloviga ketganidan beri Koreya mamlakati tilga olinishi bilan ikkovlarining diqqatlari shu xabarga qaratiladi. Bu safargi xabar ularning tutab turgan tashvishlarini nari surib, ko’ngillarida shodlik alangasini yoqib yubordi. Robiya shoshilganicha turib, televizorning ovozini balandlatdi. “Xabaringiz bor, u yerda sharq xalklari orasida keng tarqalgan puflab chalinuvchi cholg’ular ijrochilarining xalqaro ko’rik-tanlovi bo’layotgan edi. Mazkur tanlovda Milliy konservatoriyamizning birinchi bosqich tolibi Bahriddin Sadirovning nayda ijro etgan kuylari yuqori baholanib, gran-pri - oliy sovringa munosib ko’rildi. O’zbek san’atining xalqaro miqyosda e’tirof etilishi barchamiz uchun quvonarli holdir. Bahriddin safarga ketish oldidan studiyamiz mehmoni bo’lgan edi. Hozir videotasmaga yozib olingan suhbatni e’tiboringizga havola qilamiz”.

Shu topda ota-ona uchun atrofdagi barcha ovozlari tindi. Hatto yuraklarining dukuri ham egalariga halal bermaslik uchun tovushini pastlatganday bo’ldi. Agar bir kuch dunyodagi borliq shodliklarni to’plab kelsa Robiya bilan To’lqinning quvonchlarini huzurida arzimasi bo’lib qolarmidi. Ularning bu ondagi holatlarini bayon etmoqqa qalam o’z. Bunday xushnudlikni farzandi kamolidan mast bo’lgan odamgina his qila oladi.

Robiya televizorning yaqiniga surildi. U o’g’lining tasvirini shu televizorga qo’shib quchoqlagisi kelardi. Agar biron qayg’u haqida so’z ketsa “Bunchalar g’am-alamga yurak qanday chidadi ekan?”, deb qo’yiladi. Shodlik ham shunday: kishi olam-olam shodlik seli oqimi ostida qolsa yurakning chidashi qiyin. Er-xotinni hozir yuraklarining ahvoli qiziqtirmaydi. Ular uchun hozir dunyoda bitta shu televizor va undagi o’g’illarining tasviri mavjud. Dastlab suhbat quloqlariga ham kirmadi. Tasvirga mahliyo bo’lib o’tiraverishdi. Quvonch vulqoni sal bosilganday bo’lgach, so’zlar ham e’tiborlarini tortdi.

-Men xalqaro tanlovda o’zim ijod qilgan “Sog’inch” degan kuy bilan ishtirok etmoqchiman, - dedi Bahriddin.

-Kuyning nomini nima uchun “Sog’inch” deb atadingiz? - deb so’radi suhbatdosh qiz, - Sizning yoshingizda aytaylik, “Muhabbat navolari” yoki “Ishqim sadolari” deyish to’g’riroq bo’lmasmikin? “Sog’inch...” Agar sir bo’lmasa aytganchi, qaysi qizni sog’inib yozgansiz? Balki o’sha qiz hozir sizga qarab o’tirgandir?

Bahriddin darrov javob bermadi. Ko’lidagi nayga tikilib turdi. Keyin ota-onasining tikilib turganini bilganday xasta ovozda javob qaytardi:

-Kuy qizga atalmagan... Bu kuy... bobom bilan buvimga bo'lgan sog'inchim...

Bahriddin yana nayiga tikilib turdi-da, so'ng labiga yaqinlashtirib chala boshladi. Kuy avvaliga uzoqlardan eshitilganday bo'ldi. Tasvirda kuyga mos ravishda poyonsiz bog'lar ko'rindi. Bahriddin nayni go'yo nafas olmasdan chalayotganday edi. Kuy uzilmasdan davom etardi.

Gullagan bog'lar umrini yashab bo'ldi, hazonrezgi boshlandi...

Tasvir ortida kimdir xazin ohangda she'r o'qiy boshladi:

She'rning so'zlarini eshitib Robiya sergak tortdi. Bu so'zlar unga tanish edi. Qayerda o'qigani yoki eshitganini darrov eslay olmadi.

Ha, esladi: yozuv stoli ustidagi bir varaq qog'ozga yozilgan she'r edi u. Robiya uni o'qib g'oyat ta'sirlangan edi. O'g'lidan "Buni o'zing yozdingmi?" deb so'rganida Bahriddin "ha" ham, "yo'q", ham demay jilmayib qo'ygan edi. Robiya o'sha onni yodlab, ko'zlariga yana yosh oldi.

Kuy xayolni o'g'irlyadigan sehri bilan suzib yurardi. Uning go'yo qanotlari bor edi. Tinglovchilarni shu qanotlariga o'tqazib o'tmishning xotira dunyosiga uchirib borardi...

So'z tindi...

Kuy ham tindi...

Horij atirsovunlarining afzalliklarini maqtovchi reklama boshlandi.

Reklamani eshitishmadi.

Kuy va she'r sehri eltib ko'ygan xotira dunyosidan ular qaytganlaricha yo'q. Bu dunyoning ko'ngilga yupanch beruvchi nafasi bilan birgalikda dilni tilim-tilim qiluvchi oshpichoqlari ham bor. Ayni damda o'sha oshpichoq ishga tushgan, hozirgina shodlikdan jo'shayotgan ko'ngillarni qiynoqqa ola boshlagan edi.

Kuyni uyg'otgan tuyg'u - bobosi va buvisi sog'inchi.

She'riy satrlarni uyg'otgan-chi?

Bunday satrlar mehr-oqibat ko'tarilgan joydagina yozilishi mumkin. Mehrsizlikdan zada bo'lgan ko'ngildagina tug'iladi bu satrlar.

Robiya buni angladi. Anglagani uchun ko'z yoshlarini darrov to'xtata olmadi. She'r To'lqinga ham ta'sir qildi, biroq "buni o'g'lim yozgan", degan fikrdan uzoq bo'lgani uchun mohiyatiga kirib bora olmadi.

* * *

Koreyadan xushxabar kelganini qarshidagi uydagilar ham eshitishdi. Ichkari xonada kiyinayotgan qizlar qiya ochiq eshikdan televizorga qarashdi. Obodxon esa ensasi qotib eridan:

-Voy savil, shu tayoqni puflasa ham mukofot ekanda,a? Qancha berarkan? - deb so'radi.

-Men qayoqdan bilaman, besh-o'n ming berar.

-Dollarmi?

-Dollarmi, boshqami, senga nima?

-Menga nimaligini aytaymi? Agar tuzukroq pul olib kelsa, akangizga ayting, pullarni chirt-pirt qilib sovurmasdan bitta hovli-joy olib chiqib ketsin. Siz kenjasiz.Uy hamma joyda ham kenjaga qoladi. Lalaymasdan haqingizni talab qiling.

-Men talab qilaymi? - dedi Sattor jahl bilan.

Shu onda iblis ustalik qildi: Obodxonning qo'li bilan uning yarasiga tuz sepdi. Iblisning rejasi bo'yicha jahl olovida qovrilgan Sattor: "Men aytayinmi unga? O'zi aqlini ishlatsa bo'lmaydimi? Agar odamda insof bilan akl bo'lmasa shunaqa bez bo'lib yashab yuraveradi. Unga gapirginu qochgin: darrov haqiqatdan safsata sotadi. U bilan milisa maktabida birga o'qiganlardan bittasi hozir polkovnik. Qurgan uyini ko'rsang og'zing ochilib qoladi. "Akang ahmoq, u o'ziga "haqiqat" degan somon uy qurib olgan", deydi. To'g'ri aytadi. Bu qaynog'ang odam bo'lmaydi", - deb baqirib berishi kerak edi. Uning bu gaplarini narigi ayvondagilar ham eshitishi shart edi. Keyin voqea shunga qarab iblis yo'rig'ida davom etaverardi. Lekin iblis sal yanglishdi, ukada oz bo'lsa-da, andisha borligini hisobga olmadi. Bu so'zlar Sattorning yuragidan otilib chiqqan bo'lsa-da, tilga ko'chishiga ana shu andisha yo'l bermadi.

Bu orada maktab liboslarini kiyib olgan to'ng'ich qizlari Oftobxon chiqib ularga tanbeh bergan bo'ldi:

-Shunaqa paytda biram gapiqlar ko'payib ketadi-ki, eshitgani ham qo'ymaysizlar, - dedi u.

-Nimani eshitasan? - dedi onasi zardali ovozd.

-Bahriddin gapirdi-ku?

-Gapirsa gapiribdi, nima bo'пти, osmon uzilib yerga tushibdimi? Hozir zamon o'zi shunaqa teskari: qarqunoqdan bulbul chiqadigan bo'lib qolgan.

Oftobxonga bu gaplar yoqmadi: "Voy, oyi-ey" deb qo'ydi norozi ohangda.

-Nima, "oyi-ey!", - dedi Obodxon zardali ohangidan voz kechmay. - Saharmardonda qayoqqa otlanib olding?

-Sinf rahbarimiz bugun vaqtliroq kelinglar, deganlar. Maslahatli gaplari bor ekan.

-Maslahatni shunaqa saharmardonda qilarkanmi? - deb so'radi Obodxon qizining gapiga ishonqiramay.

Qiya eshik ostonasida turgan Oynisa bu gapdan keyin ona-bola orasida tutayotgan o'tga moy sepmoqchi bo'ldi. Sattor ichko'ylakda, sochlari taralmagan holda chiqib kelgan qiziga o'qrayib qaradi-yu, keyin yuzini burib oldi. Oynisa otasining noroziligini anglamay onasiga yuzlandi:

-Voy, oyijon, qizingiz ko'chada yolg'iz yurishga qo'rqadi-ku? Mirshab akajonisi ko'chadagi bobovlardan o'tqizib qo'ymasa, maktabiga yetib borolmaydi-ku, bechora!

Bu pichingdan g'azablangan Oftobxon singlisini biqinidan chimchilab oldi. Og'riqdan chinqirib yuborgan Oynisa javob qaytarmoqchi edi onasi o'rtaq tushdi.

-Kir, ichkariga! Yuviqsiz beting bilan chiqma, deb ming marta aytdim, senga.

-Hadeb shuningizning yonini olaverasiz, uning yurishini hamma biladi, - dedi Oynisa yig'lamsirab.

-Bilsa bilaversin, - Obodxon shunday deyishga dedi-yu, Oftobxonga qovoq uyub qaradi. - Yursa akasi bilan yuribdi. Begonamas, amakisining o'g'li.

-Ha... akasi... - Oynisa yangi fitnani boshlamoqchi edi, Sattor unga qarab baqirdi:

-O'chir ovozingni! Hamma narsaga burningni tiqaverma, sen qiz.

-Siz aralashmay turing, adasi, - dedi Obodxon.

-Nega aralashmayman. Kecha buning kiygan ko'ylakni ko'rdingmi?

-Ko'rgan bo'lsam nima bo'libdi?

-Ona bo'lib sen indamay men gapiraymi? U ko'ylak emas, bir balo-ku! Kindigigacha ko'rinib turibdi-ku?

-Siz aralashmang. Yoshlarning xohishi shu. Xohlaganini kiyadi, - deb bahsga keskin yakun yasagan Obodxon qiziga:-Kir, ichkariga, - deb buyurdi, so'ng to'ng'ichiga yuzlandi:-Hov birda ham qadamingni bilib bos, bu mirshabdan uzoqroq bo'l, devdim, a?

-Hammasi bo'lmagan gap, - deb yig'lamsiradi Oftobxon, - Bu shpioningiz to'qiyveradi. O'zingiz aytdingiz-ku: biz aka-singilmiz.

-Shunaqami? - dedi Obodxon kinoya bilan. - Yaxshi, to'yinggacha aka-singil bo'lib yuraver.

Bu gapdan Oftobxon seskanib tushdi:

-Qanaqa to'y? - deb so'radi havotir bilan.

-Biz, - Obodxon shunday deb eriga qarab qo'ydi, - seni unashtirib qo'ydik.

-Qanaqasiga? - Oftobxon otasiga najot ko'zi bilan qaradi. Xotinining gapi Sattor uchun ham yangilik edi. Shu bois qizidan ko'zini olib qochdi.Otasining ahvolini anglagan qiz onasiga qarab:-Qachon? - deb so'radi.

-Bunga ancha yil bo'lgan. Shu kuzda Xudo xohlasa to'y. Manavi savil qolgur ishim to'g'ri bo'lsa, puliga Italiyaning mebelini olaman, deb niyat qilib qo'yanman. Sening seping shu shahardagi eng zo'r seplardan bo'ladi.

Oftobxon hozir sep haqida o'ylaydigan ahvolda emasdi. Uning hatto gapirishga madori ham qolmaganday edi. Jim ham turolmasdi. Shu bois lablari titragan holda:

-Men... hech kimga tegmayman, - deyishga kuch topdi.

-Bu dunyoda erga tegmaydigan qiz bo'lmaydi, bildingmi!-dedi Obodxon qat'iy hukm tarzida.

-Oyi... - dedi Oftobxon yig'lamsirab.

Obodxon qiziga chimirilib qarab nimadir demoqchi bo'lgan edi, Sattor gapga aralashdi:

-Bo'пти, boraver, maktabingga kech qolma, - dedi. Keyin xotiniga qarab tanbeh berdi:-Bunaqa gaplarni oyoq ustida gaplashmaydi.

Bu tanbeh Obodxonga yoqmasa ham indamadi. Odamlar orasida "yaxshi xotin bitta gapdan qoladi" degan naql

yuradi. Obodxonning yaxshimi yo yomon xotin ekanini bilmaymiz-u, ammo yilda uch-to'rt marta bo'lsa ham bitta gapdan qoladigan vaqtlari topiladi. Alhol shunday olamshumul voqea sodir bo'ldikim, Sattor Xudoga shukur qilsa ham arziydi.

Oftobxon araz holatida chiqib ketgach, Sattor xotiniga savol nazari bilan qaradi:

-Ha, xo'jayin, - dedi piching bilan, - Mensiz qiz unashtiradigan bo'lib qolibsizmi?

-Xah, piching qilmay qo'ya qoling, shu gapga ishondingizmi? Bir popugini pasaytirib qo'ygim keldi-da. Shunaqa deb turmasam, bu qiz o'lmagurning ko'zi mirshab jiyaningizdan uzilmaydigan bo'libqolgan.

-Endi shu yetmay turgan edi.

-Ha-da! Maktabni bitirishi bilan uzatib yuborish kerak. Yana uni o'qisin, deb yurmang.

-Men uni o'qiydi, debmanmi?

Ularning suhbatlari shu yerga kelganda televizordagi reklama tugab, yana Bahriddin ko'rindi. Suhbatdosh qiz Bahriddinning qo'lidagi nayni olib avval u yoq bu yog'ini qaradi, keyin puflab chalmoqchi bo'ldi. O'zining noshudligidan uyalganday nayni egasiga qaytarib bera turib:

-Ajab va ming marta ajab, - dedi hayajon bilan. - Oddiy daraxt shoxidan ishlangan bu cholg'udan shunchalar sehr taralsa. Bahriddin, siz bilan bizga ajratilgan yana bir necha daqiqa vaqt bor. Shundan foydalanib yana bir-ikki savol bermoqchiman. Ayting-chi, sizning san'atga kirib kelishingizga kim sababchi? Balki ota-onangiz san'atkor bo'lishgandir?

Bu savolga Bahriddin qisqagina "yo'q", deb qo'ydi-yu, lekin Obodxon bunga qoniqmay televizordagi suhbatdosh qizga qarab javray ketdi:

-Ha, ota-onasi naq san'atkorning o'zi! Otasi surnaychi-yu, onasi karnaychi!-Shunday deb eriga o'girildi:-Shuni o'chirib qo'ysam bir narsa bo'ladimi? Shuyam yoniq tursa pul ketadi.

Obodxon erining roziligi yoki e'tirozini kutmasdan o'z istagini o'zi bajarib qo'ya qoldi.

-O'lguday injiq bo'lib ketyapsan-da. Shu zaharliging uchun aslida siqilib, ozib, cho'p bo'lib ketishing kerak edi, - Sattor shunday dedi-yu, ammo xotinining vazifasi siqilish emas, boshqalarni siqish ekanini o'ylab ko'rmadi. Zotan, boshqalarni siqib sil qilish uchun yaratilgan xotirlardan birontasining shu paytgacha ozganini tarix ko'rmagan. Shunday bo'lsa-da, Obodxonga erining gapi sal og'ir botdi:

-Shunaqa deb turing-chi, niyatingizga yetib qolarsiz, - dedi ming'irlab. Keyin birdan qat'iy ohangga o'tdi:- Qani, choyingizni ichib bo'ldingizmi? Turaqoling.

-Ha, yana nima bo'ldi. Kechasi jin-pin chalganmi seni? Nima deyaverasan?

-Akangizning oldiga chiqing. Gaplashing. Mehribon yangachangiz kechasi so'ramabdilar. Erchalari charchab kelganmishlar. Kechasi yaxshilab ko'ngillarini olgan bo'lsalar, charchoqlari chiqqandir. Men u o'rgumchak o'lgurga ishonmayman. O'zingiz gaplashing. Ammamning buzog'iday lalaymay, dangal-dangal gapiring. Agar ishimizni to'g'irlab bermasa, biz ham boshqacha gaplashamiz. Shuncha chidaganimiz yetar. Uyni bo'shatib qo'ysin. Siz adangizning xatini talab qiling. Men adam rahmatliga rosa qaraganman. Ishtonlarigacha yuvganman.

-Minnat qilavermagin endi shuni.

-Siz jim o'tirib, gapimni oxirigacha eshiting: o'sha xatda adam uyni bizga vasiyat qilgan bo'lishlari kerak. Shuning uchun berkitib yurishibdi.

Sattor chuqur "uf" tortdi-da, yelkasidagi og'ir vazifa yukini ko'tarishga qiynalganday stolga tiralib turdi:

-Agar uyni bizga xatlagan bo'lsalar u qog'ozdan umidingni uzaver, deganman senga.

-Nega umidimni uzarkanman? - dedi Obodxon uning yo'lini to'sib.

-Unaqa xatni ko'rsatadigan ahmoq yo'q. Allaqachon yoqib yuborishgandir.

-Agar xatni yoqishgan bo'lsa o'zlari do'zaxda yonishadi. Yonishmasa rozimasman.

-Qo'ysang-chi.

-Yo'q, baribir so'rang. Talab qiling!

* * *

Chap tomondagi ayvonda iblis tantanasi avjga chiqqan pallada o'ng tomondagi uy sohiblari farzandlari kamolidan mast edilar.

-Muborak bo'lsin, onasi, shunaqa bo'lishini istarding, umiding yuz baravar oshig'i bilan ushaldi chamamda.

-Mendan ko'ra... - endi Robiya chinakamiga yig'lab yubordi. Ovungunicha To'lqin unga kulimsirab qarab turdi. - Mendan ko'ra adam bilan oyim rahmatli ko'risha qanchalar quvonishardi...

-Gaping rost, - dedi To'lqin yengil xo'rsinib, - Balki... ruhlari quvonayotgandir, a? Robi, Bahriddinning qaytishiga tayyorgarlik ko'rib qo'yishimiz kerakmi? Ustozlari tabriklab kelar, to'n kiyg'izmasak bo'lmas. Har holda hurmati-da! Keyin... bir narsani o'ylab yuruvdim...

-To'xtab turing, eshitib olaylik, - Robiya shunday dedi-yu, keyin chap tomondagi uy tomon qarab qoldi. - Voy adasi! Voy o'lmasam!-dedi vahima ohangida. Bu ohang erini bir zum gangitib ham Qo'ydi:

-Ha, nima bo'ldi? - dedi To'lqin havotirlanib.

-Ukangiz... - Robiya gapini darrov ayta olmadi. Bir qarshi tomondagi ayvonga, bir eriga qarab, endi pastroq ovoza dedi:- televizorlarini o'chirib qo'yishdi. Voy o'lmasam, shungayam ichqoralikmi?..

-Adashyapsan, - dedi To'lqin ukasining ayvoni tomon qarab qo'yib, - ular ertalabdan televizor qo'yishmaydi. Bugun ham ko'yishmagandi.

Robiya "Voy..." deb e'tiroz bildirmoqchi edi, eri gapirishga qo'ymadi:

-Har narsadan gumonsiraverma. Ko'nglingni sal kengroq qil. Biz keng bo'lsak, ular ham keng bo'lishadi.

Robiya gapni ko'paytirmay, ko'kragini ushlab "Xo'p, mayli", deb qo'ydi. Bundan foydalangan To'lqin mavzuni boshqa tomonga burdi:

-Robiya, ko'rding-a, endi o'g'limiz ijod qiladigan odamlar qatoriga qo'shilib qoldi. Ijodkorlarga alohida sharoit yaratib berish kerak. Bahriddinga alohida xona qilib bermasak bo'lmas.

-Alohida xona, deysizmi? Adam bilan oyimning uylarini mo'ljallayapsizmi? Bo'lmaydi.

-Nega?

-Kelingiz omborxonasini osongina bermas. Qo'ying, gapni ko'paytirmang.

-Unda qo'yxonani buzib, shinamgina uycha qilib beramiz. Amal-taqal qilib bo'lsayam pionino olish kerak. Bitta nay bilan ish bitmaydi.

Er-xotin bu masalada bir to'xtamga kelishga ulgurmay ostonada Sattor ko'rindi. To'lqin "hoynaxoy yangilikni eshitib tabriklagani kelgandir", degan xayrli umidda ukasini shodon kutib oldi. Xotiniga "ko'rdingmi, hozirgina yomon gumon qiluvding, ukam unaqalardan emas", degan ma'noda qarab qo'yishni ham unutmadi. Ukasi o'tirgach, undan tabrik so'zini kutdi. Xotini bergan topshiriqni bajarish xayoli bilan band Sattorda tabriklash niyati yo'q ekanligini u qayerdan bilsin? Robiya choy quyib qaynisiga uzatdi. To'lqin somsa to'la laganchani u tomon surib qo'ydi. Sattordan sado chiqavermagach, Robiya erining boyagi tanbehli nigohiga "Qalaysiz endi, men haq ekanmanmi?" degan ma'noda qarab qo'ydi. To'lqin ukasining nima maqsadda chiqqanini fahmlasa ham bilmaganday o'tirdi. Sukut uzoq cho'zilishi mumkin emasdi. Shu bois so'zni o'zi boshladi:

-Xursandchilikning ustidan chiqding, jiyaning xalqaro tanlovda birinchi o'rinni olibdi.

-Qaysi biri? - deb so'radi Sattor bu yangilikni endi eshitayotganday.

-Bahriddin-da, - dedi To'lqin ukasiga tikilib. U tergov qilayotgan gumondor shaxsning yoki guvohning gapi to'g'ri yoki noto'g'riligini bilish maqsadida ko'zlariga qattiq tikilardi. Hozir ukasiga shunday qaradi. Sattor bu nigohga dosh berolmay, ko'zlarini olib qochdi. To'lqin esa uning holatini sezmaganday gapi ohangini o'zgartirmadi. - Koreyaga ketganini eshitmaganmiding?

-Eshituvdim-u... - Sattor nima deyishni bilmay chaynaldi. "Kirganimda darrov tabriklab ko'ya qolsam bo'larkan", deb o'ziga o'zi tanbeh berdi. Og'ir vaziyatdan qutulish uchun nimadir deyishi kerak edi. Kallasiga kelgan gapni o'ylab ham o'tirmay tiliga chiqara qoldi:-nima, u yerdagilar ham nay chalisharkanmi?

-Xuddi biznikiday bo'lmasa ham shunga o'xshagan cholg'ulari borda, - dedi To'lqin.

-Buni bilmabman. O'zi telefon qildimi?

Uning bu o'yini Robiyaga yoqmay, gapga aralashdi:

-Bolam birinchi mukofotni emas, undan ham zo'rini - "Gran-pri"ni olibdi. Hozir televizorda aytishdi. Butun olam eshitdi-, faxr va g'urur bilan aytilgan so'zdan keyin kinoya ham unutilmadi:- Sizning televizoringiz yaxshi ishlaymaydi, shekilli, a? Obodxonga ayting, usta chaqirsinlar.

Sattor kinoyaga tushunmaganday kulimsirab, akasiga:

-Yuvarkanmiz-da? - debqo'ydi.

-Yuvish sendan aylansin, ukajon, - dedi To'lg'in. - Chiqqaning yaxshi bo'ldi. Sen bilan maslahatlashadigan gap bor. Mana eshitding, jiyaningning parvozi yaxshi boshlanyapti. Xudo xohlasa, u avlodimiz dovruq'ini butun dunyoga taratadi.. Oynisangning ham ovozi yaxshi. Uniyam shu o'qishga bersang...

-Be, nima deyapsiz! Mening qizim artist bo'lmaydi!

Bu gap er-xotinga og'ir botib bir-birlariga qarab olishdi, ammo sir boy berishmadi.

-O'zing bilasan, - dedi To'lg'in choy ho'plab olib. - Hullas, Bahriddinning yaxshi o'qib, yaxshi ijod qilishi uchun sharoitini yaxshilab bersam, devdim. Sen xo'p, desang, qo'yxonaning o'rnini buzib, bitta uychaqursam.

Akasining bu gapi Sattor uchun kutilmagan edi: otasining xati, uyning kenjaga qolishi... bu masala qayda-yu, qo'yxonaning buzilishi qayda! U akasiga ajablanib qaradi. Keyin uning yuzida zaharli kulgu paydo bo'ldi. So'ng tilga kirdi:

-Iy-e, aka, bu gap qiziq bo'ldi-ku? Nay chalishga ham alohida xona shartmi? Qayerda bo'lsa puflab yuraveradi-da.

-Sen shunaqa deysan-ku, lekin ijod qiladiganlarga alohida...

Akaning gapi chala qoldi. Iblis Obodxonga betgachoparlik darsini o'tayotganida Sattorning qulog'iga ham u-bu kirib qolganmi, har nechuk ba'zan xotinidan qolishmaslika urinib qo'yadi. Alhol shunday vaziyat vujudga keldi:

-Alohida joy kerak bo'lsa, ana, uchta xonangiz bor, bittasini bering-ko'ying.

-Baribirqo'y boqmayapsan-ku?

-Nega boqmayman? Erta-indin surxondaryolik tanishlar beshta hisori qo'chqor olib keladigan.

-Shunaqami?.. - Bir sakrab bu uyg'a o'tgan iblis To'lg'inning qulog'iga: "ukangning shu ablahligi uchun ko'lingdagi piyolani ot! Hech bo'lmasa so'k! Chidashga haqqing yo'q!"deb shivirladi. Iblisning baxtsizligini qarangki, To'lg'in uning vasvasasiga bandi bo'lmadi. To'g'ri, oradagi kelishmovchilik jari kengayib bormoqda edi. Biroq, To'lg'in otasi va onasining "ukangni senga qoldiryapmiz, unga mehningni ber", degan vasiyatini chetlab o'ta olmasdi. So'nggi nafas bilan chiqqan bu so'zlar uning qalbiga muhrlangan edi. To'lg'in "Unaqa bo'lsa mayli, ukajon, endi oramizda boshqa gap yo'q, chiqib ketaverishing mumkin", degan ma'noda qaradi. Sattor merovlardan emas, bu qarashning ma'nosini uqdi. Indamay chiqib ketadigan lapashanglardan ham emas, akasining ranjiganini sezmaganday muddaosiga ko'cha qoldi:

-Aka, mening chiqqanim... kelingizning ishi nima bo'ldi? Bugunga umid bormi?

-Surishtirdim... tanish chiqmay turibdi. Bugundan ham, ertadan ham umid yo'q.

-Aka, astoydil harakat qilinsa, do'zaxning ichidan ham tanish topish mumkin.

-Do'zaxdan deysanmi? Do'zaxga borish uchun tanish topish shartmasdir, deymenov?

-Endi bu bir gapiy-da, judayam intizor qilib yubormang bizlarni. Uka bo'lib endi ishim tushdi sizga.

-Shunaqami? To'g'ri aytasan, bultur qayning qamaladigan bo'lgandayam ishing tushmovdi. O'zim tushimda ko'rib, hal qilib beruvdim.

-Voy-bo'... shu minnat qilishingiz yomonda.

-Minnatmas bu. Gapingga yarasha javob qildim.

-Xo'p, bizdan o'tdi, uzr, - Sattor shunday deb, o'tirgan yerida qulluq qildi. Keyin tersroq ohangda so'radi:-Nima qilaylik, kutib turaylikmi yo o'zimiz boraylikmi?

-Menga judayam ishonma. Istasang o'zingcha harakat qilib ko'r.

-Kennoyi, eshityapsizmi? Bo'sh paytingizda xo'jayiningizga mehr-oqibatdan ozgina o'qib qo'ying.

Duny'o ajabto'vurda! Orada bahsli muammo yuzaga kelsa, kimda nima bo'lmasa o'shani boshqalardan talab qilishni boshlaydi. Fohisha boshqalardan insofni, poraxo'r adolatni, g'iybatchi vijdonni... talab qilaveradi. Hozir ham ayni holat yuz berdi. Robiya "Mehr-oqibatni avval sizga o'qitish kerak", degisi keldi-yu, o'z ta'biri bilan aytgan bombalardan birining portlab ketishidan cho'chib, o'zini o'zi yaxshi gapirishga majburladi:

-Sattorjon, akangiz sizlarga yaxshilik qilmasalar kimga qiladilar? Sizlardan boshqa yana kimlari bor?

-Shuni bilarmikinlar?

Bu gapdan keyin To'lg'inning qovoqlari uchdi. Xotiniga qaragan edi, uning mehrli nigohida "bitta gapdan qoling"

degan ma'noni uqib, unga itoat qildi. Bitta, hatto ikki-uchta gapdan qolishga qurbi yetardi. Lekin behisob gapdan qolish shu paytgacha hech kimga nasib etmagan. To'liqin ukasi bilan bahslashishni bas qilish maqsadida bilagidagi soatiga qarab oldi-da, o'rnidan turdi.

-Ishga ketadigan vaqtim bo'ldi, - deb gapni qisqa qildi.

Akasining bu harakatini Sattor "Bor, uyingga jo'na", degan ma'noda qabul qilib, og'ringanicha o'rnidan turdi. To'liqin kiyimini almashtirish uchun ichkari xonaga kirdi. Sattor akasining harakatidan ranjib, Robiyaga qarab qo'ydi-da, tashqariga yo'l oldi. Ikki o't orasida qolgan Robiyaning nazarida bu holat bombalarning portlashidan aniq nishona edi.

Oftobxonning Salohiddinga ko'ngli borligi haqidagi gumon u chiqib ketganidan keyin unutildi. Chunki bu xonadonga doir undanda muhimroq muammolar bor edi. Sattor qizi bilan jiyani orasida muhabbat tug'ilishi mumkinligiga uncha ishonmasdi. Obodxon ham ishonmas edi, biroq o'rtancha qizining maktabdan topib kelayotgan gaplari uni ba'zan o'yg'a toldirib ko'yardi. U ovsini bilan quda bo'lishini tasavvuriga sig'dira olmasdi. Obodxonni boshini qotirgan eng muhim narsa - erining jiyani kuyov bo'lsa uning uyga ega chiqish xususidagi ko'p yillik orzularini tiriklayin qabrga ko'mib tashlardi. Kelishgan, ko'rkam yigit - Salohiddin bu oilaga kuyov bo'lishga arzisa-da, uning bu martabaga erishuviga yo'l qo'yish mutlaqo mumkin emasdi.

Ba'zi yigitlar ota-onalarining ihtiyorlariga qarshi chiqmay amakilari yoki xolalarining qizlariga uylanaveradilar. Ayrim yigitlar esa yaqin qarindoshlarining qizlarini o'zlariga tug'ishgan singilday deb bilib, ular bilan turmush qurishni istamaydilar. Qiz qanchalik go'zal bo'lmasin, xushlarini o'g'irlamasin, aka-singillik tuyg'usi ishqiy tuyg'udan balandroq keladi.

Salohiddin shu toifadan edi. Ota-onasi Oftobxonga munosabat masalasida unga biron bir so'z aytmaganlar, Obodxon singari gumonda ham bo'lmaganlar. Salohiddin onasi, ayniqsa otasi tomonidan shunday taklif bo'lib qolishidan cho'chirdi. Chunki bunday taklifni keskin rad etishga qurbi yetmay qolishi mumkin edi. Ayniqsa keyingi paytlarda ikki oila orasidagi munosabatlarning keskinlashib boruvi uni tashvishga solardi. Qadimda ikki podsholik urushning oldini olish maqsadida quda bo'lisharkan. Salohiddin ota-onasining shu usulni ma'qul topishidan xavotirlanardi. Shu yoshga qadar singlim, deb mehr qo'yib kelayotganining xotini bo'lishini tasavvur qilishga qiynalardi. Uning uchun eng og'ir masala - qaynonasining

kim ekani! Agar Obodxonning fe'li-tabiati bunchalar bo'lmasa, aka-singillik tuyg'usidan voz kechishga ehtimolki ko'nardi.

Robiya aytmoqchi, xonadonga bombalar ko'mib tashlanganini Salohiddin ham sezardi. Bombalarning portlay boshlashini onasi kabi u ham havotir bilan kutardi. Bombalarni zararsizlantirish chorasini ko'p o'ylardi, biroq, topolmay qiynalardi. U bir yil oldinoq Akademiya kazarmasidan chiqib, uyda yashash huquqiga ega edi. Bobosi aka-ukaga atab qurib ketgan uydagi kundalik mashmashalar tufayli bu imtiyozdan foydalanmadi. Hademay, o'qish nihoyasiga yetadi. Shu uyda yashashga majbur. Kennoyisining ilmoqli gaplarini, ba'zan shang'ishini eshitaverish, onasining tashvishli chehrasini ko'raverishdan o'zga chorasi yo'q.

Bugun ham atayin vaqtli chiqib ketdi. Ko'chada Oftobxonni kutish, u bilan suhbatlashish niyati yo'q edi. Guzarga yetay deganda yon ko'chadan kelgan do'sti Mansurni ko'rib to'xtashga majbur bo'ldi. Otasi-yu, bobosining laqabi "quloq" bo'lgan bu yigit oilaviy an'alariga sodiq edi. Bu laqabga munosib ko'rilishlarining boisi shalpanquloqliklari emas. Sabab - ezmalikni kasb qilganlarida. Kimdir "Bularning gapini eshitish uchun bekorch quloq kerak, agar quloqning rasmini chizib ketsang ham kifoya - gapidan to'xtamaydi", degan, yani kimdir "bular odamning yelkasiga chiqib bemalol o'tirib olib, quloqqa tepaveradi", deganu oqibatda avlod o'ziga yarasha laqabga erishgan. Salohiddin Mansur bilan bir sinfda o'qib darsda jim o'tirganiga guvoh bo'lmagan. Maktabni bitirish arafasida "darsda kim ko'proq gapiradi, muallimmi yo Mansur-quloqmi?" degan bahs ko'tarilib, muammo g'oyat murakkabligi sababli yechimsizqolib ketgandi.

-Agar hozir ko'rib qolmasam, akademiyaning qidirib bormoqchi edim, - dedi Mansur unga quchoq ochib.

-Tinchlikmi? - deb so'radi Salohiddin ajablanib.

-Tinchlik tinchlikmasligini o'zing bilishing kerak. Har oyning ikkinchi, to'rtinchi yakshanbasi qanaqa kun? - Mansur shunday deb dono savol bergan kabi ma'noli qaradi.

-Senlar uchun dam olish kuni, - dedi Salohiddin.

-Sen uchunchi?

-Men uchun... agar boshliqlar ruhsat bersa, men uchun ham dam olish.

-Yo'q, sen bola, quloqqa lag'mon osma. Tentak bo'lsang - "tentakman", degin. Har oyning ikkinchi, to'rtinchi yakshanbasi "ulfatning gapi" ekanini esda saqlash uchun ham aql kerakmi? Seni otaliqqa olgan men ahmoqman. Gapga kelmasang- men aybdorman.

Salohiddin bu kunlarni unutmas edi. Faqat do'stlari bilan oyda ikki marta o'tirish unga malol kelardi. Aslida bolalikda orttirgan do'stdan a'loroq birodar butun umr davomida ham boshqa topilmasligi mumkin. Salohiddin ham ularni qadrlaydi, sog'inadi. Faqat "gap"deb atalmish ziyofatda ketma-ket taom tortilishiyu, chegi chegarasi yo'q ezmaliklardan, nomi "askiya" bo'lmish bema'ni masxaralardan bezib ketadi. Tag'in ham o'rtoqlari uning o'qishda band ekanini hisobga olib "ayashadi". Chunki ulfatning yozilmagan qonuniga ko'ra oyda ikki "gap"dan tashqari yana ikki marta choyxonada o'tirishlari bor. Buning orasida tug'ilgan kunlarni nishonlash, yana "yuvish"ga arzirli bahona bo'la oladigan biron tadbirni nishonlash ham yo'q emas. O'n olti boladan uch-to'rttasigina tinmay gapirib, boshqalarning toqat bilan o'tirishlari Salohiddinni bezdirib qo'ygan. Gapiruvchilarning ilg'ori - Mansurga aniq bir mavzu belgilanishi shart emas. Kimdir "Bugun ginekologlarning majlisi bo'libdi" desa, shu mavzuda sayrashni boshlab beradi. Turg'unboy deganlari borki, u bir gap boshlasa, oxiriga yetguncha sabrli yuraklarda ham qon ko'pirib ketadi. U bozorda chiroyli bir piyola ko'rganini aytmoqchi bo'lsa, avval piyolaning tarixidan keladi, so'ng shu piyolaning tuprog'i qayerdan olinganini tahmin qiladi. Xullas, yarim soatlik ma'ruzadan ma'lum bo'ladiki, u bozorda piyolani ko'rganu yaxshi jaranglamagani uchun olmagan. Anvarjon degani borki, sochining uchidan to oyog'ining

tirnog'igacha maqtanishdan iborat. Shu darajada maqtanadiki, oxiri bu maqtovlariga o'zi ham ishonib ketib, taltayib o'tiradi. Ulfatlari orasida ma'quli - Doniyor. Eng bo'yi past, eng do'mbog'i, eng kam gapi ham shu. Lekin kamgapligini serovqatligi bilan suvab ketadi. Uyga kirib, o'tirishdan to turilguncha oshqozon dod-faryod qilsa qiladiki, ammo jag' tushmagur tinmaydi.

Mansur ana shu ulfatlarning navbatdagi yig'iniga da'vat etish uchun bormoqchi ekan. Salohiddin kelolmasligini aytishga to'rt marta shaylandi-yu, biroq Mansur quloq solmadi, avvalgi o'tirishlarda yuz bergan voqealar tafsilotidan bo'shamadi. Salohiddin bir tomondan shoshib turgani, ikkinchi tomondan esa bu tafsilotlar bir yil oldingisidan farq qilmayotgani uchun beshinchi marta uni gapdan to'xtatishga urindi. Mansur o'zlari tomon yaqinlashayotgan Oftobxonni ko'rgach, Salohiddinning maqsadini noto'g'ri anglab, ayyorona ko'z qisib qo'ydi. Salohiddin uchun kutilmaganda birdan gapidan to'xtadi:

-Bo'pti, bollarga kelolmas ekan, deb qo'yaveramanmi?

-Bugun poligondagi mashqlarga chiqib ketamiz. Generalning o'g'li bo'lganimda ham javob tegmaydi.

-Men-ku aytaveraman. Lekin bunisi uchunchi marta kelmasliging. O'zing javob berasan, - Mansur shunday deb po'pisa qilgach, yaqinlashgan Oftobxonga qaradi:-Oftob, qalay, yaxshimisan? Oyingning mollari chatoq bo'libdi-da? Ha, mayli, kuyunavermalaring, Xudoning o'zi ishlaringni o'nglaydi. Akang poligoniga ketayotganmish, kuzatib ko'ya qol.

Mansur ketgach, ikkovlari uning izidan qarab qolishdi. "Oyingning mollari chatoq bo'libdi-da?" degan gapi ikkovini ham ajablantirdi. "Demak, butun mahallaga yoyilibdi-da, bu yangilik?" Ikkovining ham xayoliga kelgan dastlabki fikr shu bo'ldi. "Mahalla bilgan bo'lsa, adam yordam bermasalar yomonotliqqa chiqadilar. Mahalla "mumkinmi yo mumkinmasmi", deb mulohaza qilib o'tirmaydi, hukmi shunaqa yomon bo'ladi". Salohiddin shuni o'ylab ezildi. Uning jim qarab turganini ko'rib gapni Oftobxon boshladi:

-Uydan shoshilib chiquvdingiz, ketib qolibsizmi, deb o'ylabman.

-Chiqishga shoshib chiqdimu, lekin o'qishga borgim kelmayapti, - dedi Salohiddin o'ychan tarzda.

-Poligonga ketyapsizlarmi?

-Yo'q, bahona qilib qo'ya qoldim. Ertaga "gap", unga ham borgim yo'q.

-Nega?

-Bilmadim... Ko'nglimg'ash.

-Uyga ham kelgiz kelmayaptimi?

Bu savol Salohiddindagi o'ychanlikni quvib sergaklantirdi:

-Qayerdan bilding? - deb qizning ko'zlariga tikildi. Oftobxon bu qarashga dosh berolmay ko'zlarini yergaqadadi.

-Mening ham uyda o'tirgim kelmayapti... bir yoqlarga qochib ketgim keladi, - dedi aybdor odamning ovozi bilan.

-Unaqa dema, sen qiz bolasan, - Salohiddin shu gap bilan qizning ko'ngliga dalda bermoqchi edi, aksi bo'lib chiqdi. Oftobxon achchiqlandi:

-Nima, qiz bola odam emasmi? Qiz bolaning eziladigan yuragi yo'qmi? Qiz bola ko'rmi yo karmi? Siz ko'rgan, eshitgan narsalarni ko'rmaydimi, eshitmaydimi? - Titroq lablardan uchgan bu savolga Salohiddin javob qaytara olmadi. Oyoqlarining uchiga tikilganicha asta yurib boraverdi. Undan javob kutib betoqatlangan Oftobxon:

-Gapiring, nega jimib qoldingiz? - dedi.

-Hamma gapni o'zing aytib bo'lding-ku? - dedi Salohiddin unga qaramay.

-Oyim bilan kennoyim, mayli, ovsin degan nomlari bo'lgani bilan, aslida bir-birlariga begona. Lekin amakim bilan adam-chi? Nega munosabatlari borgan sayin sovuqlashib ketyapti?

-Bilmayman...

-Ular hatto bir-birimizni aka-singilday yaxshi ko'rishimizga ham ishonishmaydi.

-“Ular” deganing kimlar?

-Oyim... adamham. Balki...

Salohiddin qizga yalt etib qarab, gapini bo'ldi:

-Biznikida bunaqa gap yo'q.

-Men bir narsani o'yladim: ikkalamiz o'n-o'n besh kunga biron yoqqa qochib ketaylik, keyin shart ko'yaylik: “Bir-birlaringiz bilan ahil tursangizlar biz qaytib kelib, sizlar bilan yashaymiz”, deymiz.

Salohiddin to'xtab bu qizni endi ko'rayotganday boshdan oyoq qarab chiqdi. Oftobxon bu qarashning ma'nosiga tushunmay o'ng'aysizlandi.

-Keyin-chi? - deb so'radi Salohiddin. Qiz “bilmadim” degan ma'noda yelka qisib qo'ygach, bir oz zardali ohangda yana so'radi:-Esing joyidami? Kallaga kelgan gapni aytaverasanmi? Men-ku, mayli. sen-chi?

-Menga nima bo'libdi?

-Uyidan qochib ketgan qizni keyin kim oladi?

-Olmasa olmas. Erga tegmay o'tarman bu dunyosidan. Mening ham bolalarim bir-birlariga shunaqa bemehr bo'ladigan bo'lishsa erga ham tegmayman, bola ham tug'mayman.

Qizdan bunday ahdni kutmagan Salohiddin unga e'tiroz bildirishni ham, ko'llashni ham bilmay jim qoldi. Keyin gapni hazilga burishni ma'qul topdi:

-To'g'ri qilasan. Maktabni bitirib olguningcha erga tegmay tur.

Salohiddin yana bir marta adashdi. Oftobxon arazlab yuzini burib oldi.

-Men sizni odam deb gapirsam, masxara qilasiz-a!-dedi arazlab.

-Unda sen ham o'ylab gapiring. Bog'cha bolasi emassan. Sen-chi... oying uzataman, desalar darrov ko'nibko'yaver.

-Boring-e...

Qiz bolaga to'ydan gap ochilsa ko'pincha nozliroq ravishda shunday javob qaytaradi. To'yga tezroq yetish orzusi borligini yashirishga urinadi-yu, ba'zan uddasidan chiqolmaydi. Javobdagi noz oshkora qilib qo'yadi. Oftobxonning hozirgi javobida noz yo'q edi. Aksincha, zarda bor edi. Ko'ngil istagiga mos ravishda gaplasha oladigan kishisidan shunday bachkana maslahatning chiqishi uning ranjishiga asos bo'la olardi.

Salohiddin qizning “boring-e”sini odatdagi noz deb anglab, fikrining to'g'riligini isbot etmoqchi bo'ldi:

-Jiddiy aytyapman. Balki to'y bahona oradagi gina-kuduratlar ko'tarilib ketar.

-Unda siz uylanavering. Lekin... bilishimcha... to'y bahonasida yashirin ginalar ochiq janjallarga aylanishi ham mumkin ekan. Buni o'ylamadingizmi?

-Ko'p o'ylaganman buni, - Salohiddin shunday deb gardanini qashigan bo'ldi:-Ayniqsa men uylanadigan bo'lsam albatta bir ishkal chiqadi. Agar dadam hovlining etagiga uy solaman, desalar amakim xo'p deya qolmasalar kerak.

Ajoyibotni qarangki, huddi shu fikr Oftobxonning xayoliga ham kelgan edi. Yana ajoyibotni qarangki, ayni shu

damda To'liqin bilan Sattor qo'yxona o'rniga uycha solish masalasini gaplashishayotgan edi.

Oftobxon amakivachchasining gapini bosh iring'ab tasdiqlagan bo'lib, xo'rsindi.

-Ha, nega xo'rsinibqolding?

-Agar rishtaning uzilishini to'y to'xtata olmasa... balki... o'lim to'xtatar?

Bu gap Salohiddinning miyasiga gurzi bo'lib urilib, tovoniga qadar zirillatib yubordi. To'xtab, qizning ko'zlariga qaradi. Kulib turish yarashadigan bu ko'zlarni ma'yuslik pardasi

qoplagandi. Bunday gapni ko'z yoshlarisiz aytmoqlikdan qo'rqqulik edi. Chunki ko'z yoshlari nochorlik darakchilaridir. Oftobxonning ma'yus ko'zlarida esa qasd yashiringandi.

-Sen bu gapni... umuman tilingga olma, tushundingmi!-dedi Salohiddin tanbeh ohangida.

-Odamlar o'limdan qo'rqishadi, - dedi Oftobxon uning gapini eshitmaganday. - Hayotda hamma masalalarni yechib beradigan osongina chora - o'lim. Siz o'lim haqida hech o'ylaganmisiz? - Qiz savol berishga berib javob kutmadi, fikrini davom ettirdi. - Siz o'ldirganlar haqida o'ylaysiz, ularni ushlash chorasini qidirasiz. Odamlarga hayron bo'laman. Yashayverib, qiynalib ketishadi, hasrat qilaverishadi. Nahot ro'paralarida oson yo'l turganini ko'rishmaydi. Shunaqa yo'l borligini bilganlar ham aytishmaydi. Nega?

-Oftob! Bunaqa bema'ni narsalarni o'ylama!

-Buning nimasi bema'ni? - Qiz yigitning ko'zlariga tikildi. Unda havotir ko'rib, quvondi. - O'limni hurmat qilish kerak. Uning yaxshiliklari ko'p. Qiziq, a? Bu dunyoda o'zing xohlaganingcha yasholmaysan, o'zing istaganingcha o'lolmaysan. Biz o'z istagimiz bilan bu dunyoga kelmaganmiz. O'z xohishimizcha ketishimiz mumkin, lekin ketmaymiz.

-Oftob, bo'ldiqil!

-Bu mening gaplarim emas, bitta kitobda o'qiganman, shu esimga kelib qoldi. Chindanam ahmaqona gaplar, - qiz shunday deb jilmayishga harakat qildi. Lekin uning bu jilmayishi ham ma'yuslik tutuni ortida edi. Salohiddin bu tutun pardani payqamay ko'ngli sal joyiga tushdi. Oftobxon yolg'on gapirgan edi. Bularni hech bir kitobda o'qimagandi. Hozir tiliga ko'chgan so'zlari uyqusiz tunlari xayolini bezovta qilgan fikrlarining mahsuli edi.

Ular bir oz jim ketdilar. Salohiddin qizning kayfiyatiga mos bir gap izladi-yu, topolmadi.

-Ibtidoiy odamlarga havasim kelyapti, - Oftobxon shunday deb yana xo'rsindi. - Biz o'zimizni aqlli, ziyoli, madaniyatli deb, ularni esa yarim yovvoyi deymiz. Lekin ular ota-onalaridan qolgan merosni talashishmagandir? Bitta g'ordami yo chayladami yashab, topganini o'rtada bo'lib yeyishgan. Men ba'zan o'sha zamonga qaytgim keladi. Xudo haqqi, agar shunaqa imkoniyat tug'lsa, o'ylab o'tirmay qaytardim. Sizda-chi, sizda ham shunaqa orzu bo'ladimi?

Salohiddinga uning bu safargi orzusi kulgili tuyildi. Qizni ezgin kayfiyat jaridan tortib olish maqsadida hazil qildi:

-Menda bunaqa xomxayollar bo'lmaydi, - dedi u jilmayib. - Chunki u davrga qaytsam men ihsiz qolaman. Lekin sen... agar imkoniyat tug'lsa boraver. Oyingni ham olvolsang, o'sha yoqdan ul-bul olib kelib sotib turadilar. Har holda ibtidoiy davrda mol arzon bo'lsa kerak.

Oh! Bu to'mtoq hazilni iblis orzuqib kutayotgan edi-ya!

Iblis o'zaro yaxshi munosabatda bo'lgan yoshlarning orasini buza olsa, qachonlardir quvilgani jannatga yana qaytib tushganday zavq oladi. Iblis do'stlikdan shunday bezillaydi-ki, yaxshi va yaqin munosabatni ko'rganida huddi tikonzor bo'ylab yalangoyoq yugurganday azob chekadi. Yoshlarning atrofida yurib yalinadi: "qalbingizdan bir ozgina joy bering, sizga yomonlik qilmayman, yaxshi narsalarni ko'rsataman, men tufayli siz lazzatli hayot kechirasiz..." Nadomatkim, ba'zan yalinishlari ish berib ham qoladi. Salohiddin bilan Oftobxon bu toifadan bo'lmasa-da, iblis ulardan ko'nglini uza olmasdi. Izlaridan qolmasdi. Vasvasadan tolmasdi. Hozir umid bilan Salohiddinga "qizning dardini hazil bilan yengillatish mumkin, bu gaplari aytgin", deb shivirladi. Yoshlikka hos nodonligi tufayli yigit qutquga itoat etdi va oqibat o'zini qiz ro'parasida nochor ahvolda ko'rdi.

Oftobxon amakivachchasining gapini eshitgach yig'lab yuboray dedi. Avvaliga shart burilib ketvorgisi keldi. Lekin iblis bunga yo'l qo'ymadi, vasvasa qildi: "Indamay ketma, hech bo'lmasa "ahmoq ekansan!" deb ayt!" Oftobxon unga to'la itoat etmasa-da, andishaning oti ko'rqqoq bo'lishini lozim ko'rmadi:

-Siz... mening oyimni masxara qilmang, - dedi yig'lamsirab. - Tijorat qilayotgan bo'lsalar halol mehnatlari bilan

topyaptilar.

Iblis qopqoniga ilinib pand yegan Salohiddin endi undan chiqib, o'zini oqlash chorasini izladi:

-Oftob, - dedi yalinish ohangida, - hazillashdim-ku, shunga ham jahling chiqdimi?

-Bu gapingiz hazil emas. Siz ham, amakim ham, kennayim ham, hammangiz oyimni yomon ko'rasiz. Balki oyimning yomon odatlari bordir. Lekin u mening onam!-Shu gapni aytayotganida Oftobxon ovozdagi titroq yo'qoldi, g'urur ohangi yangradi. Salohiddin buni sezdi, hozirgi xatosining o'zi o'ylagandan ham ayanchli ekanini ham his etdi. O'zini oqlash uchun so'z aytmochi bo'lganida qiz gapirtirmadi:-Tushunyapsizmi? U mening onam!-Bu safar yanada dadilroq va yanada faxr bilan aytdi. - Men qiz bola bo'lsam ham, sizga o'xshagan milisa bo'lmasam ham... - Endi qizning gaplarida onasining kinoyali ohangi sezildi:-oyimni oyoqosti qilishinglarga yo'l qo'ymayman. Oyim cho'michlarini ko'tarib sizlarning qozonlaringiz tepasida o'tirib olganlari yo'q. Oyimni gapirgandan ko'ra adangizga ayting, jigarlari yomon bo'lishsa ham bizga ozgina qayishsinlar. Bitta ishimiz tushgan ekan ikki kundan beri hammamizni sarg'aytiradilar.

Oftobxon bu gaplarni aytayotganda Salohiddinning ko'z oldiga kennoyisi keldi. Nazarida bu gaplarni qiz emas, uning onasi aytayotganday tuyuldi, hatto ko'zlarini bir yumib ochdi. Qizni ovutish maqsadida bilagidan asta ushladi:

-Oftob, - deb asta siltadi, - Oftob, shu gaplarni hech bo'lmasa sen gapirmagin. Sen bilan men boshqacha odamlarmiz-ku?

-Qanaqasiga boshqacha odamlarmiz? - dedi qiz zardasini bas qilmay. - Men oyimning qiziman. Siz - ota o'g'ilsiz!

-Oftob, iltimos, jahling chiqmasin. Men sening bu gaplaringga xafa emasman. Sen ham hazilimga xafa bo'lmagin.

Aytadiganini aytib iblisni quvontirgan Oftobxon endi shart burildi-da:

-Yaxshi o'qib keling, bo'lajak leytenant!-deb tez-tez yurib ketdi.

Salohiddin uning izidan borib to'xtatmoqchi, shashtidan qaytarmoqchi bo'ldi. Bir qadam bosdi ham, lekin fikridan qaytib turgan yerida:

-Bugun Sherbuloqqa bormoqchiman, xohlasang birga yura qol, - dedi.

Oftobxon bu gapni eshitdi. Yigitning tamoman yengilganidan qanoat hosil qildi. To'xtab, orqasiga qaramoqchi ham bo'ldi. Lekin iblisning "esing bormi, nega qaraysan, ahmoqligi uchun endi o'zining yog'iga o'zi qovrilib yuraversin. Sen bopladimgi, endi bo'shashma!" degan da'vatiga amal qildi.

To'lqin ba'zan ajablanib qoladi. Bu taqdir yozug'imi yoki omadsizligimi, farqlay olmaydi. Dunyoviy fikr bilan chegaralangani uchun o'zicha "taqdir hazili bo'lsa kerak", deb qo'yadi. Boshqa hamkasblari yuritgan jinoiy ishlarga havasi kelgan paytlar ham yo'q emas. Gap shundaki, qo'li uzunroq janoblardan biri u yuritgan ishlardan hech bo'lmasa beshtadan ikkitasiga aralashib, jinoyatchini qutqarib olish maqsadida uni gangitib yuboradi. Bu safar ham shunday bo'ldi. Bozorda qo'lga olinganlar orasida oliftaroq kiyingan, o'zini kattaroq tutayotgan yigitchaga qarab: "shuning bir balosi bor", deb qo'ygan edi, adashmabdi. Birinchi so'roqda himoyachi kelmagunicha gapirmasligini ma'lum qilganidayoq, ishi oson kechmasligini angladi. "Bu bola jinoiy ish yuritish jarayonini qayerdan biladi?" degan savoliga javob topish uchun uchchala yigitchaning o'tmishini aniqlashni jinoyatga doir qidiruv bo'limi noziriga topshirganda masala sal oydinlashganday bo'ldi.

-Bittasini taniyman, hali bozorda aytmochiydim, ko'pchilik oldida indamay qo'yaqoldim. Shu bolaning ishini uncha chigallashtirmaganingiz yaxshi. Otasi ancha hurmatli odamlardan.

Bu gap To'lqinni ham sergaklantirdi, ham jahlini chiqardi. Bo'limga yaqinda ishga o'tgan bu yigitni yaxshi bilmasdi, shuning uchun sir boy bermay arqonni uzun tashladi. Gap qaysi bola haqida ketayotganini tahmin qilsa ham:

-Qaysi birini aytyapsiz? - deb so'radi.

-Sanjar O'lmasovni aytyapman.

-Bashang kiyingan, uzunimi? - deb qayta so'radi To'lqin.

-Ha, o'shanisi.

-Uni taniysizmi?

-Qo'shni tumanda uchastka noziri bo'lib ishlaganimda bultur shunga o'xshagan ish bilan qo'lga tushuvdi.Otasi xamirdan qil sug'urganday qilib qutqarib oldi. Tergov bo'limi sal qarshilik qilganday bo'luvdi, ularning sho'rini quritdi.

-Bizning ham sho'rimiz quriydidiganga o'xshab qoldimi? - deb piching qildi To'lqin. Lekin nozir bu ohangni anglamay:

-Hurmatingiz bor, pachakilashmang, demoqchiman, - dedi.

-Menga qarang, uka, ismingiz Qo'rqmasmidi? Adangiz yaxshi ism qo'ygan ekanlar-u, har hil odamlardan ko'rqib yurmasin, deb duo qilmagan ekanlarda, a?

-Men qo'rqayotganim yo'q. Sizni ogohlantirdim. U bolaning otasi siz aytgan "har xil odamlar"dan emas.

-Ogohlantirganingiz uchun rahmat. Endi boshliq nomiga bildirgini o'zingiz yozasizmi yo men yozayinmi?

-Qanaqa bildirgi? - deb hayron bo'ldi Qo'rqmas.

-Hozircha bu jinoiy ishni yuritish jarayonidan chetlatish masalasida. Keyin umuman bu sohadan ketish to'g'risida. Yosh ekansiz, umringizni bekor o'tkazmang bu yerda.

-Aka, meni ishga siz qabul qilmagansiz. Bu sohadan ketishim ham sizning gapingiz bilan bo'lmaydi.

-Bilaman. Lekin hozirgi ish jarayonidan chetlatilishingiz mening gapim bilan bo'ladi.

Bu noxush suhbatdan so'ng bolalarning o'tmishi bilan To'lqinning o'zi shug'ullangan edi. Jinoiy ish ochishga ijozat beruvchi prokuror hujjatga darrov imzo chekmayoganidan Qo'rqmas ogohlantirgan uzun va baquvvat qo'lning harakatga kelganini sezdi. Prokuror maqsadni ochiq aytmasa ham "jinoiy ish ochishga shoshilmayapsizmi?" deganday gap qilgan edi, To'lqinning dalillari oldida ojizqoldi.

Sanjar O'lmasovni bugun himoyachisi ishtirokida tergov qilishni tayinlagan To'lqin ishga barvaqt kelib, xayolini chalg'itadigan gaplarga o'ralashib, chalg'ib qolmaslik uchun belgilangan soatga bormoqchi edi. Ukasi bilan boshlangan noxush suhbatdan tezroq qutilish uchun nonushtani ham nihoyasiga yetkazmadi. Shoshilmayotgani uchun avtobus bekatida to'xtamay asta piyoda ketdi. Qator qilib qurilgan uylarga razm soldi. Salkam qirq yil avval barpo bo'lgan mahalla yangi o'zgarish pallasiga kirgan edi. Poydevor tiklanganda bir quvongan, uyning tomi yopilganda Xudoga shukurlar qilgancha, chalasini kelgusi yili bitkazib olarmiz, degan niyatda qorasuvoq xonalarga ko'chib kirib, quvonchdan ko'zlari yoshlangan avlodning ko'pchiligi bu dunyoda yo'q. Chakka o'tib turuvchi uylarda bolaligi kechgan yangi avlodga ota-onalari qurib ketgan binolar kichik va xunuk ko'ringani uchun buzib, dang'illama imoratlar tiklashni boshlaganlar. To'lqin shu imoratlarga qarab ba'zan o'ylanadi: "puli bor ekan, mayli quraversin. Lekin bu qadar bahaybat xonalarning nima keragi bor? Pul topish uchun o'zini o'tga-cho'qqa urmasdan, boylikka yetishaman, deb birovlarini bosib-yanchib o'tmasdan tinch yashasalar bo'lmasmikin?" To'lqin bunday baland imoratlar qurilishga berilish qiyomat xabari belgilaridan ekanligi haqidagi sharafl

hadisni eshitmagan. Bilganida edi, boshqacharoq fikrlagan bo'lardi. "Uyni buzdirayotganlar bu devorlar suvog'ida ota-onalari panjalarining izlari qolganini fahm etarmikinlar? Uy bilan birga xotiraning katta bir qismi ham o'limga mahkum etilganini-chi?" To'lqin hozir shularni o'ylaydi.

Piyoda yurishni ixtiyor etganda avtobusning kechikishini hisobga olmagan ekan, shu bois o'zi belgilagan paytga yetib kelolmadi. Advokatning ma'noli tarzda soatiga qarab qo'yganini sezmaganday iliq salomlashib, xonasiga taklif qildi, so'ng soqchiga mahbusni olib kelishni buyurdi.

Otasi qanotida erkin yashashga o'rgangan Sanjar O'lmasovga ikki kunlik qamoq o'z ta'sirini o'tkazgan edi. Otasi yordamida tez orada qutilib ketishiga ishongani sababli vaqtinchalik qamoqxonadagi qattiq o'rindiqlarda ikki kecha yotish uning uchun g'oyat og'ir jazo bo'lib tuyulgandi. To'lqin ortiqcha gap-so'z qilib o'tirmadi-da, advokatni tanishtirib, tergovni boshladi:

-Atham Sindorov bilan qachon va qayerda tanishgansan?

-Qanaqa Atham, qanaqa Sindorov? Mening bunaqa og'aynim yo'q!-deb baqirgan Sanjar "To'g'ri qildimmi?" deganday himoyachisiga qarab oldi. Himoyachi bu qarashning ma'nosini anglamaganday unga biron bir ishora qilmadi. To'lqin baqirgani uchun yigitchaga tanbeh berishi mumkin edi, lekin bunaqangi hollarni ko'p ko'rgani sababli e'tibor bermaganday tergovni hotirjam tarzda davom ettirdi:

-Ehtimol shunaqa og'ayning yo'qdir. Lekin sheriging bor... - shunday deb qog'ozlar taxlami orasidan bir varaqni ajratib olib, o'qidi:-Atham Sindorov, 1985 yilda tug'ilgan. Sendan bir yosh kichik ekan, a? Lekin hayot tajribasi senikidan ko'proq. 2001 yilda o'g'irlik uchun qamalgan. Qulf ochishga usta bo'lgani uchun qamoqxonada "Maestro" deb laqab berishgan. Senam shunday deb chaqirarmiding?

Bu savoldan keyin Sanjar himoyachisi bilan ko'z urishtirib oldi. To'lqin advokatning labini sal qimtib bosh chayqaganini sezib, yigitchadan javob kutmay, yana qog'ozga tikildi:

-Amnistiya tufayli qamoqdan mudatidan avval ozod qilingan. Mana shu bir oy ichida oltita mashinaning qulfini sening ko'rsatmang bo'yicha ochib berganini bo'yniga oldi. Meni qiziqtirayotgan narsa - u bilan 2001 yildan avval ham tanishliging bormidi yo qamoqdan chiqqanidan keyin osh-qatiq bo'lib qoldingmi? Javob ber, advokating ham eshitsinlar.

-Agar mashina qulfini ochgan bo'lsa, o'zidan so'rayvering, men unaqa bolani tanimayman.

-Senlarni qo'lga olganimizda uchchovlarning birga edinglar-ku, yo buni ham rad etasanmi?

-Men o'sha yerdan o'tib ketayotgan edim, to'palon boshlanganida qiziqib qarayman desam, odamlaringiz hovliqishib meni ham ushlab olishdi.

-Mening odamlarim bekorga hovliqishmaydi, sening to'palonga qiziqishingni videotasmadagi tasvir ko'rsatib turibdi. Hali shahar turmasiga o'tganingda burningni yerga ishqashsa esing joyiga kelib qolar.

-Men norozilik bildiraman, - dedi advokat keskin ohangda. - Siz tergov yuritish jarayonini ko'pol ravishda buzyapsiz. Siz mijozimga tahdid qilyapsiz.

To'lqin unga javob qaytarishga ulgurmay eshik taqillab, keyin qiya ochilib, Qo'rqmasning yuzi ko'rindi.

-Mumkinmi, To'lqin aka? - Ruhsat so'rashga so'radi-yu, ijozat bo'lishini kutmay, ichkariga bir qadam qo'ydi. Kecha boshliq bilan gaplashgan To'lqin uni bu ishdan rasman chetlatgan edi. Shunga qaramay tergov chog'ida uning suqilib kirishi g'ashini keltirib dag'allik bilan:

-Yo'q, mumkin emas!-dedi.

-Bir og'izgina gap? - deb u yana bir qadam qo'ydi.

-Sizga "mumkin emas", deyildi, chiqing, - To'lqin o'qrayib qaraganicha uning chiqib ketishini kutdi. Eshik tashqaridan yopilgach, advokatga yuzlandi:-Siz shu gapni tahdid deyapsizmi?

Ayting-chi, janob himoyachi, - To'lqin "janob himoyachi" so'ziga kinoya urg'usini berdi:-mashinangiz bormi?

-Bor, nima edi?

-Shunchaki so'radim. Har holda mashinangiz hali o'g'rilar qo'liga tushmagan bo'lsa kerak. Agar biron nimangizni o'marib ketishganda menga boshqacha da'vo qilardingiz. "Urib bo'lsa ham, o'ldirib bo'lsa ham bo'yniga qo'ying, qamang, sharmandasini chiqaring", derdingiz ehtimol. Hayronman, o'g'rini himoya qilishga vijdongingiz qanday yo'l qo'yarkin?

Odamzotning fe'li qiziq: ba'zan "haqiqat bormi!" deb ayyuhannos soladi, ba'zan esa haqiqatga ro'para kelganiga qaramay uni tan olgisi kelmaydi. Sutning oq ekanini ko'rib turib yo "qora" deydi, juda bo'lmasa "nega endi sut jigarrang emas?" deb gapni aylantira boshlaydi. Advokat hozir shunday holatda edi. Tergovchi tomonidan aytilgan to'g'ri gapni odam sifatida qabul qilsa ham vazifasi nuqtai nazaridan inkor etishga majbur edi. Shu bois To'lqinga tik qaramay gapirdi:

-Siz chegaradan chiqyapsiz. Men prokurorga shikoyat qilishga majbur bo'laman. Siz o'z ishingizni qiling, men o'z ishim bilan bo'lay. Vijdon haqida keyin alohida gaplasharmiz. Bu yerda vijdondan ham muhimroq narsa - qonun bor. Qonunni buzmasligingizni talab qilaman!

U shunday deb talab qilgani bilan gapi ohangida qat'iylik yo'q edi. Shu bois To'lqinning ensasiqotdi:

-Siz mutlaqo haqsiz, janob himoyachi, - dedi u advokatga tik qarab. - Hamma balo ham aynan shu nuqtaga yig'iladi. Bu muhtaram janobchamiz qonun bo'yicha himoyachi yollashga haqlilar. Siz esa kim bo'lsa bo'lsin uni himoya qilishga haqlisiz. Mening esa bu haqlarni muhokama etishga mutlaqo haqqim yo'q. Aybdorni jinoyat ustida ushlasam ham isbot etishni talab qilishadi. Bu janobchangiz avvalgi yili bir yuz oltmish to'rtinchi modda bilan ketadigan paytda ana shu isbot degan narsa sal yetishmay qolib, qutilib ketganlar. Buni mendan ko'ra o'zingiz yaxshiroq bilasiz. O'tgan safar a'lo darajada himoya qilgan ekansiz, qoyilman.

To'lqin keyingi gaplarni gapirayotganda Sanjarga qarab, undan anchagacha ko'zini uzmad. Bu qarash yigitchaning badanini ilma-teshik qilib yuborganday besaranjom bo'ldi. Oxiri o'zini tutolmay:

-Tuhmat qilmang, men u kishining uyiga kirmaganman, - deb yubordi.

-Eshityapsizmi? - dedi To'lqin advokatga yuzlanib. Keyin kinoya ohangiga qaytib, davom etdi:-Bu bola bechora

hamisha tuhmatga qoladi. U bosqinchilik qilmagan. O'sha uy yonidan o'tib ketayotganida ushlab olishgan, - To'lg'in bir oz sukut qilib jiddiylashdi: - Sizga ma'lum qilib qo'yishni burchim deb bilaman: biz arxivni ko'tardik. Prokuror o'tgan yilgi ishni qayta tergov qilish haqida ko'rsatma berdi. Endi siz bilan ham, mijozingiz bilan ham bu yerda emas, shahar turmasining tergovxonasida uchrashamiz.

Bu kutilmagan yangilik ularni gangitib qo'ydi. Yigitcha himoyachisiga najot ko'zi bilan qaradi.

-Siz xulosa chiqarishga shoshilmang. Men ehtiyot chorasini o'zgartirish haqida prokurorga so'rovnoma yozganman, - dedi advokat chorasiz odamning ovozi.

-Prokuror "Ish" bilan tanishib chiqib, iltimosingizni rad etdi, - dedi To'lg'in hotirjam ravishda. - Tergov jarayoni bo'yicha e'tirozlaringiz bormi?

Advokat "yo'q" ishorasini qilgach, To'lg'in soqchini chaqirdi:

-Shu eshik atrofida kapitan turibdimi? - deb so'radi.

-Ha, - dedi soqchi.

-Bir o'zimi?

-Yonlarida bir kishi bor, galstuk taqqan.

-Ulardan iltimos qil, tashqariga chiqib turishsin. Dahliz bo'shagach, kirib ayblanuvchini olib chiqasan.

Tergovning bu qadar tez, eng muhimi kutilmagan yakun bilan tugashidan bezovtalangan Sanjar behos:

-Men adam bilan uchrashishim kerak!-deb yubordi.

-Endi adang bilan... ish bir yoklik bo'lganidan keyin uchrashasan, uka, - dedi To'lg'in. - Ungacha bir yil oldin bosqinchilik bo'lgan uy yonida qanday paydo bo'lib qolganingni, bozor ko'chasida qulfi buzilgan mashina oldida nima uchun o'ralashib yurganingni o'ylab ko'r.

Soqchi To'lg'inning topshirig'ini bajargach, Sanjarni olib chiqdi. Advokat To'lg'iniga nimadir demoqchi bo'ldi-yu, keyin darrov fikridan qaytdi. To'lg'in uning murosaga chaqirishini kutgan edi. Kutgani ro'y bermagach, ajablandi-da, eshik tomon yurgan advokatni to'xtatdi:

-Og'ayni, bir pasga to'xtang, - endi uning ovozi kinoya ohangi ham, keskinlik ham yo'q edi. - Sizdan bir gap so'ramoqchiman: ammo tergovchi sifatida emas. Siz ham advokat sifatida javob qaytarmang. Bir inson dildan so'rayapti, ikkinchisi esa dildan javob qaytaryapti, kelishdikmi?

Samimiy tarzda aytilgan gapga advokat samimiy ravishda javob qaytarmadi:

-Siz bilan dildan gaplashish mumkinmikin? Qani, aytavering-chi? - dedi qo'pol ohangda.

To'lg'in esa unga javoban zaharli iljaydi:

-Osmondagi gaplarni ko'pga emas, yarim daqiqaga to'xtataylik. Siz chindan ham shu bolani himoya qilyapman, himoya qilib qutqarib olishgan. G'alaba toji esa sizga kiyg'azilgan. Bu safar ham shunday toj kiyimoqchimisiz? Qo'g'irchoq bo'lib yurish o'zingizga malol kelmaydimi?

-Bu bilan nima demoqchisiz?

-Demoqchimanki, bolaning asl himoyachilari tashqarida turishibdi. O'tgan yili ham siz emas, ular tashqaridan turib himoya qilib qutqarib olishgan. G'alaba toji esa sizga kiyg'azilgan. Bu safar ham shunday toj kiyimoqchimisiz? Qo'g'irchoq bo'lib yurish o'zingizga malol kelmaydimi?

Agar To'lg'in bo'ralab so'kib berganida advokat ichida javob qaytarib, indamay chiqib ketishi mumkin edi. Lekin tergovchining bu gaplari uning boshiga musht bo'lib urildi. Hatto uni idora qilayotgan iblis ham bir sapchib tushgandan keyingina javobni o'rgatdi:

-Siz meni haqorat qilyapsiz! Ammo... firibga usta ekansiz, - dedi lablari gezargan holda. - Guvohlarsiz gaplashib, haqorat qilyapsiz. Agar guvoh bo'lganida shu gaplaringiz uchun ko'radiganingizni ko'radingiz. Lekin men shoshmayman, sabr qilaman, shunday kun ham keladi.

-Nega guvoh bo'lmas ekan, guvoh bor, - dedi To'lg'in unga sinovchan qarab. Bir oz sukut qilgach yana hotirjam ohangda gapini davom qildi. - Ikkalamizning o'rtamizdagi guvoh - vijdon. Lekin bu guvoh bittami yo ikkitami, bilmayman.

-Vijdoningni pishirib ye!

Advokat javobga bundan o'zga gap topa olmadi. Shuni aytdi-yu, chiqib ketdi. Soqchining iltimosiga ko'ra tashqarida

turgan Qo'rqmas bilan Sanjarning otasiga dahliz ostonasida duch keldi. Uning avzoyiga qarab, ish yurishmayotganini sezgan Qo'rqmas "men kirib chiqay, sizlar gaplashib olinglar", deb ildamladi. Taomilga ko'ra eshikni taqillatgan bo'lib, qiya ochdi-da:

-Endi mumkinmi? - deb piching ohangida so'radi.

-Endi mumkin, - To'lqin shunday deb o'tirgan joyida qo'l uzatib so'rashdi. Bu Qo'rqmasga malol kelsa-da, sezdirmaslikka urindi. - Kimni boshlab keldingiz?

-Men boshlab kelmadim. O'lmasjon akam siz bilan tanishmoqchi ekanlar, ikkita yaxshi odamni tanishtirish savob-ku?

-Ikkita yaxshi odamning birlari O'lmasjon akaxoningizmi? U kishi kim? Nima uchun birdan men bilan tanishgilari kelib qoldi?

Bu gapdan Qo'rqmasning g'ashi kelib tomog'ini qirib qo'ygan edi, iblis biqinidan asta chimchilab "sal o'zingni bo'sh qo'y, kulging kelmasa ham kulsang-chi, ovsar!" deb vasvasa qilgan edi, kulgili gap aytilmagan bo'lsa ham jilmaydi:

-Gapni ham teshvorasizda, aka! Birdaniga tanishgilari kelgani yo'q. Siz ham chakana odammassiz, aka, el-yurt oldida hurmatingiz bor. Ko'p odamlarning siz bilan aka-ukaday bo'lib yurgisi keladi.

-Bilaman. Yurgisi keladi-yu, lekin ish pishmasa yuz ko'rmas bo'lib ketadi.

-Unaqamas, aka... atroflarda obro'yingiz ja-a baland.

-Har holda O'lmasjon akangizni mening obro'yim o'ziga tortib kelmagandir bu yerga, - To'lqin shunday deb o'rnidan turdi-da, derazani ochdi. Tashqaridagi odamning kimligini bilib tursa-da, atay gapni aylantirdi:- U kishi kim, biron xo'jayinmi yo zo'rroq bir odamning sizga o'xshagan gumashtasimi?

-Unaqamas, O'lmasjon akani hech bo'lmasa shaharning yarmi taniydi, izzat qiladi.

-Shunaqami? Unda men shaharning tanimaydigan ikkinchi qismida ekanman.

Qo'rqmas bu pichingni anglamaganday tanishtirishni davom etdi:

-O'lmasjon aka Sanjarbekning dadalari. Oraga birovni ko'ymay, hurmatingizni qilib, o'zlari keldilar.

-Oraga birovni qo'ymagan bo'lsa, unda siz kimsiz? Dallolmisiz, vakilmisiz yo ko'shmachimisiz?

Aytilgan so'nggi so'zga iblis qitiqlagan taqdirda ham kulib turish mumkin emasdi. Qo'rqmas bu safar iblis turtmasa ham o'rnidan turib xona sohibiga norozi qiyofada qaradi:

-Ja-a oshirvormang, aka! Menga fe'lingiz ma'lum, lekin bu safar otdan tushavering. "O'ynashmagin arbob bilan..." degan gapiy bor-ku, O'lmasjon akam arbob bo'lmasalar ham bellari ja-a baquvvat. "Bir kattaning gapiga kir, bir kichikning", deyishganini bilarsiz. Uka sifatida bir yomon gapim shu sizga.

-"Qo'shmachimisiz?" deganim yoqmadi, a? Bilib turibman, bu so'z har qanday odamning hamiyatiga tegadi. Endi uka sifatida ayting-chi, agar ko'shmachi bo'lmasangiz nima uchun har bob bilan urishga qodir arbob akangizning o'zlari kirmadilar?

-Yo'lda advokat gapga tutib qoldi. Chaqiraymi, kiraversinlarmi?

-Chaqirmang. Fe'limni bilar ekansiz, arbob akangizni qanday boshlab kelgan bo'lsangiz shunday boshlab olib keting. Men bilan gaplashib hafsalalari pir bo'lmasin.

-Aka, men sizga bir gap aytaymi?

-Yo'q, uka, o'sha bitta gapni men sizga aytaman.

To'lqin o'sha bitta gapini aytishga ulguradi. Eshik ochilib, O'lmas Keldiyorov iltifotsiz ravishda kirib keldi. Salom berib ko'rishish uchun ko'l uzatguncha ham To'lqin joyidan jilmadi. Ko'rishgandan so'ng "keling, o'tiring" ham demadi. Iltifotsiz tashrifga shu tariqa iltifotsiz takalluf ko'rsatildi. Mehmon huzurida noqulay ahvolda qolgan Ko'rqmas tezroq chiqib ketish maqsadida:

-O'lmasjon aka, mening ozgina chala ishlarim bor edi, ketaversam bo'larmikin? - deb so'radi.

O'lmasjon akasidan ijozat ishorasi bo'lgach, tez-tez yurib xonadan chiqdi. To'lqin "bu qanaqa tartib bo'ldi", degan ma'noda bosh chayqab qo'ydi. U ham mansab, ham unvon jihatdan yuqori turgani yoki xona egasi bo'lgani uchun uni to'xtatib, chiqish uchun ijozatni begona odamdan so'ragani bois tanbeh berishi mumkin edi. Lekin gapni cho'zishni istamadi. "Nega keldingizu, nega indamay turibsiz, gapirmaysizmi?" deganday chaqirilmagan mehmonga qarab turaverdi. O'lmas bu tergovchining qaysarligini eshitgan, biron to'xtamga kelish chog'ida savdoni pishirish

qiyin bo'lishini kutgan edi-yu, lekin bunday sovuq qarshilashini xayoliga ham keltirmagandi. "Pul bo'lsa - changalda sho'rva" degan maqolni O'lmas o'ylab topmagan. O'lmasga o'xshaganlarning sa'y-harakatlariga qarab turib qaysi bir dono aytgan. Dunyoda hali hech kim qaynoq sho'rvani hovuchiga solib turmagan. Kamondan uzilgan o'qni ham birov ushlab qololmagan. Shu zamonga qadar qo'y zoti bo'rini aravasiga ot o'rnida qo'shmagan. O'lmas buni biladi. Lekin pulning kuchi bilan bularning hammasini amalga oshirish mumkin deb hisoblardi. Hozirgi munosabatni ko'rib fikri sal o'zgarganday bo'ldi. "Bu bilan til topishishdan ko'ra qo'yning aravasiga bo'rini qo'shib xizmat qildirish osonroqqa o'xshaydi-ku?" degan fikr xayolini yoritib o'tdi. Tergovchidan sado chiqavermagach, o'zi tilga kirdi:

-Hormang, ishlar bilan charchamayapsizmi?

Kunda million yoki undanda ko'p odam biron kishini suhbatga chorlash uchun gapni shunday boshlaydi.

Kunda million yoki undanda ko'p odam unga bunday javob beradi:

-Salomat bo'ling...

Agar suhbatga mahtal turgan bo'lsa bu tarzda javob qiladi:

-Salomat bo'ling, rahmat, yuribmiz soyai davlatingiz ostida...

To'lqin suhbatga mahtal emasdi, shu bois javobning birinchi turini lozim ko'rdi.

O'lmas "asling to'nkamijozmi yo narxingni oshirmoqchimisiz?" degan savolga javob topmoqchiday yana bir oz qarab, so'ng muddaoga ko'chib qo'ya qoldi:

-Nima uchun kelganimni bilib turgandirsiz, gapni aylantirishga hojat yo'qdir?

-Ha, hojat yo'q. Kelib bekorga ovora bo'libsiz.

-Ovora bo'lsak farzandimizning taqdiri uchun ovora bo'lamiz. Yana bu yoqda sizning obro'yingiz ham bor... -

O'lmas "gapim ta'sir qilyaptimikin", deb bir nafas sukut qildi, keyin ta'kid etdi:-hurmatigingiz ham bor.

To'lqin "bu ulug'larning oldida obro'yim bor ekan", deb ta'sirlanuvchi toifadan emasdi. Shu sababli javobida hayajon sezilmadi, sovuq ohang saklanib qoldi:

-Farzand uchun ovora bo'lishni sal kechroq boshlabsiz.

-Tushunmadim?

-Agar ovoragarchilik farzandning tarbiyasiga bag'ishlansa shunaqa ishlar bo'lasmidi, demoqchiman.

To'lqin chiroyli gapirdi. Farzand tarbiyasi haqida gap ketsa ko'pchilik ana shunday gapiradi. Hozir O'lmas "o'zingiz tarbiyani qoyillatib qo'rganmisiz?" deyishi ham mumkin edi. Agar shu savol o'rta qo'yilsa To'lqin shubhasiz "Xudoga shukur, bolalarimning tarbiyasi yaxshi, har holda sizniki kabi o'g'ri emas-ku?" dermidi? Shunday desa zohiran haqday tuyulardi. Botinan esa yo'q. To'g'ri, uning farzandlarini hozir yaxshi tarbiya ihotaga qilib turibdi. To'g'ri, O'lmasning o'g'li yaxshi tarbiya doirasidan chiqib ketgan. Lekin Sanjarni bu chegaradan chiqara olgan iblis uchchala o'g'liga tahdid solmasligiga uning ishonchi komilmi? Sanjarning qalbiga o'g'irlikka mehrni muhrlay olgan iblis ertaga Salohiddinning qalbiga giyohvandlikka mehrni muhrlashga harakat boshlasa-chi? Indinga Bahriddin qalbini kibr va zinoga mehr bilan band etishga urinsa-chi? U ishonayotgan tarbiya devorlari bunday hamlalarga dosh bera oladimi? To'lqinning hozir tili uzun, ko'ngli hotirjam. Lekin bolalarining tarbiyasi uchun o'zi qancha hissa qo'shdi? Ishdan kech kelsa, barvaqt ketsa... "Darsingni tayyorladingmi?", "Oyingning gapiga kiryapsanmi?"... Tarbiyasi shulardangina iborat emasmidi? Qaysi o'g'li bilan bir martagina bo'lsin yonma-yon o'tirib dars tayyorlashini kuzatdi? O'g'illariga qachon imon haqida tushuncha berdi? Insof bilan insofsizlikning farqini ajratishni o'rgatdimi? Insonning har bir harakati Yaratgan tomonidan nazorat qilinishini ongiga singdirdimi? Yo'q! Bu borada O'lmas bilan oralarida farq yo'q. Uning oldida gerdaymasa ham bo'ladi. Baxtiga xotini Robiya bor ekan, farzandlarini yomonlikdan asrash uchun tarbiya devorlarini o'zi amallab tikladi.

Ne ajabki, tergovchi xonasida yuzma-yuz turgan ikki kishi o'zga-o'zga olam odamlari bo'lishsa-da, tarbiya bobida ozmi-ko'pmi yaqin jihatlari ham bor edi. Chunki O'lmas ham o'g'lidani dars tayyorlagan-tayyorlamaganini ba'zi-ba'zida so'rab turgan. To'lqin kabi u ham biron marta bo'lsin o'g'li o'qiydigan maktabga bormagan. Sanjarni iqtisodchi bo'lsin, deb o'qishga olib kirib qo'rgan edi. O'tgan yili o'g'lini birinchi marta qamamoqchi bo'lishganda qutqarib qoldi, shundan keyin "qayerda eding?" yoki "qayerda yuribsan?" deb surishtiradigan bo'ldi. Nazarida shu surishtirishlarning o'zi kifoya edi. U o'g'lining o'g'rilarga qo'shib qolishidan ajablanardi. Uningcha odamni moddiy tomondan yetishmovchilik o'g'irlikka undardi. Har jihatdan ta'minlangan o'g'lining o'g'irlikka shunchaki havasi

borligini, buni o'zlarining tilida "hobbi" deyilishini u tasavvur ham qila olmasdi. O'lmas "o'g'limni dushmanlarim yo'ldan urishdi", deb ishonardi. Ammo qaysi dushmanlari, qanday qilib yo'ldan urganlarini bilolmay garang bo'lardi. Eng birinchi dushmani o'zining nafs ekani, shu nafs tufayli haromdan qaytmay, farzandini harom luqma bilan katta qilganini biron aytguday bo'lsa ham baribir tan olmasdi. Haromdan topilgan non bo'g'zidan o'tgan bolaning iblis to'riga ilinishi osonroq ekanini iblis yetovidagi odam tushunib yetarmidi?

Bultur o'g'lini qamoqdan qutqarib qolganini O'lmas zo'r g'alaba deb bilardi. Hatto o'g'liga bir-ikki minnat ham qilib qo'ydi. Agar ikkinchi qaytarilguday bo'lsa o'rta tushmasligini ham ta'kidladi. Lekin o'rta tushishga majbur bo'ldi. Chunki o'rtada faqat o'g'lining taqdirigina emas, o'zining obro'si ham bor edi. "Shuncha quvvati bo'la turib farzandini qutqarolmabdi", degan malomatdan qo'rqardi.

Bultur qamoqdan qutulib qolishini Sanjar katta baxt deb sanamasdi. Otasidan minnatdor ham bo'lmasdi. U otasi kabi biron qulluq qilib, biron ustun turib yurishni istamasdi. U barchaning o'ziga qulluq qilishini istardi. Buning birdan bir yo'li uning nazarida o'g'riboshi bo'lish edi. Ikki kundan beri qo'lga tushish sababini tahlil qilardi. Otasi ko'magida bu yerdan chiqqach, boshqa zo'rroq guruh tuzish rejasini o'ylardi.

Vaqtinchalik qamoq xonasida o'zining ertasi haqida o'ylayotgan Sanjarning taqdirini tergovchi xonasida turgan bu ikki kishi hal qiladiganday edi. Biri ayblab, jazoni ravo ko'rsa, ikkinchisi bu jazo to'ridan yulib olish umidida edi.

Shunday niyatda turgan bu ikki odamning ayni choqda tarbiya hususida o'ylashi yoki bahslashishi tashqaridan turib kuzatgan kishiga ehtimol nodonlik bo'lib tuyulardi. Shu sababli tergovchining tarbiyaga doir fikriga O'lmas uncha e'tibor bermay, gapining yakuniga diqqatiniqaratdi:

-Qanaqa ishlar? Tushunmadim?

"Tushunmaganmish... Baloga tushunasan. O'g'lingga o'xshab o'zingni merovlikka solyapsanmi?" -To'lqin shunday deb o'yladi, lekin javobni qisqaroq qildi:

-Tushunibqolarsiz...

-Birodar, noxushroq vaziyatda tanishayotgan bo'lsak ham kelgusida aka-uka bo'lib ketishimiz ham mumkin. Shuning uchun osmondan sal pastroq tushing. Bu dunyoda kelishmaydigan ish yo'q.

-Siz men bilan kelishmoqchimisiz? Axir siz o'g'lingizni aybsiz deb da'vo qilasiz-ku? O'g'lingizning o'g'irlikka sirayam daxli yo'q, u mashina yonidan o'tib ketayotganida nodon militsiya ushlab olgan, to'g'rimi?

-Nodon emas-ku, lekin adashib ushlagan.

-Shunga o'zingiz aniq ishonasizmi?

-Nega ishonmas ekanman?

-Ishonsangiz... kelishmoqchi bo'layotganingiz qiziq. Men o'g'lingizni o'g'irlikda ayblayapman, demak, men bilan kelishyapsiz? To'g'ri tushunibmanmi?

Kimningdir sabr kosasi chuqurroq, boshqa birovniki sayozroq bo'ladi. O'lmas tabiatan ikkinchi toifadan edi. To'lqin sovuq qarshi olgandayoq, sabr kosasi g'azabga to'lib bo'lgandi. Lekin murosaga undovchi kuch bu kosani chayqatmay, g'azabni toshirmay turgandi. To'lqinning keyingi gapi bu kuchning ildiziga bolta urib, g'azabga limmo-lim sabr kosasini chayqatib yubordi:

-Gapni aylantiravermang. Beshtami, o'ntami - bo'ladiganini aytavering. Savdolashgan -nomard! Yana suyunchisiga bitmayotgan ishingizni fiysabililloh to'g'irlab beraman.

-Bitmayotgan qanday ishim bor ekan?

-Kelingiz mol bilan ko'lga tushib qolibdimi? Istasangiz hozirning o'zida qo'ng'iroq qilaman. Ikki soatdan keyin molni olib chiqib ketadi. Hech qanday gap-so'z bo'lmaydi.

Bu To'lqin uchun kutilmagan taklif bo'ldi: "Shuni ham iskab topishibdimi? Demak, ahdleri jiddiy..." Tergovchining o'ylab qolganini rizolik alomati deb tushungan O'lmas "Qo'ng'iroq qilaveraymi?"-deb qayta so'rab javobni kutmayoq qo'l telefonidagi raqamni tera boshladi.

-Yo'q., - dedi To'lqin, - kelinim mol bilan qo'lga tushgan bo'lsa - bu ularning muammosi. Menga suyunchi kerak emas.

-Sizni o'jar desam... - O'lmas shunday deb jimib qoldi.

-Davomini ham aytavering, gapingiz ichingizda qolib ketmasin.

-Ahmoqroqekansiz!

-Yumshoqroq qilib aytganingiz uchun rahmat. Lekin bir narsani aniqlashtirib olishimiz kerak: siz taklif qilayotgan besh-o'ntani, har holda ko'kidan bo'lsa kerak-a, olmayotgan men ahmoqmanmi yo berolmayotgan sizmi?

-Ha, buni albatta aniqlashtirib olishimiz kerak, - O'lmas shunday deb telefonini o'chirdi-da, bir qadam oldinga bosdi. Tergovchiga g'azab bilan tikildi:-Endi gapning o'g'il bolasi bunday bo'ladi: ikkalamizning ishimiz qimorga aylandi. Ko'nda faqat mening o'g'lim emas, sizniki ham turibdi. Hozircha bittasi. Kattasi Akademiyada o'qirkan shekilli? Agar yutqizishni istasangiz o'zingizning o'yiningizni o'ynayvering.

O'lmas shunday deb tahdidining ta'sirini bilmoqchiday unga yana bir oz tikilib turdi. To'lqinning yuzida o'zgarish sezilmadi:

-Agar bu ishimiz qimor o'yini bo'lsa, siz ehtiyot bo'ling. Men yaxshi qimorbozman, hech qachon yutqizmaganman. O'zingiz ayting-chi, qo'lida ikkita "tuz" bor o'yinchi yutqizadimi?

-Zo'rsiz-ku?

-Zo'rman. Ko'limdagi "tuz"lar qanaqaligini nega so'ramayapsiz?

-Menga qizig'i yo'q. Istasangiz, mayli, ayting.

-“Tuz”ning bittasi vijdonim, ikkinchisi qonun.

-Katta ketmang, bu o'yinda ikkovini ham uradigani topiladi.

O'lmas "o'zingga ham ko'lingdagi shu ikki "tuz"ingga ham tupurdim!" deb tergovchining yuziga rosmasiga tupurmoqchi ham bo'ldi-yu, o'zini bir amallab tutib, shart o'girildi-da, chiqib ketdi.

Bu onga kelib To'lqinning ham sabr kosasi to'lgan edi. O'zaro gaplari yana picha davom etsa u ham tupuradigan holga kelib qolardi. Eshik yopilgach, alamini qo'lidagi qalamdan oldi. Barmoqlari beihtiyor ravishda uni siqib, sindirdi. Keyin mayda bo'lakchalarni eshik tomon otdi.

Unga bu paytgacha turli tahdidlar qilishgan, hatto bolalarini eslatib ham turishgan. Lekin bu odamning tahdidi o'zgacha ta'sir etdi. Oldingilarini quruq tahdid siftida qabul qilgandi, bir oz havotirlanib keyin unutgandi. Bunisi esa amalga oshishi boshlangan fojia bo'lib tuyulib, badanida titroq turdi. Agar telefon qo'ng'irog'i jiringlab qolmaganda balki shu telbalik ta'sirida O'lmasning izidan yugurib chiqib "sen hali mening o'g'limning taqdiri bilan o'ynashmoqchimisan!", deb yoqasiga yopishishdan ham toymasmidi... G'azab - qisqa muddatli telbalikdir, deyдилar.

Shu ahvolda telefon go'shagini ko'tardi. Shahar prokurorining yordamchisi tez yetib kelishni buyurdi.

Qishloqdan uzilib, orolchaga o'xshab qolgan do'nglikka bog' qilgan Ibrohim o'rik daraxti g'o'ra tukkan mahalda shiyponga ko'chib chiqqan edi. Kampiri "hali yerning zaxi qochgani yo'q, ertaga belingizni ko'tarolmay menga ish orttirmang", deb to'sqinlik qilsa ham unamadi. "Men uyda bo'lsam kelinlarga ozodlik yo'q, yo biron ish buyuraman yoki mendan iymonlashib xohlagancha o'tirib, xohlagancha yurisholmaydi", deb bahona qildi. Aslida kenglikka intilish bolalikdan qolgan odati. Ayniqsa yoshlik yillari qamoq azobini totib kelgandan keyin keng hovlisi ham torday tuyuladigan bo'lib qolgan. Do'nglikka suv chiqarib bog' qilishi ham shundan. Bu yerdan go'yo butun olam ko'rinadiganday. Go'yo butun olam uning o'zinikiday. Bu yil chindan ham bahorning tafti sal pastroq keldi. Kunduzi qaysi bir g'ovaklarda berkinib yotgan qish nafasi quyosh botishi hamonoq shiyponiga bostirib kelib, kechasi bilan zirillatib chiqadi.

Xufton namoziga hali picha vaqt bor edi. Ibrohim odati bo'yicha shiypon yonida kichikroq gulxan yoqib, xarsang ustiga to'nini tashlab o'tirdi. Shu o'tirishida mudradi. Tush ko'rdimi yo akasining ruhi yana paydo bo'ldimi, bilolmay qoldi.

Gulxan yoniga qadar asta yurib keldi akasi...

O'ychan tikildi akasi...

"Yana keldingizmi?"-deb so'radi Ibrohim.

"Bolalarimdan ko'nglim notinch. Bir borib kelsang bo'lardi", - dedi akasi.

"Men bordim nima-yu, bormadim nima? Bolalaringiz yosh bo'lsa ekan, quloqlaridan cho'zib tanbeh berib kelsam. Bolalaringiz ham o'zingizga o'xshaydi. Birovning nasihatini quloqqa ilishmaydi", - dedi Ibrohim.

"Uyimga bir borib kel, Ibrohim, meni injitma..."

It hurib, Ibrohim cho'chib tushdi. Beixtiyor ravishda atrofiga alangladi: hech zog' yo'q.

“Uchinchi marta kelishi. Bolalariga bir gap bo‘lgandirki, arvohi notinch. Ertami-indinmi borib kelmasam bo‘lmas”, deb o‘yladi. Alangasi pasaya boshlagan gulxanga o‘tin tashlab, kosov bilan titib qo‘ydi. Yuzlab uchqunlar osmonning yagona hukmdori bo‘lish qasdida bir-birlari bilan joy talashgancha yuqoriga intilishdi. Ammo birontasi niyatiga yetolmadi, gulxan bag‘ridan bir quloach ham ko‘tarilmay sovuq havo ularni yamlay yutdi.

“Umrning shu uchqunga o‘xshashini ko‘pchilik bilmaydi”, deb o‘ylagan Ibrohim gulxanning bu ayovsiz o‘yiniga uzoq tikilib qoldi. Xayolida tug‘ilgan savollarga o‘zicha javob izladi.

Allohnin “qiyomatda mening bir kunim sizlarning ellik ming yilingizga teng”, deyishiga qaraganda odam umri shu uchqun umridan ham kaltaroq bo‘lib chiqadi. Shu kalta umrda odamlar onadan tug‘ilishadi-yu, osmonga intilishadi. Eng yuqori martabalarini egallashga shoshilishadi. Osmon boyliklariga ega bo‘lishni istashadi-yu, o‘limning changalida so‘nib, lahadda qo‘nim topishadi. Gulxandan sapchiyotgan uchqunlar so‘ndimi, tamom, ulardan nom-nishon qolmaydi. Bizga shunday tuyuladi. Aslida ular kulning ko‘zga ilinmas zarrasiga aylanadilar. Ehtimol yerga qo‘nib, tuproqqa aylanib, ko‘kat ildiziga hayot berib hayotini yana davom ettirar? Buni biz bilmaymiz.

Odam o‘lganidan keyin uni tanigan tiriklar ongida yaxshimi-yomonmi xotirasi qoladi. Ruh jasaddan ajraladi, deyiladi. Yomonlarning ruhlari azob chekadi, deyiladi. Balki ruhlar azobdan nolalar qilarlar? Lekin ruhlarning faryodini hech kim eshitmaydi. Ularning azobiga hech kim guvoh bo‘lmagan. Azob iskanjasidagi ruhni faqat tafakkur ko‘zi bilan ko‘rish mumkin. Ruhlarning azoblari tiriklarnikiga nisbatan ayanchliroq bo‘lsa kerak. Chunki tiriklar jon beradilaru bu dunyo azoblaridan qutuladilar. Demak, tiriklarning azobdan qutilish chorasi mavjud. Ruhlar-chi? Ruhlarni azoblardan nima qutqaradi?

Ibrohim akasi bilan kennoyisi ruhlarining azob chekayotganini aql ko‘zi bilan ko‘rib, mulohaza qilardi. Ruhlarning dardiga duo malham bo‘lishini bilardi. Lekin azoblarni faqat duo bilan muolaja etish yetarlimikin, degan savolga javob topa olmay, qiynalardi.

Akasi bilan kennoyisini ko‘p o‘ylaganidanmi, ko‘ziga ko‘rinaverishadi. Tushlariga ham kirishadi. Hadeb uzr so‘rayverishadi, tavba qilaverishadi. Ibrohim bu holga ham hayron. Chunki har ikkovi jon berishdan avval rozi-rizolik tilagan. Ibrohim ko‘nglida gina saqlamaganini, u gaplarni allaqachon unutib yuborganini bir necha marta aytgan. “Agar qabr azobida bo‘lishsa, bu azoblarga o‘sha gunohlarini asosiy sabab deb o‘ylashayotgandir”. Ibrohim har safar shu to‘xtamga keladi. Har safar boshini sajdaga qo‘ygan holda Yaratganga munajat qiladi, ularni mag‘firat etmog‘ini so‘raydi. O‘lim to‘shagida yotganlarga rozilikni bildirib ko‘yish lozimligini bilmaydiganlar yo‘q hisob. Ammo ba‘zilar qalblarini ginadan tozalagan holda til uchida, xastaning ko‘ngli uchungina “roziman” deb qo‘yishadi. Qalbi rozi emasligini Alloh bilib turganini esa o‘ylashmaydi. Qalb rozi emas ekan, marhumning u dunyodagi ahvoli qanday bo‘lar ekan? Ibrohim qalbi bilan rozi bo‘lgan edi. To‘g‘ri, undan avvalroq yoshlik g‘ururiga bandi bo‘lib “bularni hech qachon kechirmayman!” deb ont ichgandi. Bu qasam buzilmas darajada qalbining tub-tubiga muhrlanib qolgan edimi? Shuni o‘ylaganda Ibrohim battar eziladi.

Aslida ayrim odamlarning ba‘zi gunohlarini sira kechirmagan ham ma‘qul. Lekin musulmonlik burchi bunga yo‘l qo‘ymaydi. Musulmon farzandining uch kundan ziyod arazlashishga haqqi yo‘qligi, kechirimli bo‘lishga majburligi ko‘p gunohlarning bahridan o‘tilishiga sababdir. Ibrohim zimmasida ana shu majburiyat borligini bilguniga qadar ko‘p vaqt akasi va kennoyisidan nafratlanib yurdi. Keyin ularning huzuriga o‘zi keldi... Ularga bu g‘alati tuyuldi. Akasi “Yangang bilan borib sendan uzr so‘ramoqchi edik”, dedi. Ibrohim aslida akasining bunday niyati yo‘qligini, gap til uchida aytilganini sezdi. Lekin sir boy bermay: “Siz akasiz, har qanday sharoitda ham uzr ukadan lozim”, -dedi. Yangasi “o‘shanda ayb ish qilib qo‘ygan ekanman”, demadi. Aksincha, eri oshxonaga kirgan paytda “ukangiz bekorga kechirim so‘rab kelmagandir”, deb qo‘ydi. Ibrohim buni ham sezdi. Osh pishib, bir-ikki osham olingunicha gap-gapga qovushmasa ham chidab o‘tirdi. Ketar mahali yonidan gazetaga o‘ralgan bir dasta pul chiqardi: “Aka, katta qurilish qilibsiz, uka bo‘lib hasharga kelolmadim. Hali chala ishlar ko‘p ekan, ustalarga ishlatarsiz”, deb uzatdi. Shavkat “olmayman”, deyavergach, dasturxonning bir uchini qayirib xontaxta ustiga qo‘ydi-da, xayrlashib chiqib ketdi. Pulning ko‘pligini ko‘rib Farida ajalandi. “Ukangiz shunaqa toparman bo‘lib ketganmi, qayerda ishlayapti o‘zi?”-deb so‘radi. Ukasidan mutlaqo xabar olmaydigan aka bu savolga nima deb javob berardi: yelkasini qisib “bilmayman” deyishdan o‘zga chorasi yo‘q. Pulga mahliyo bo‘lib turgan er-xotin Ibrohimning yaqin tanishidan qarz ko‘targanini o‘ylab ham ko‘rishmasdi. Bu pulni bergan kishi shu uy poydevoriga birinchi qator g‘ishtlarni terib, so‘ng

ketib qolgan usta ekani ularning yetti uxlab bir tushiga kirmagan edi. Ibrohimning bemehr akasi aynan shu Shavkat ekanini o'shanda usta ham bilmas edi. Shavkat vafot etganida Ibrohimga ta'ziya bildirish uchun kelgandagina bundan xabar topdi-yu, ammo bu xonadon egalarini tanishini oshkor qilmadi.

Akasidan kechirim so'rashdan avval Ibrohimning tushiga onasi kiraverdi, "akangdan xabar ol", deyaverdi. Undan avval usta Umar qori kechirimli bo'lish haqida qancha gapirmasin, qulog'iga olmayotgan edi. "Ular musulmonchilikni bilishmasa ham men ularga musulmonchilik qilayinmi, yo'q, qori, bu haqiqatingizni tan olmayman", deb qattiq gapirgan vaqti ham bo'ldi.

Usta uning o'jarligidan ranjisa-da, da'vatini sabr bilan davom etgan edi. U Ibrohimni kibrda ayblardi. Holbuki, Ibrohim o'zining kamsitilgani uchun emas, onasiga mehr ko'rsatilmagani uchun akasidan ranjigan edi. Buni u hech kimga, hatto qadrmoni bo'lib qolgani usta Umar qoriga ham aytmagandi.

Bu dunyoda onasiga mehr ko'rsatmagan oqibatsiz farzandlar oz emas. "Oq sutimga rozi emasman", deb oq qiluvchi onalar esa ko'p emas. Onasi jon berganida Ibrohim qamoqdan chiqib kelayotgan edi. "Har ikkala o'g'limdan mingdan-ming roziman", degan gapini qo'shnisi eshitib, keyin unga bildirgan. Shu ko'shnisi ikki o'g'il nomidan rozilik so'ragan ekan... Ibrohim bu odatning to'g'ri yoki noto'g'ri ekanini bilmaydi. Har holda yo'qdan ko'ra bor, degandek jigarning nomidan begona rozilik so'rasa yomonmasdir. Ibrohimning yo'rig'i boshqa. Akasiniki... Boshqa odamning rozilik so'rashiga ham chidash mumkin, lekin janozada, tobut yonida begonaning turishi. "Ikki o'g'lim, ikki qanotim bor", deb umid bilan yashayotgan onaning so'nggi yo'lga ketayotganida qanotlarsiz qolishiga chidash mumkinmi? Begona odamning "qarzlar bo'lsa men to'layman" deb turishiga-chi? Bomdodga chiqarish mo'ljallangan mayitni asrga qadar saqlab turishdi. "O'likning egasi kelsin", deyishdi. "Ayolni lahadga o'g'li qo'yishi kerak", deyishdi. Lahadga ham begona qo'ydi... Bularning barchasini Ibrohim o'lim to'shagidan turib, uyiga qaytgach eshitdi. "Akam jon beray deb yotgan bo'lsa ham yetib kelishi kerak edi, nega kelmabdi?"-deb so'radi. "Shu kuni akang nomzodlik dissertatsiyasini yoqlashi kerak ekan", deb yolg'on aytishdi. "E Xudo!-deb nola qilgan edi o'shanda Ibrohim. - Akamni bir umrga badnom qilib qo'yibsan-ku? Agar zarracha akli bo'lsa, endi bu dunyoda bosh ko'tarib yurolmasligi kerak. Undan ko'ra o'sha dissertatsiyasiga qo'shib olovda yondirib yubora qolsang bo'lmasmidi?! Akamni men uchun tiriklayin o'ldirib beribsan. Tirik-o'lik akam borligini bilib yashash menga ham qiyin. Shu azobga loyiq ko'rdingmi meni?!" Buning shunchaki azob emas, balki imtihon ekanini Ibrohim u damda bilmasdi. Usta Umar qori anglatdi. Ibrohim imtihondan o'tish uchun kibrni yengishi kerak edi - yengdi. Onasi tushlariga kirib akasining uyiga borishga undayverdi. Usta Umar qoriga o'jarlik qilgan Ibrohim onasining ruhiga e'tiroz bildirolmadi.

Ibrohimning nazarida onasi to'ng'ich o'g'lini kichigiga nisbatan yaxshiroq ko'rardi. Ha, bu faqat Ibrohimning fikricha shunday edi. Aslida ona farzandlarini, ayniqsa eridan yodgor qora ko'zlarini birini ikkinchisidan afzal ko'rmaydi. Shavkat bolalikdan ilmga ixlosmand edi. Shu sababli dars tayyorlashiga halal bermaslik maqsadida onasi uni turli ishlardan ozod qilardi. Ibrohimning o'qishga toqati yo'q edi, oqibatda yumushlarning asosiy qismi uning zimmasiga tushardi. Kunduzlari dalada ishlashardi, yorilgan tovonlari azob berishiga qaramasdan mashoq terishardi. Shunda onasi "Shavkatim kitobini o'qisin", deb uni uyda qoldirishga turli bahonalar izlardi. Brigadir ham ko'pincha uning bahonasiga ko'nardi. Agar Ibrohim ishga chiqmasa dakki eshitardi, ba'zan quloq cho'zma yerd, biroq, Shavkat bunday jazolardan mustasno edi. Yog'och oyog'ini do'qillatib yuruvchi, tabiatan qo'pol bo'lgan brigadirni Ibrohim yaxshi ko'rardi. Qishloqqa cho'loq bo'lsa-da, tirik qaytgan birinchi askar shu kishi edi. Hadeb "qora xat" kelaverib yuraklari zada bo'lgan qishloq ahli uchun o'sha kun haqiqiy bayramga aylangandi. Kimdir hatto qo'y so'ygani ham edi. Qo'yni kim so'ygani Ibrohimning yodida yo'q, ammo to'yib go'sht yeganini unutmaydi. Brigadir Ibrohimga "Sen kimning o'g'lisan. Bilasanmi? Bilasang bilib qo'y: sen zo'r odamning o'g'lisan!" deb qo'yardi. Urush qahramonidan bu maqto'vni eshitish uning uchun g'oyat katta baxt edi.

Yorilib, azob berayotgan tovonlariga kechasi surilgan yog' bir oz davo bo'lardi-yu, tong otar-otmay yana dalaga yo'l olish uning uchun odatiy bir holga aylanib qolgandi. Brigadir mashoq terayotganlarni qiziqitirish uchun "baraka" topganlarga mukofot e'lon qilgani bilan va'dasini bajarmasdi. Shu sababli qo'shaloq bashoq chiqqan taqdirda ham suyunchi so'rab unga yo'liqishmasdi. Bir kuni brigadir yonidan o'tib ketayotganida Ibrohim topgan "baraka" sini ko'rsatdi. U esa hammani hayratda qoldirib Ibrohimga mukofot tarzida to'rt hovuch bug'doy berdi. O'sha kuni onasi

isitmalagani sababli dalaga chiqmagan edi. Mukofot shodligi bilan qaytgan Ibrohim “onam ham quvonarlar”, deb o‘ylagan edi, unday bo‘lmadi. Onasi: “darrov qaytarib ber, bizning boshqalardan bir tishlam oshiqcha non yeyishga haqqimiz yo‘q”, deb gapni kalta qildi. Ibrohim onasining gapini so‘zsiz bajarishga odatlangan edi. Ayniqsa otasining o‘limi haqidagi xabar kelganidan beri onasi bir nima deyidigan bo‘lsa hatto ko‘z qarashi bilan ham norozilik bildirishdan o‘zini tiyardi. Lekin bu safar astoydil qarshilik bildirgisi keldi. To‘rt hovuch bug‘doyni halol ekanini isbotlamoqchi bo‘ldi. Biroq, onaning ma‘yus, ayni choqda qat‘iy boqishi uni shashtidan qaytardi. Noiloj ko‘chaga chiqdi. Bir oz yurgach, olti xonadon naridagi qo‘shnisi Munisaga duch keldi. O‘zidan ikki yosh kichik bo‘lgan bu qiz to‘rt kundan beri mashoq terishga chiqmayotgan edi. Otasidan “qora xat” kelgach, onasi yotib qolgandi. “Bu xonadonning ro‘zg‘or tashvishi shu kichkinagina Munisning yelkasiga tushdi” -qishloqdagilarning hammasi shunday derdi.

Ibrohim qizga yaqinlashib, undan “Tuzalib qoldingmi?” deb so‘radi-da, boshqa gap-so‘zsiz tugunchani uzatdi. “Nima bu?”-deb ajablandi Munisa. “Brigadir buva berib yubordilar, ozgina bug‘doy” - Ibrohim xayoliga kelgan yolg‘onni qaytarmay tiliga chiqardi. “O‘zlari yaqinda kelib ketdilar”-Qiz shunday deb, yolg‘oni fosh bo‘lib uyatdan qizarishi kutilgan bolaga qaradi. Ibrohim darrov fosh bo‘ladigan, darrov uyaladigan bolalar toifasidan emasdi: “Dalada eslaridan chiqib qolgan ekan”, dedi. Qiz tugunni oldi. O‘shanda Ibrohim g‘oyat quvonib, o‘ziga o‘zi: “Umrimde endi bitta yaxshi ish qildim”, deb qo‘ygan edi. Shu yaxshiligining oradan yillar o‘tib meva berishini, shubhasizki, u o‘shanda o‘ylamagandi.

Qamoqdan qaytganida ko‘cha eshik qiya ochiq, ichkarida onasi xazonlarni supurayotgan bo‘ladi...

U shunday o‘ylagandi. Onasining vafot etganini hali bilmasdi. Ko‘chada kelayotganida yo‘lda uchragan hamqishloqlari salomlashishganda g‘amgin qarab qo‘yishganining boisini hovliga kirganidan keyin bildi.

...ko‘cha eshik ochiqedi... ammo...

...hovlini Munisa supurayotgan edi...

Ibrohim uni ko‘rib, “onamga qarashgani chiqibdi-da”, deb o‘yladi. Qiz bilan salomlashdi. “Ayam qanilar?” deb so‘radi. Munisa savolga javoban: “Hozir”, dedi-yu, Ibrohimni ajablantirib, ko‘cha tomon shoshildi.

Yurakni tilim-tilim qilib tashlovchi xabarni yon qo‘shnisi chiqib aytdi.

Oradan yarim yil o‘tmay Munisa shu xonadonga kelin bo‘lib tushdi. Ular orasida kitoblarda yoziladigan sevgi-muhabbat yo‘q edi. Munisa “Ibrohimni sevardi, shuning uchun uning qaytishini kutdi”, deyilsa yolg‘on bo‘ladi. Qizga ko‘p sovhilar keldi, biroq, yozug‘ida Ibrohim bor ekan, qishloq ahlining harakati bilan taqdir ularni qovushtirdi. To‘yiga akasini aytmadi. Hamqishloqlaridan birontasi “Nega akang kelmadi?” deb so‘ramadi ham.

Birinchi farzandining qiz bo‘lishini Xudodan so‘ragan edi, niyatiga yetdi, onasining ismini qo‘ydi: Munavvara! Keyingisi o‘g‘il bo‘ldi. Kichkina Munavvara ukasiga mehribonlik qilganida Ibrohimning ko‘z oldiga onasi kelaverardi. “Qizimga onam rahmatlining ismlari bilan birga mehribonliklari ham o‘tibdi”, deb shukrlar qilardi. Odam bolasi dunyoda hamma narsani unutishi mumkin, ammo onasining mehribonliklarini unuta olmaydi. Eng uzoq yashaydigan xotira aynan shu. Bu xotira odamning o‘zi bilan birga o‘ladi. Onasiga yaxshi xizmat qilib, duosini olgan bo‘lsa bu xotira unga hotirjamlik va xayrli oqibat beradi. Ko‘nglini og‘ritgan bo‘lsa armon bulog‘ining achchiq suvidan ichaverib, yurak-bag‘ri kuyib yashaydi. Ibrohim onasiga yaxshi xizmat qilgan bo‘lsa-da, uning so‘nggi nafasida labiga bir tomchi suv tomizolmaganidan armonda yashaydi. Ba‘zan “akam ham armon qilarmikinlar?” deb o‘ylaydi. “Har qanday toshbag‘irda ham armon topilar”, deb fikr qiladi.

Onaning zarra miqdoridagi mehriга farzand qay miqdorda javob qaytarishi kerak? O‘n karrami yo ming karra ortiqmi? Yoki million-millionlarchami? Bu xususda rivoyatlar, dono gaplar ko‘p, ammo hech kim aniq javob bera olmaydi. Bu miqdor har bir farzandning iymoni darajasiga bog‘liq. Kimdir onasi hayot chog‘ida butun jonu dili bilan xizmatini bajaradi, vafotidan keyin doimiy ravishda duolari bilan ziyorat qilib tursa-da, farzandlik burchini yaxshi ado etolmadim-a, deb o‘ksinib yuradi. Kiyomatdagi bo‘ljak diydordan umidvor bo‘lib yashaydi. Yana kimdir onasigi bir marta olib bergan ro‘moli bilan kifoyalanadi. Ibrohimning nazarida akasi shundaylardan edi.

Holbuki...

Tong sahar va shom arafasi o‘zlarining tomorqalarida, kunduzi kolxoz dalasida ishlab tolmagan onasi, kechasi lipillab yonayotgan pilik yorug‘ida do‘ppi tikardi. Rayon markazida yashaydigan xotin unga mato va ipak tashlab

ketardi. Onasi qora, ko'kimtir matolarga ipakda qalampir nusxa gul tikardi. Rayon markazidan keladigan xotin "ovsin, dalangiz o'lgurga chiqmay qo'ya qoling, menga ko'proq tikib bering. Siz tikkan gullar kulib turadi. Qo'lingiz ham yengil, do'ppilarim bir pasda sotiladi", derdi. Bunga javoban onasi hazin jilmayib: "voy, qiziqsiz-a, dalaga chiqmasam "xalq dushmani", deb otishadi-ya!" derdi. Shavkat pilik yorug'ida kitob o'qib o'tirib uxlab qolardi. Ibrohim uyqusi kelsa ham, mushtlari bilan qovoqlarini uqalab, onasining yotishini kutardi. Shavkat maktabni bitiradigan yili onasi ikki-uch kun deyarli uxlamasdan do'ppi tikdi. Buning sababini Ibrohim keyinroq bildi: rayon markazidan qatnaydigan xotin Shavkatga atab yangi ko'ylak olib keldi. O'sha zamonlar yoshlarga rasm bo'lgan kashtali ko'ylak Ibrohimning ham havasini keltirdi. Onasi buni bilib: "senam maktabni bitiradigan yiling shunaqa ko'ylak olib beraman. Endi akang katta bo'lib qoldi, qizlar qaraydi, yaxshi kiyinishi shart", deb qo'ydi.

Ibrohim o'qishni bitiradigan yili unga bunday ko'ylak kiyish nasib bo'lmadi. Chunki shaharda o'qiyotgan Shavkatning harajatlarini qoplashdek muhim muammo mavjud edi. Buni bilgani uchun ham Ibrohim indamadi. "Onamni ortiqcha urintirmayin, va'dalari eslaridan chiqib ketgandir", deb o'yladi.

Oh, farzand-a! Bunchalar sayoz o'ylamasa! Ona va'dasini unutmidi!? Yodida edi. Qo'li kaltaligidan yuragi o'rtanardi. Kichigining o'ksib qolishi uning uchun g'oyat zo'r azob edi.

Turmushlari avvalgidan sal yaxshilangan bo'lsa-da, shunga yarasha orzu-havas ham ortib borardi. Shavkatning shahardagi harajatlari yoniga endi to'y tashvishi ham qo'shilgandi. Onasi otasiz o'sgan bolasini o'ksitmaslik uchun to'yni katta qilish orzusi bilan yashardi. Bola esa bu masalani osonlik bilan hal etgandi: birga o'qiydigan Farida bilan ahdu-paymon qilib qo'ygandi. Shavkatga ichkuyov bo'lish sharti qo'yilganda ikkilanmay rozi bo'ldi. Onasi bilan maslahatlashib ham o'tirmadi. Uning nazarida boshiga baxt qushi qo'ngan, endi paysalga solish mumkin emasdi. Bir tomondan qizning otasi kimyo sohasida taniqli olimlardan, ikkinchi tomondan shartning "hech bo'lmasa ukam ulg'aygunicha ichkuyov bo'lib turasiz", degan ilovasi ham bor edi. Shaharda qolib, ilm bilan shug'ullanmoqchi bo'lgan yigit uchun yana nima kerak?

Onasining topgan-yiqqani bilan shaharlik olimga quda bo'lish oson ekanmi? Anchagina qarz ko'tarildi. To'y o'tdi. Shavkat shaharda baxtidan mast yashaydi. Qishloqda Munavvara bilan Ibrohim qarzdan tezroq qutilish tashvishi bilan nafas olishadi. Kambag'alni tuyaning ustida ham it qopadi, deyilganidek, qarz yarimlamay turib, Ibrohimni harbiy xizmatga chaqirishdi. Aslida kasalvand onasiga qarash uchun xizmatdan ozod qilinishi lozim edi. Lekin u yolg'iz farzand emas, onaga qarashi kerak bo'lgan yana bir o'g'il bor edi. Shahardagi o'g'ilning bemehr chiqqanini esa qonun tan olmasdi.

Xizmati harbiy qurilishda o'tgan Ibrohim topgan pulini hech narsaga sarf qilmay uyga olib keldi. Onasiga uzatib: "Qarzlarga bering", dedi. "Qarzdan qutilganmiz, bolam, o'zingga

yaxshi kiyim-bosh olgin", dedi Munavvara. Shunda Ibrohim uning ko'zlariga tikildi. Sal avval sog'inib-sog'inib tikilganida ko'rmagani - mungni ko'rdi. Bu ne hol? Yuragining bir parchasi -o'g'li kelib, diydoriga to'yganda bu mung ko'zlarni tark etishi kerak edi-ku? Nega yo'qolmadi? Bu mung ushalmagan orzu qoldirgan iz edi. Munavvara kenjasi harbiydan qaytguniga qadar qarzlardan qutulib, to'y tadorigini ko'rib qo'ymoqchi edi. Qarzdan-ku, qutuldi, ammo orttirib, sandiqqa bir kiyimlik mato ham tashlab qo'ya olmadi...

...Gulxandagi o'tin namroq ekanmi, tutab, Ibrohimning dimog'ini achishtirdi. Ko'zlari yoshlanib, bir necha daqiqalik xotira dunyosidan qaytdi.

To'lqin "Shaharning yangi prokurori nega meni yo'qlab qoldi ekan?" degan savoliga javob topguniga qadar ancha vaqt o'tdi. Qabulxonada qariyb yarim soat toqat bilan kutdi. U to'satdan chaqiriluvining boisini mashina o'g'rilariga taaluqli ish bilan bog'lasa-da, xulosa qanday bo'lishini bilolmay garang edi. Uning taxminicha, osmondagi Quyoshni ham olishga qodir Keldiyorov bu yerga ham kelganu muddaosiga yetib ketgan.

To'lqinning gumoni qisman to'g'ri chiqdi. Prokurorning birinchi savoli shu o'g'rilik to'g'risida bo'ldi. To'lqin "Ish"ning tafsilotini erinmay bayon qildi, prokuror sabr bilan tingladi. To'lqin gapni bas qilgach, mulohaza bildirib o'tirmay, maqsadni aytib qo'ya qoldi:

-Keldiyorovning kimligi bizga ma'lum. Yugurib yurganini ham bilamiz. Balki sizga po'pisa ham qilgandir. Bu ham ehtimoldan holi emas. Endi gap bunday: bu ishni o'zimiz tergov qilamiz. Har hil gumonlarga bormasligingiz uchun aytib qo'yay: birinchidan, "Ish"ni sizga ishonmaganimiz uchun olayotganimiz yo'q. Siz meni birinchi marta ko'rib

turibsiz, lekin men sizning mahoratingiz haqida eshitganman. Ayniqsa, - shunday deb prokuror ma'nodor kulib ko'ydi, - o'jarligingiz haqida ko'p gapirishadi. Tuman miqyosida ko'rilishi lozim bo'lgan bu kichkina "Ish"ning shahar prokuraturasi ihtiyoriga olinishiga boshqa sabablar bor. Hozircha bu "Ish"ning boshqa jiddiyroq "Ish"lar bilan aloqadorligini aytish bilan cheklanaman.

Prokuror huzuriga chaqirmay, bunday izoh bermagan taqdirda ham, "Ish"ni topshirish haqida qisqacha buyruq berib qo'yganida ham To'lqin bir nima deya olmas edi. Shu bois boshqa savol berib o'tirmay, qaytishga izn so'radi. Prokuror o'rnidan turib, xayrlashish uchun qo'l uzatdi-da: "Bu "Ish"ni butunlay unutmang, vaqti kelsa, sizni chorlaymiz", deb qo'ydi.

To'lqin ishxonasiga kelib, "Ish"ni topshirish uchun tayyorladi. Prokurorning kutib olishi va kuzatishini, aytgan gaplarini qayta-qayta esladi, mulohaza qildi. Masala Keldiyorov foydasiga hal bo'lmayotganiga ishonadi. Ammo Keldiyorovning po'pisasi tufayli ko'nglida uyg'ongan tashvish olovi pasaymadi. Avvallari ham turli martabadagi odamlar unga shu kabi, hatto bundanda battar tahdidlar qilishsa ham cho'chimas edi. Hatto bittasi mahalla chetidan o'tayotgan katta yo'lni naq uning uyi ustidan o'tkazmoqchi ham bo'lgandi. Unda bu kabi po'pisalarning ko'p puch ekanini sezib turardi. Endi esa... qo'rqishi bejiz emas. Jinoyat olami avvalgidan ko'ra yovuzlashdi. Nimaga shunaqaligini u ko'p o'ylaydi, biroq aniq sababini aytib berolmaydi. Uning bilgani faqat bitta: kinolarda ko'rsatilayotgan jinoyatchilarning yovuzliklari kino tasmlarida qolib ketayotgani yo'q, hayotga ko'chib, urchib, ko'payib boryapti.

To'lqin "Ish"ni topshirib, rasmiyatchiliklarni ado etgach, o'g'li o'qiydigan Akademiya sari beixtiyor ravishda yo'l oldi. Ertalab xotiniga "biz o'g'ling bilan to'rt yil avval kelishib olganmiz, men akademiyasiga bormaslikka so'z berganman", degani bilan va'dasiga sodiq qololmadi. Navbatchiga yaqinlashib, o'zini tanishtirdi-da, o'g'liga ikki og'iz gap aytib ketishi lozimligini bildirdi.

-To'rtinchi bosqichdan hech kim yo'q-ku? - dedi navbatchi unga javoban.

-Nega hech kim bo'lmaydi? - deb ajablandi To'lqin.

-Imtihondan oldingi oxirgi amaliyotga ketishgan, - dedi navbatchi.

-Qayoqqa ketishadi? - deb battar ajablandi To'lqin.

-Buni o'g'lingizning o'zidan so'raysiz, aytish mumkin bo'lsa, aytadi, - deb gapni kalta qilgan navbatchi joyigaqaytdi.

To'lqin sal nari borib, to'xtadi. Nazarida hozir navbatchi uni chaqirib, Salohiddinning qayerdaligini aytadiganday edi. Qayerga borishni, nima qilishni bilolmay, botayotgan oftob kuzatuvida pastak archalar oralab yurdi. So'ng yo'lovchi mashina to'xtatib, uyiga ketdi.

Darvoza ostonasidan hatlaboq ayvoni tomon umid bilan qaradi. Nazarida o'g'li uyga qaytganu shu yerda o'tirganday edi. Ayvonda dazmol bosayotgan Robiyaning qo'li ishda-yu, xayoli televizorda edi. Ertalab yoqilgan televizor hanzu o'chirilmagandi. O'g'li haqida yana biron suyunchli xabar eshitish niyatidagi Robiya kun bo'yi televizordan uzoqlashmadi. U erining kirib kelganini sezmedi. To'lqin "uyga kirsammikin yo izimga qaytsammikin?" degan xayolda to'xtab qoldi. O'g'lidan xabar olgani kelganini xotini bilib qolsa, bir tashvishi o'n bo'ladi. "Ehtimol ichkarida dam olib yotgandir?" Bu umid chirog'i ko'nglini sal yoritib o'tdi. Bu onda chap tomondagi ayvon derazasi ochilib, kelini salom berdi. To'lqin unga qaramay alik oldi-da, o'z uyi tomon shoshildi. Obodxonning "Bizning ishimiz nima bo'lyapti?" degan savol nazari javobsiz qoldi. Labini burganicha garmdori aralash so'zlaridan bir qanchasini uning izidan pichirlab sochdi-da, derazasini taraqlatib yopdi. Bu shovqindan cho'chib tushgan Robiya orqasiga o'girilib, erini ko'rdi-yu, avvaliga bir oz ajablandi, so'ng quvongan ayolning jilmayishi bilan qarshiladi.

-Voy adasi, niyatim xolis ekan-a! Hozirgina oshni damlab, vaqtlitiroq kelsangiz birgalashib yerdik, deb o'ylab turuvdim. Farishtalar omin deyishibdi.

To'lqin xotinining ko'zlariga qarashga botinmay ichkari kirib ketdi. O'g'illarining xonasi bo'sh. Uning qorong'i ko'ngli yanada zimiston bo'ldi. Bu yerda uzoqroq tursa xotini xavotirlanib kirib qolishi mumkin edi. Shu bois tezgina iziga qaytdi.

-Kiyimingizni almashtirmaysizmi? - deb so'radi Robiya dazmolni bir chetga qo'yib.

-Kiyimimnimi? - "Nega almashtirishim kerak?" deb o'yladi To'lqin, keyin parishon xayolini jamlab: -Ishga qaytishim kerak. Zarur qog'ozim qolib ketgan ekan, shunga keluvdim, - dedi.

-Ishingizga bir pas kech borsangiz osmon uzilib yerga tushmas. O'tiring, ovqatni suzib kelaman, - dedi Robiya norozi ohangda.

-Ovqatmi?... Yaqinda osh yevdim, qornim to'q.

-Vaqtli kelganingiz uchun quvonganimda yana dilimni vayron qilib ketasiz-a. Bitta o'zim so'ppayib o'tiramanmi?

-Ozgina sabr qil, kelin tushirsak uyimiz to'lib qoladi.

-Keladigan kelin bechora ham erini kutib o'tiradi hali.

-Senga nima bo'ldi? Ertalabdan beri meni chaqqing kelyapti?

-Ari bo'libmi yo ilon bo'libmi, ochig'ini aytavering.

To'lqin qarasaki, xotini astoydil achchiqlanishni boshlayapti. O'zini jilmayishga majbur qilib, beligaqo'l yubordi.

-Voy, o'lmasam, kelingizning ko'zlari shu tomonda-ya!-dedi Robiya cho'chiganicha tisarilib.

-Bo'ldi. Sen yengding, men taslim. Ovqatingni olib kel, bo'kib qolsam ham yeyman.

To'lqinning tili so'zlasa-da, lablari jilmaysa-da, xufton dili portlab ketay derdi. Qayerga borishni, kimdan so'rashni, kim bilan maslahatlashishni bilmaydi. "Keldiyorovning gapi shunchaki po'pisa, buncha xovliqasan? O'g'ling o'zini xafa qildirib qo'yadigan yosh bolamas-ku?" deb o'ziga o'zi tasalli bermoqchi bo'lardi. Lekin bu tasalli chirog'ini tashvish shamoli puflab, o'chirib ko'yardi. Xotini ovqat suzib kelgunicha diqqati yanada oshdi. Xavotir bulutiga burkangan bir necha daqiqa bir necha yil yil kabi tuyuldi. Boshqa holatda ehtimol xotiniga qarab baqirib bergan bo'lardi. Lekin hozir unday qilolmaydi, tashvishining oshkor bo'lishidan cho'chiydi.

Qorin och, osh shirin bo'lsa-da, tomoqdan o'tishi qiyin edi. To'lqin "qorni g'oyat to'q" ekanini bahona qilib, qoshiqni qo'ydi. Robiya zo'rlamadi. Choy quyib uzatdi.

-Hali siz ketishingiz bilan o'g'lingiz telefon qildi, - dedi choy quyib uzatib.

Bu xabar To'lqinning zulmatdagi dilini chaqmoq kabi yoritib, shoshilib so'radi:

-Salohiddinmi?

Chaqmoqning bevafo nuri aldagani kabi, bu xabar umid o'tini yoqa olmadi.

-Yo'-o'q, Bahriddiningiz. Xushxabarni eshitganimizni bilmaydi-da, suyunchi bering, deydi. Suyunchi tayyorlab qo'yishimiz kerak.

-To'g'ri aytasan.

-G'olib bo'lganlarni har hil shaharlarga olib borishibdi.

-Salohiddin kelmadimi?

Gap Bahriddin haqida ketayotganda to'satdan bunday savol berilishi Robiyani ajablantirdi:

-Bugun kelmaydi-ku?

-Nega kelmaydi?

-Ertalab aytdi-ku? Men gapirsam, o'zingiz yana qaysarlik qildingiz. Haliyam bo'lsa, boring, boshliqlari bilan gaplashing. Har kuni uyga keladigan bo'lsin.

To'lqin o'rnidan turdi. Zinadan tushayotib xotiniga o'girilib, tayinladi:

-Kelib qolsa, og'aynilarini bahona qilib jo'navormasin, zarur gapim bor.

Zinadan tushib bir-ikki qadam qo'yishi bilan yaqindaginda taraqlab yopilgan deraza yana ochildi.

-Mullaka, ishimiz bitay deb qoldimi? - deb so'radi Obodxon.

To'lqin javob berish uchun to'xtamadi, unga qaramadi ham.

-Ishingiz qanday bo'lsa shunday turibdi, u yerda tanishlarim yo'q.

-O'zimiz harakat qilaylikmi unda?

-Ha.

Shunday deb chiqib ketdi. Bu qo'rsligi uchun kelini bombalardan birining piligini yoqishi mumkinligini o'ylamadi.

Obodxon qaynog'asining izidan bir pas g'azab bilan qarab turdi-da, so'ng ovsiniga o'girildi.

-Voy savil!-dedi zardali ohangda. - Nokaslik ham evi bilanda!

Robiya bu gapni eshitmaganday ayvonga qaytib kirib ketaversa ham bo'laverardi. Lekin iblis ko'krigidan itarib hech bo'lmasa bittagina gap aytishga majbur qildi:

-Obodxon, menga gapiryapsizmi?

-Yo'q, devorga!

Obodxon shunday dedi-yu, odatiga xilof ravishda gapni kalta qilib, derazasini yana taraqlatib yopib oldi.

"Men gunohkorman Ibrohimjon, kechiring, siz kechirmasangiz Xudo ham kechirmaydi".

"Men sizni kechirganman kennoyi, ruhingiz qiynalmasin, bezovta bo'lavermang".

"Men baxtsiz ayolman..."

"Unday demang".

"Kibringa yarasha qabr azoblari berildi. Hali oldinda qiyomat azoblari ham bor. Men sizni "qaynim" deyishga ham orlangan edim. Sizni qayni emas, ukam o'rnida ko'rganimda oxiratim bunchalar ayanchli bo'lmas edi... Qaynisini "ukam" deya olgan kennoyilar qanchalar baxtli ekan!.."

Gulxandan sachrab chiqqan uchqunlar kennoyisining kir ko'ylagiga yopishib kuydira boshladi. Ibrohim o'tni o'chirish uchun turmoqchi bo'ldi, biroq oyoqlari qimirlamadi - uning hukmiga bo'ysunmadi.

Ko'ylak alanga oldi. Kennoyisi bir zumda kuyib kul bo'ldi...

It hurib, Ibrohim ko'zlarini ochdi. Gulxan alangasi so'nibdi. Shabada cho'g'larni yalab yaltillatib turibdi. Ibrohim hozirgina kennoyisi turgan joyga qaradi. Maysa bosilmagan, kulham yo'q.

Ibrohim cho'g'ni titib, o'tin tashladi. Bu tushda nima hikmat bor ekan, deb o'ylandi. Keyin shiypondagi o'rniga chiqib yotdi. Bitta ko'rpachayu bitta yostiqa ko'nikkan tanasiga bu safar o'rin qattqlik qildi: u yonboshdan bu yonboshga ag'darilaverib uxlay olmadi. Kishloqdagi bir-ikki xo'roz subhi kozibga aldanib chala-yarim qichqirib qo'ygach, o'rnidan turdi. Sovuq suvda tahorat olgandan so'ng tahajjud namozini niyat qilib qo'l bog'ladi.

Mirzatilla so'fining ovozi kelib, subhi sodiq kirganini ma'lum qilgach, eshakka minib qishloq tomon yo'l oldi. Bomdod o'qilgandan keyin masjid qavmi bilan salom-alik qilib bir oz gurunglashish odati bor edi. Bu safar ko'rgan tushining ta'siri tufayli odatini kanda qildi. Uyga kirib, kampiridan xabar ham olmay bog'iga qaytdi. Qumg'onda choy qaynatdi. Bir piyola choy, bir tishlam non - uning nonushtasi shu bo'ldi. Ketmonni qo'liga oldi-yu, yana joyiga qo'ydi. Shiypun chetida o'tirib, xayolga toldi.

U tabiatan irimchi bo'lmasa-da, tushda ko'rganlarini e'tiborsiz qoldirmaydi. Bunga qamoqxonada ko'rgan oxirgi tushi sabab bo'lgan. O'shanda "ertaga ozodlikka chiqaman", degan hayajonda deyarli uxlamagan ham edi. Tongga yaqin ko'zi ilinibdi. Mo'ljali bo'yicha yo bir yo ikki daqiqa mizg'igandi. Tushida onasini ko'rgandi Onasi oppoq libosda emish.

"Ayajon, ozodlikka yetib keldim", -dermish u quvonib.

"Sen yetib kelding, men esam ketyapman", -dermish onasi ma'yuslanib.

"Qayoqqa?"

"Otangning oldiga..."

"Otam... uzoqdalar-ku?"- dermish u ajablanib.

"Uzoqdamas. Pastga tushsam bo'ldi, bir pasda yetaman. Otangni sog'indim", - dermish onasi.

"Ketmay turing, men sizni sog'inganman".

"Sog'inishimiz qiyomatga qadar... Oxirgi gapimni unutma: hech kimdan qasos olma. Sud paytida xo'jayiningni o'ldiraman, deb ont ichgan eding. Asti unday qilma. Uni Xudoning o'zi jazolaydi. Men Xudoga munojotlar qildim: sen uzoq umr ko'rasan, baxtli hayot kechirasan. Men roziman sendan, Alloh ham rozi bo'lsin..."

Shunday deb qishloq qabristoniga borganmish. Ochiq go'rga tushganmish. Qabrga tuproq tashlanmaganmish, ochiqqolganmish...

Onasi qasos olmaslikni ta'kidlab har maktubida yozardi. Hukm o'qilganida, haqiqat va adolat chekinib, tuhmat g'alaba qozongan onda xo'rlik azobiga dosh berolmagan yurakdan "Seni baribir o'ldiraman!" degan qasos so'zlari otilib chiqqan edi. Aslida qonida zulm olovi bo'lmagan Ibrohimning ozodlikka chiqqach tuhmatchi xo'jayinini o'ldirish niyati yo'q edi. Lekin onaning qulog'iga o'rnashib qolgan o'sha hayqiriq zarracha pasaymasdi. Ba'zan sokin tun bag'rini ham yorib jaranglab, uyqudagi onani sapchib turishga majbur etardi. Nazarida hademay o'g'li ozodlikka chiqardi-yu, qasosini amalga oshirib, yana qamoqqa qaytardi. O'g'liga tez-tez yozadigan maktublarini ana shunday havotir siyohiga botirib yozardi. Ibrohim buni his qilib turardi, har javobida qasos olmaslikka va'da berardi. Suddagi hayqirig'i ont emas, shunchaki alam so'zlari ekanini tushuntirishga harakat qilardi.

Aslida xo'jayinini o'ldirmasa ham tuhmat so'zlarini aytgan tillarini sug'urib olishni juda-juda xohlardi. Ibrohim harbiydan qaytganidan keyin xo'jaliklar aro qurilish idorasiga ishga kirgandi. Eski yuk mashinasini eplab tuzatib olib, xizmatni beminnat bajarib yurib edi. Xo'jayini bir mashina taxtani ko'shni viloyatdagi qishloqqa olib borishni buyurdi. Ibrohim taxtalarining hujjatini so'raganida "ikki qadam yerga ham hujjatmi!" degan tanbehni eshitdi. Boradigan yeri boshqa viloyat bo'lgani bilan orasi yaqin edi. Ammo ana shu yaqin masofaga borish uchun militsiya nazorati postidan o'tilishi shart edi. U yerdagilar "ikki qadam yerga ham hujjatmi?" degan gapga ko'nishmadi. Xo'jayin esa "taxtani men jo'natmaganman, o'zi o'g'irlab sotmoqchi bo'lgan", deb turib oldi. Tergovchi "ozgina harajat bilan chiqib ketishi mumkin"ligini aytdi. Ibrohimda "ozgina harajat"ga loyiq pul yo'qligini bilib nafs o'rom ololmagan tergovchi qiynoqlarini ishga soldi, farzandni o'g'ri qilib tarbiya qilgan onani ham qamoqda chiritishga va'da berdi-yu, oqibat o'zi istagan qog'ozga imzo chektirib oldi.

Bolaligida och qolgan kezlari bitta boshqqa ham xiyonat qilmagan Ibrohim "o'g'ri" degan tamg'a bilan umrining salkam besh yilini ko'mir konlarida o'tkazib, ozodlikka ham shu tamg'a bilan chiqqan edi.

O'shanda iblis bir iblisligini qildi-ya!

Toshkentga yetib kelib, poyezddan tushgach, to'g'ri qishlog'iga ketaversa bo'lmasmidi!?

"Ehtimol ayam akamnikidadirlar, qishloqda bo'lsalar akam bilan birga kirib borsam quvonadilar", degan xayolda ichkuyov akasinikiga borib edi.

Eshikni kelin ayasi ochdi. Avval tanimaganday qarab turdi. Keyin sovuqqina qilib "akangiz yo'qlar", dedi.

Iblis yana iblisligini qildi-ya!

Shundan so'ng indamaygina ketaversa bo'lmasmidi?

Yo'q, akasiga ikki og'iz nordon so'z aytishni qasd qildi.

Qorong'u tushganida keldi. Eshikni emas, yotoqxona derazasini taqillatdi.

Chiroq bir yondi-yu, yana o'chdi. Akasi chiqmadi.

Aslida chiqmoqchi edi. Deraza tiqillagach, chiroqni yoqdi. Xotini uyg'onib, qaddini ko'tardi:

-Chiqmang, chiroqni o'chiring, - dedi esnab.

-Nega? - deb ajablandi Shavkat.

-Yana ukangiz kelgandir, - shunday deb chiroqni o'zi o'chirdi. - Hali keluvdi...

-Uyga kirmadimi?

-Kelganida uy to'la mehmon edi. "Erimning o'g'ri ukasi qamoqdan chiqib keldi", deb tanishtirishim kerakmidi?

-Uyga kirmasa ham chiqib ko'rishib qo'yay.

-Hozir shart emas. Erta-indin partiyaga o'tadigan odamsiz. Bunaqa ukangiz borligi ma'lum bo'lsa, raykomning yaqiniga ham yo'latishmaydi. Hech bo'lmasa dissertatsiyangizning javobi kelsin, keyin bordi-keldi qilaverasiz. Men hali "akangiz Maskovga ketganlar", deganman, meni yolg'onchi qilmang.

Yolg'onchi xotinning bu yolg'on gapiga Shavkat ishonadi. Iblisning nafasi bilan keyingi gap sal nozli ohangda aytilib, yumshoq va issiq bilaklar bo'yiga chirmashdi-yu, lablar osongina qovushaqoldi.

Ichkaridagi bu savdodan bexabar Ibrohim bir oz harakatsiz turdi. Deraza tomon yana ko'l uzatdi, lekin taqillatmadi. Dilida akasiga la'nat toshlarini otganicha iziga qayta boshladi. Muyulishda uch yigitcha to'xtatdi. Avval soat so'rashdi. Keyin "yo hamyon yo jon!" deb dag'dag'a qilishdi. Ibrohim ularga bas kela olardi, bittasining qo'lida pichoq borligini bilmabdi. Qovurg'asi ostiga pichoqning sovuq tig'i sanchilganida "meni ajal boshlab kelgan ekan-da", deb o'yladi-yu, hushdan ketdi. Kasalxonada hushi o'ziga kelganida yonida o'tirgan notanish kishini ko'rib ajablandi. U kishi o'zini "Usta Umar" deb tanishtirdi. Ammo uch kun avval kechasi ko'chada uchratib, bu yerga olib kelganini aytmadi. Ibrohim oyoqqa turgach, uyiga olib bordi, mehmon qildi. "Qiyomatli og'a-ini bo'laylik, siz Xudoning marhamati bilan o'lim jaridan chiqib keldingiz", dedi u. Ibrohim uning taklifini qabul qilib, "men hali beri o'lmayman, onam menga uzoq umr tilab duolar qilganlar", dedi. Bu gapni eshitgan usta Umar "Onaning duosi qabul, insha Alloh", deb qo'ydi.

Ibrohimning biqiniga pichoq sanchilgan payt...

Ikki o'g'ilni tug'ib, tarbiya qilgan onaning lablariga begona odam suv tomizayotgan vaqt...

Taqdirni qarag'ki, har ikki voqea bir daqiqada yuz bergan edi.

Akasinikiga kirmaganida onasidan rizolik tilab qolishga ulgurardi...

Bular endi o'tmish. Akasi va kennoyisining gunohlarini kechirgan bo'lsa-da, dilni tirnab yaralagan bu alamlarni unuta olmaydi. Ehtimol qiyomatda yana uchrashishar. Lekin Ibrohim bu dardlarni Allohning huzurida dasturxon qilib yozishni istamaydi. Aksincha, akasini do'zax azobidan qutqarishni so'rab, Allohga yolboradi. Akasi shaharga o'qishga ketguniga qadar qishloqda qanday ahil yashashgan bo'lishsa, jannatda ham shunday qovushib yashashni umid qiladi. Faqat...

Keyingi oyda ko'rayotgan tushlari, ko'ziga ko'rinayotgan sharpalar uni bezovta qilib qo'ydi.

Qayta-qayta istig'for aytdi-da, ketmonni yana qo'liga oldi. Ish bilan ovunishni niyat qildi. Ammo boqqa olib keluvchi yo'lda bir ayol va bir erkakka ko'zi tushib, shashtidan qaytdi. Ayol -o'zining kampiri. Erkak shu kampirining amakivachchasi Mardiqul. Ibrohim hech mahal otini to'g'ri aytib chaqirmagan. Bolalik kezlari shu qishloq ko'chalarini changitib o'ynab yurishganida "Qulvachcha" deb hazil qila-qila oqibat bu laqabga o'rganib qolgan. Hozir ham Mardiqul yaqinlashgach:

-Ha, Qulvachcha, tinchlikmi, amakingning qizini bekorga ergashtirib kelmagandirsan? - deb qarshiladi.

-Namozdan keyin uyingga kirarsan, deb kutdim, kirmading, shoshmasang bog'ingni birov tag-tugi bilan o'marib ketarmidi? - dedi Mardiqul.

-Senam odamga o'xshab peshonangni sajdaga qo'ysang har kuni ertalab masjidda ko'rishib turardik.

-Eski gapingni chuvamay tur, buning ham vaqti-soati kelib qolar.

-Vaqti-soati deganing yog'och otga mindirib olib kelishlarimi? Unda kech bo'ladi.

-Hay, otasi, birov oldingizga kelganida sal shirinroq gapiring, - deb tanbeh berdi Munisa.

-Bu birov emas, qiyomatli oshnam, qiyomatda buning uchun ham javob beraman. Sen qarindoshingning oldida o'zingdan ketmaginu, tezda o't yoqib, qumg'onni qo'y. - Munisa itoatkorlik bilan nari ketgach:-Tinchlikmi, o'g'lingning ishi nima bo'lyapti? - deb so'radi.

-Tergovchi ko'nadigan, lekin katta so'rayapti. Kamaytiradigan har yili uchun mingdan berishim kerak ekan. - Mardiqul bu gaplarni og'ir fojiaga giriftor bo'lgan odam ovozi bilan aytdi. Keyin "ko'kidan" deb izoh berdi-da, uf tortdi.

-So'raydigan - u, beradigan - sen. Nima qilmoqchisan?

-Shuning maslahatiga keldim. Ikkita buqani sotishim tayin. Lekin uning puli urvoq ham bo'lmaydi. O'limlikka asraganim ham bor.

-Nima asragansan, pulmi?

-Ha.

-O'limlikka pul asralmaydi, iymon asraladi.

-Shunaqa gaplaringni qo'yib turgin. Nima qilay, qarz yig'ayinmi yo uyni sotaymi?

-Esingni yeb qo'yibsan. Qarindoshlaring orasida ming dollari bor odam topiladimi? Xo'p, uyni sotding, o'g'lingni chiqarib olib kelding. Kimning og'ilxonasida yashaysanlar?

-Ko'chadaqolmasmiz?

-O'zing ahmoqsan. O'g'ling kichkinaligida "shu bolani domlaga ber, o'qitsin, ovozi shirali, zo'r qori bo'ladi", deganimda unamovding. Ashulachi bo'ladi, deb Xudo bergan ovozni xor qilding. Oqibat ashulachi ham bo'lmadi, boshingga bir baloni orttirib berdi.

-Qo'y, shu gaplaringni, o'g'limga tuhmat qilishdi, nashani dushmanlari atayin tashlab qo'yishgan.

-Enang tirilib kelsa bu cho'pchagingni enangga aytarsan. Ikki gramm qoradorini tashlab qo'yishibdi, desang ishonardim. Ikki qop nashani birov tashlabdi-yu, o'g'ling og'zini ochib lallayib o'tiribdi-da, a? Bilib qo'y, million dollar bersang ham chiqara olmayсан. Bahonada tergovchi seni shilib olmoqchi.

-Sovuq nafas qilma, hech bo'lmasa yarmiga qisqartirib beradi. Sen eng qadrdon oshnamsan. Qarz so'rashni sendan boshlayapman: qancha bera olasan?

Ibrohim bu savolni kutgan edi. Javobi ham tayin edi. Lekin aytilajak so'zlarning havoga singib ketishini bilgani uchun shoshilmadi. Umid bilan tikilib turgan ko'zlarga qaramadi. Qumg'onga o't qalayotgan kampiriga tikilganicha o'tiraverdi. Bu sukutni Mardiqul o'zicha anglab:

-Ikki marta qarz olib qaytarmaganman, esimda turibdi. Shuni minnat qilma. Hammasini qo'shib qaytaraman. Qarzlarni uzolmay o'lib ketsam, o'g'lim beradi, - dedi.

Bu gapdan keyin Ibrohim uning ko'zlariga qaradi. Do'stining g'amli boqishi yuragini o'rtadi. Lekin haqiqatdan chekinishni ham istamadi.

-Qarzdin qutulolmay o'lib ketishing aniq, - dedi bosiq ohangda. - Sen oldingi qarzlaringdan havotir olma. Allohning roziligi uchun kechib yuborganman. Lekin hozir bir so'm ham berolmayman.

-Nega? Puling yo'qmi?

-Pulim yo'q, desam yolg'on aytgan bo'laman, gunohga botaman. Pulim bor. Lekin bu harajating uchun berolmayman. Sen pora bermoqchi bo'lyapsan. Gunohingga sherik bo'lishni istamayman. Tergovchingning me'dasi shaytonning atalasiga o'rganib qolgan, sen shu ataladan yalamagin.

-Porani men beraman, senga nima?

-Aytdim-ku...

-O'g'lim qamoqda chirib ketaversinmi?

-Chirimaydi, balki esini butlab chiqar.

-Otasi, bu g'ariblarga yordam berish savob-ku, nega unaqa deysiz? - dedi kampir gapga aralashib.

-Sen qumg'onga qara, - dedi Ibrohim jerkib.

-Agar shu gapingda turadigan bo'lsang, oshnachilikdan kechvoraman, bilib qo'y, - dedi Mardiqul. Endi uning gapi ohangida g'am emas, dag'dag'a mavjud edi. Ibrohim buni sezib bir seskandi-yu, biroq sir boy bermadi.

-Bizning oshnachiligimiz sen so'rayotgan pulga qarab qolgani yo'q. Oshnam deb men seni qidirib topganim yo'q, senam meni izlamagansan. Allohning irodasi bilan shu yerda tug'ilib, shu yerda topishganmiz. Ikkovimizni Allohning irodasi bilan faqat go'r ajratadi. Ishqilib qil ko'prikda ayri-ayri bo'lishdan O'zi asrasin! Sen hadeb valdirayvermasdan gapimga kir: peshonangni sajdaga qo'y. Tavba qil. O'g'lingga ham yetkaz: u ham tavba qilsin. Yurakdan istig'for aytisalarig Xudo gunohlaringni kechiradi.

-Munis! Buningning gaplarini eshityapsanmi!? Juda-a aqli bo'lib ketgan bu!-deb baqirdi Mardiqul kampirga qarab. - Ahvolimni boshqalar tushunmasa ham bu tushunishi kerak edi. Har holda qamoq nimaligini bilardi. Qamoqdan chiqib kelganida senga ming marta aytganman: shu oqibatsizga tegma deb! Oshnachilik hurmatini bilmasa, qarindoshchilik hurmatini bilmasa! Qalin puliga bir tiyin so'ramasdan seni berganmiz bu yalangoyoqqa. Endi yalang oyoqlariga kavush bitib aql o'rgatadigan bo'lib qoldilarmi! He, o'lgurdim! Menga qara, sen donishmand!-Shunday deb Ibrohimga zaharli nigohini qadadi:- Men go'r-po'ringni kutib o'tirmay sen bilan oshnachilikni uzdim. Sen beradigan to'rt tangasiz ham bolamni qutqarib olaman.

Shunday dedi-yu, Munisaning hay-haylashiga qaramay tez-tez yurib ketdi. Ibrohim esa o'rnidan jilmadi. U oshnachiligining uzilganidan emas, do'stining iymonga yaqinlashishni istamayotganidan mutaassuf edi.

Tutundan yoshlangan ko'zlarini artgan Munisa nima qilarini bilolmay o'rtada turib qoldi.

-Boshlab kelgan amakivachchangni endi borib ovut, - dedi Ibrohim dag'al ohangda.

-“Bori shu”, deb ozginagina pul berib qo'ya qolsangiz bo'lardi-ku? - dedi Munisa nolish ohangida.

-Sen yolg'onchiga emas, haqgo'ya tekkaningni shu paytgacha bilmasmiding?

-Bilaman, lekin onda-sonda yolg'on gapirsangiz bo'laveradi.

-Sen qachondan beri fatvo beradigan bo'lib qolding? Xotinlardan muftiy chiqishi mumkinligini bilmagan ekanman. Qulog'ingga quyib ol: igna ham ko'zni ko'r qiladi, xodaning uchi ham. Gunohga sheriklikning katta kichigi bo'lmaydi. Men faqat o'zimni o'ylaganim yo'q. Nodon qarindoshingni gunohdan saqlab qolmoqchi edim. Oshnachilikni uzsa uza qolsin. Tobutimning bir chekkasini shu ko'taradigan bo'lsa, ko'tarmay qo'ya qolsin.

-Unaqa demang, achchiq ustida gapirib yubordilar.

-Bunaqa achchiqni onasiga borib qilsin. Pul qayerda turishini bilasan, uyga borginda hammasini olib ber. Qarzga emas, yeb ketarga, degin. Qarindoshlar bir bo'lib oxiratimni kuydirishdan ham qaytmaysanlar!

Ibrohim shunday dedi-da, ketmonni olib daraxtlar orasiga kirib ketdi. Uning fe'lini bilgan kampir boshqa gapirmay, iziga qaytdi.

Kun tikkaga kelganida Ibrohim charchadi. Ketmon urib hansiramasdi, asabiylashgani sabab bo'ldi shekilli nafasi

siqildi. Shiyponga qaytib, o'choqqa o't qaladi. Kechagi ovqatdan qolganini isitdi, choy damladi. Bir kosa sho'rvaga qanoat qilmaydigan odam yarim kosa taomni ham icholmadi. Bir piyola choydan so'ng kosaning tepasiga sochiq tashlab qo'ydi. Ko'rpachaga yonboshlay turib boqqa olib keluvchi yo'lda kelayotgan milisaga ko'zi tushdi. Tikilib qaradi: taniy olmadi. "Kim bo'ldi ekan?" degan xayolda qaddini ko'tardi. Milisa yigit yaqinlashgach, jiyani Salohiddinni tanib ko'ngli yayrab ketdi.

Salohiddin uni ko'rib jilmaydi: "Opoqdada, assalomu alaykum!" deb quloch yoyganicha xuddi yosh boladay yugurdi. -Opoqdadangni sog'intirib qo'yding-ku, toychoq'im!-dedi Ibrohim uni bag'riga bosib. Keyin shiyponga boshladi. Qaynog'i o'lmagan choydan quyib uzatdi. So'ng hovuzchadagi bidondan kosaga qatiq quydi: -Oftobda ancha urinib qolibsan, darov ichib ol, quyoshning taftini bosadi. Tog'ning oftobi juda issiq bo'lmasa ham senga o'xshagan nozik niholchalarni urib qo'yishi mumkin.

-Unchalik emas, opoqdada. Shu oftobda yigirma kilometrga yugurib, imtihondan "besh" olganman, - dedi Salohiddin qatiqni ichib olgach.

-Endi bu imtihoning yilda bir bo'lsa bo'lar, bo'lmasa yo'q. Kunda yugurganingda menam senga besh ketardim, - dedi Ibrohim jiyaning qarshisiga o'rnatib o'tirib olib, - Qani, gapir-chi, ota-onang, ukalaring, amakingnikidagilar sog'-salomatmi?

-Hammalari yaxshi, salom aytishdi, - dedi Salohiddin. "Salom aytishdi" degan yolg'on pardasi yordamida hech kimga bildirmay kelganini yashirdi.

-Salomat bo'lishsin, - dedi Ibrohim. - Sen shu yerda picha dam ol. Ko'ngling ko'tarsa mana bu sho'rvani ichib ol, bir-ikki qoshiq urganman xalos.

-Sizdan qolgan ovqat tabarruk-ku? - dedi Salohiddin kulimsirab. Ibrohimga bu gap ma'qul kelib suvi qochgan nondan burdalab kosaga solib berdi.

-Barakalla, qariyalarni izzat qilgan odam dunyoda izzat bilan yashaydi. Sen ovqatni ichib olgin, keyin qishloqqa tushib palovxonto'ra damlaymiz. Uyga kirgandirsan, opoq buvingni ko'rdingmi?

-Uyda hech kim yo'q ekan. Lekin hamma eshiklar ochiq. Men shu yerda bo'lsalar kerak, deb chiqib kelaverdim.

Ibrohim kampirining qayerda bo'lishini bilsa ham kulimsirab bosh chayqab qo'ydi-da, noligan ohangda dedi:

-Bu kampir tek o'tirolmaydi. Men uyda bo'lsam-ku, jildirmayman-a! Yo'qligimdan foydalanib ozodlikka chiqib oladi-da. Men opoq buvingga hayron qolaman: shunday katta qishloqqa ham sig'maydiganga o'xshaydi. Agar shaharga olib borib, senlarnikiga o'xshagan katalakka qamab qo'ysa nima qilardiykin?

-Bizniki katalak emas, opoqdada, katta hovli-ku? - deb e'tiroz bildirdi Salohiddin.

-Sen mana bunaqa keng yerlarda katta bo'lmadingda. Ko'zingga o'sha katalaging ham bir olam bo'lib ko'rinadi. Xo'sh, endi menga bir hisob ber-chi: o'qishni tugatdingmi, milisa bo'ldingmi? Endi shu yoqqa ishga kelasanmi?

Salohiddin qariyaning ketma-ket yog'dirgan savollarini kulimsiraganicha eshitib, hazil tarzida javobqildi:

-Bitta o'zim kelaveraymi yo to'rt-besh o'rtog'imni olvolaymi? Bu yerlarda o'g'ri ko'payib ketdimi?

-Nega ko'payarkan? - dedi Ibrohim yigitning hazilini jiddiy qabul qilib: -Bizning qishloqdan bittagina Dumbul o'g'ri chiqqan. Shuning o'zi yetti qishloqqa tatiydi. Bilib qo'y: qaysi qishloqdan nomdorroq o'g'ri chiqsa, o'sha yerga begona o'g'ri oralamaydi. Dumbul o'g'ri shu atrof qishloqlardan bitta cho'p ham olmagan.

-Hozirqayerda u,qamoqdami?

-Nega qamoqda bo'larkan? Uni sendaqalar biror marta ham ushlasholmagan. Shunaqa chapdast o'g'ri edi. Qirq yil bo'ldimikin, qishloqqa behos sel kelganida bitta qizchani qutqaraman, deb o'lib ketdi bechora.

Bu gapni eshitib Salohiddin ajablandi:

-Qirq yil? U kishi o'lib ketganidan keyin ham qishloqda o'g'irlik bo'lmadimi?

-Bo'lmadi.

-Rost aytyapsizmi?

Salohiddinning ishonqiramay bergan bu savolidan Ibrohim og'rindi:

-Endi rosmana milisa bo'libsan, bolam, - dedi u.

-Nega?

-Negaki, milisa deganlari birovning gapiga ishona qolmaydi. "Shu yeru osmonni charaqlatib turgan quyosh bo'ladi",

desang ham ishonmay, savolni qalashtirib tashlayveradi. Menga qaragin-chi, shu oppoq soqolim bilan sen mishiqligiga yolg'on gapiramanmi?

-Opoqdada, kechiring, bilmasdan aytvoribman.

-Shunaqasanlarda. Hali eplab burinlaringni artolmaysanlaru, kattalarga akl o'rgatasanlar. Anavi tomonga qara-chi? Ko'ryapsanmi, toklar ola bo'lib yotibdi. Bitta ham g'o'rasi yo'q. Shu bog'ning egasi senga o'xshagan bir mahmadana. Qarasam, erta bahorda toklarini ochyapti. Ochmay tur, bola, hov cho'qqidagi qorlar erib bitsin, keyin ochgin, desam, "siz tushunmaysiz ota, bahor allaqachon kelib bo'ldi", deydi-ya! Mening bobom ham, bobomlarning bobolari ham shu cho'qqiga qarab toklarini ochishgan. Men tushunmagan chol bo'lsam ham, bilganimdan qaytmay, toklarni ochmadim. U mahmadana toklarini ochgan kuni ertasiga qor tashlab, sovuq urib ketdi. U-ku, daromaddan qoldi, endi bir kunini ko'rar. Tok bechoralarga achinaman. Qara, hali ham kasal, o'nglanolmay yotibdi. Agar men milisa bo'lganimda shunaqa noshudlarning ham adabini berib qo'yardim.

-Iye, opoqdada, nima deypasiz? Bunaqa ish milisaning vazifasiga kirmaydi.

-Shunaqasanlarda. Senlarga o'g'ri kerak. Qachon birovning sho'rini quritarkin, deb poylab o'tirasalar. Keyin yugur-yugurni boshlaysalar. Xo'p, endi aqlingni ishlatib ayt-chi: mana shu mahmadana noshudning o'g'ridan nimasi kam? Qanchadan qancha odamning rizqini qiydi-ku? Bu milisaning vazifasi emas, deding, mayli, bu gapingga ko'nayin. Lekin shaharliklarning chiqaverib lolazorlarni payhon qilib tashlashganiga nima deysan? Hozir bu atrofda bir dona ham lola yo'q. Shaharlik ovchilarning chiqib hali kaklik, hali uchragan boshqa jonivorlarni otib ketishyapti. Ilgari shu tog'larda ayiqlar bo'lardi. Qishlog'imizning nomi nima uchun "Sherbuloq", o'ylab ko'rganmisiz? Ilgarilari sherlar shu buloqlardan suv ichishgan. Endi qani ular? Sen bola, milisalikka o'qibsan-ku, lekin hayotni uqmabsan. Aslingga tortibsan.

-Opoqdada, nima gunoh qilibman? - dedi Salohiddin qariyaning ta'nalariga tushunmay.

-Hali gunoh qilganingcha yo'q. Shu tomonlarga ishga kelib, men aytgan falokatlarga befarq qarasang, gunohkor bo'lasan. Aslingga tortibsan, deganim, bobong ham bu tog'larning qadriga yetmasdi. Unga kimyo bo'lsa bas edi. Bir kuni "Yaqinda bug'doy ekish ham shart bo'lmay qoladi. Nonni kimyoviy usulda olamiz", deydi. Chin aytuvdimi yo hazillashuvdimi, bilmayman, lekin gapi rosmasiga ahmaqona edi. Bobonga qoyil emasman, shunday joylarni tashlab shaharga ketvordi. Shu yerda mazza qilib yashasa bo'lmasmidi?

-Bo'lardi-ku... lekin ilm...

-Ha, bobongning bahonasi ham shu edi, - dedi Ibrohim armon bilan. - Bu yerlarda olimligini qila olmasdi. Lekin baribir o'ladigan paytida qishloqni qo'msadi. "Qishloqqa borsamu, yuztuban yotib soyning suvini simirib-simirib ichsam", deb armon bilan ketdi. Bilib qo'y: odam tuproqdan paydo bo'lgan, baribir yerga talpinib yashaydi. Qolgan hamma gaplar bekor. Qani, endi maqsadga ko'ch-chi, meni ko'rgani keldingmi yo biror darding bormi?

-Sizni sog'indim, ko'rgani keldim.

-Yolg'on gapirma. Ko'zing aytib turibdi. Har holda amaking bilan adang orasidan ola mushuk o'tgandir.

-Qayerdan bildingiz?

Ibrohim behalovat tushlari haqida gapirishni istamadi. Yigitga tikilib turdi-da vaziyatni o'zicha tahlil qilib berdi:

-Katalakdek uyda ikki oila tursa, albatta bitta gap chiqadi. Amakingning fe'li tor, bilaman. Xotami Toy degan odamni eshitganmisiz? Bu odam Toy qabilasining podshosi bo'lgan. Shuning egizak ukasi ham sahiylik qilib dong taratmoqchi bo'libdi. Ular yashaydigan qo'rg'onning qirg'ida darchasi bor ekan. Tilanchi kampir kelib birinchi darchadan tilanibdi. Hotami Toyning ukasi sadaqa beribdi. Ikkinchi, uchinchi darchadan ham beribdi. To'rtinchisiga kelganda yana o'sha kampirni ko'rib achchiqlanibdi: "Qanaqa sullah kampirsan, uchta darchadan sadaqani olding-ku, ketavermaysanmi!" deb urishib, haydabdi. Shunda kampir boshidagi ro'molini yechib, kulibdi. Podshoning obro'talab ukasi qarasaki, tilanchi libosidagi kampir o'zining onasi ekan. Shunda ona o'g'liga qarab: "Akan qirg'ida darchadan ham sadaqa berib og'rinmagan edi. Shuning uchun xalq uni yaxshi ko'radi. Sen bolaligingda ham nokas eding. Akan bitta ko'kragimni emib, ikkinchisini emmas edi, senga ilinardi. Sen esa bitta ko'kragimni emib turib, qizg'anib, ikkinchisini qo'lchang bilan changallab turarding", degan ekan. Amaking shunaqa toifadan. Xo'p, janjal nimadan chiqdi?

-Hozircha janjal chiqmadi. Lekin... yetilib turibdi. Vulqon otimasidan turib bir borib kelsangiz bo'lardi.

-Uyni talashishyaptimi?

-Ochiqemas-ku... lekin...

-Qachondir shunaqa bo'lishini bilardim. Shuning uchun adangga: "Qo'y shaharni, shu yoqlarda ham milisalik qilsang ham bo'laveradi", devdim. Senlarni o'qitaman, deb bahona qilib ko'nmedi. E...e, - Ibrohim shunday deb xo'rsindi, - Odamlarning yuragi tor bo'lib ketdi. Qaragin, atrofga ming-ming odam sig'adi-ya! Lekin bir katalakni talashib yotaverishadi. Nimaga shunaqa, bilasanmi? Bilmaysan. Et bilan suyak orasiga shayton joylashib olgan. Iymoni sust odamni har kuyga solaveradi. Endi eshit: senga rivoyat aytib beray, biron ishga qasd qilsang shunga qarab fikr yuritarsan: "Odam alayhissalom bilan Momo Havvo shayton gapiga kirganlaridan keyin jannatdan quvilganlarini eshitgandirsan. Odam alayhissalom ming yil yig'lab tavba qildilar, keyin tavbalari qabul bo'lib, Momo Havvo bilan qovushdilar. Bir kuni Odam alayhissalom yo'q paytlarida Iblis alayhila'na Havvoning qoshlariga keldi. Yonida boshlab kelgan o'g'ilchasini Havvoning huzurlarida qoldirib: "Oldingda tura tursin, keyin kelib, olaman", dedi-yu, ketdi. Hazrati Odam keldilar, bu bolachani ko'rib: "U nega bu yerda turibdi?" deb so'radilar. "Bir kishi qo'yib ketdi", dedilar Havvo. Odam alayhissalom bolaga qarab turib, bu iblisning ishi ekanini va uning sharridan qochmoq shartligini angladilar. Havvoni koyidilar. So'ng bolani o'ldirdilar-da, parcha-parcha qildilar. Har bir parchasini daraxtlarga osib, keyin yana o'z yumushlariga ketdilar. Shu zamonioq iblis qaytib keldi-da: "O'g'ilchamni nima qilding?" deb so'radi. Havvo bo'lgan gapni yashirmay, aytdilar. Shunda iblis "Xonnas!" deb chaqirdi-yu, bolaning parcha-parcha bo'laklari yana birlashdi. Iblis uni olib ketmay yana Havvoga "Shu bolakayga qarab turgin, men tezda kelaman", dedi. Havvo "Odamdan qo'rqaman, qabul qilmayman", desalar ham iblis yalinaverib qo'ymadi. Havvo yana rozi bo'ldilar. Iblis ketdi. Odam alayhissalom kelib ko'rsalar-ki, bolacha yana Havvoning yonlarida turibdi. Bundan g'azablanib Havvoni injitdilar. Bu gal o't yoqdilar-da, bolakayni o'tga otdilar. Keyin kulini ikkiga bo'lib, yarmini dengizga, yarmini yobonga sovurdilar-da, ishlariga ketdilar. Iblis kelib, o'g'li o'tda yoqilganini, kuli esa sovurilganini eshitdi-yu, "Xonnas!" deb chaqirdi. Bolaning kuli yana qayta tirilib, otasi yoniga keldi. Shundan keyin iblis Havvoga yana ham qattiqroq yodbordi. "Shu safar ham qarab turgin, kelib bolani olganimdan keyin sira boshqa kelmayman", deb qasam ham ichdi. Uning bu hiylasi ham ish berib, bolani tashlab ketdi. Odam alayhissalom yana kelib qarasar, bola Havvoning yonida turibdi. Bu gal Odam alayhissalom g'azablanib: "Shaytonning so'ziga kirasani mening so'zimga kirmaysanmi!" deb Havvoni urdilar. Erkak kishining xotinni urishi shu voqeadan boshlangan. Bu gal Odam alayhissalom Xonnasni olib borib qoyaga urdilar. So'yidilar. Go'shtini pishirdilar. Yarmini o'zlari yedilar, yarmini Havvoga yedirdilar-da yana ishlariga ketdilar. Iblis kelib "o'g'lim qani?" deb so'radi, Havvo bo'lgan voqeani aytdilar. Iblis shunda quvonib: "Mening maqsadim shu edi! Hosil bo'ldi! Endi men ichingizga kirdim, ko'ksingizga mahkam o'rnavdim!" dedi".

Ibrohim rivoyatni aytib bo'lgach, boshini quyi egib bir oz sukut saqladi. Keyin xazin ovozda davom etdi:

-Odamzotning fojiasi ham shu. Ichida shayton bor. Kimning iymoni sust bo'lsa, ichidagi shaytoni g'olib. Kim iymonda sobit bo'lsa shaytoni zanjirband. Bolam, sen to'g'ri gapimga ranjimaginu, agar uyinglar notinch bo'lsa bir-birlaringdan ayb qidirmanglar. "Iymonda qanday ekanimiz?" deb o'ylab ko'ringlar. Aslida men bu gapni adang bilan amakingga aytishim kerak. Borsam aytaman ham. Senlar ham uch aka-ukasanlar, iymondan uzoqlashsalarig bu savdo senlarning boshlaringga ham tushadi. Shuning uchun bu haqiqatni hozirdan bilib, oldini olish chorasini ko'rishlaring kerak. Men uylaringga borishni niyat qilib turuvdim. Boraman. Lekin borishimdan biron natija chiqishi qiyin. Egilib qurib qolgan iymon daraxtini to'g'irlab qo'yish qiyin. Yana Alloh biladi. Alloh istasa to'g'rilashi hech gap emas.

Shu gaplarni aytib, Ibrohim o'rnidan turdi. Shiypenni yig'ishtirgach, jiyanini ergashtirib qishloq sari yo'l oldi. Kampiri uyda edi. Ikkovining ko'zlari bir zumgina to'qnashdi.

"Qarindoshingni ovutdingmi?" - deb so'radi Ibrohimning ko'zlari.

"Shuncha gapdan keyin ovutish oson ekanmi, qahringiz biram qattiqki..." - dedi Munisaning ko'zlari.

Agar Salohiddin bo'lmaganda bu gaplar ko'z qarashi bilan ifoda etilmay iblis yordamida tilga ko'char va almisoqdan qolgan boshqa gaplarni ham kavlab yuzaga chiqarardi.

Munisa Salohiddinni quchoqlab peshonasidan o'pdi, hol-ahvol so'radi. Ibrohim esa unga qaramay palovning tadorigini ko'ra boshladi.

To'liqin uydan chiqib, yana ishxonasiga qaytib borishga bordi-yu, ammo o'tirgisi kelmadi. Shom qorong'usi tushganida ketmoqchi edi, boshliq chaqirtirib, prokuraturada bo'lgan gapni surishtirdi. To'liqin suhbatni bayon qilgach, ta'tilga chiqib, dam olishga ruxsat so'radi.

-Isomovaning "Ish"i hali ham oxiriga yetgani yo'q. Yigitlarga yordam bering, shu ish bir yoqlik bo'lsin, keyin ikkalamiz baravar dam olishga chiqib kelamiz, - dedi boshliq.

To'liqin Ko'rqmas yuritayotgan ishga aralashgisi yo'q edi. Agar hozir bu haqda fikr bildirsa, albatta boshliq uni maydakashlikda ayblardi. "Kengroq bo'ling, yoshlarning kamchiligiga osilmang, aksincha, yordam bering", deganga o'xshash nasihatlarini qalashtirib tashlardi. Shu bois topshiriqni qabul qilib, xonasiga qaytdi. Biroq, Ko'rqmasni chaqirishga, "Ish" bilan tanishishga xushi bo'lmay, tashqariga chiqdi. Ko'chada maqsadsiz ravishda bir oz yurgach, uyiga ketdi. Robiya erini xursandchilik bilan qarshiladi. To'liqin uning quvonchini haydab, tashvish to'zoniga burkashni istamadi. Hatto "o'g'ling kelmadimi?"deb ham so'ramadi.

Bahriddindan kelgan quvonchli xabardan mast Robiya tongni yaxshi kayfiyat bilan qarshiladi.

To'ng'ich o'g'li tashvishida bo'lgan To'liqin esa tunni azoblar chig'irig'i ostida o'tkazdi. Nazarida bu tun unga yaldo kechasidan ham uzunroq bo'lib tuyuldi.

Nonushta qilgisi kelmasa ham, xotining ko'ngli uchun ikki piyola choy ichdi. Ro'paradagi ayvonda jonlanish sezilmay turib, ishiga shoshildi. Ishga shoshish bahona edi, to'g'ri Akademiyaga bordi. Navbatchiga uchrashmay, biron tanish uchrab qolar, degan umidda chetda qarab turganida bir yigit kelib salom berdi. To'liqin uni tanisa-da:

-Salohiddin bilan birga o'qiysizmi? - deb so'radi.

-Ha, - dedi yigit. - O'g'lingizni chaqirib beraymi?

-Shu yerdamikin, uni bugun ko'rdingizmi?

-Bugun ko'rmadim. Xolam qaytish qilib, qishloqqa ketuvdim. Endi kelyapman.

Yigit shunday deb ichkari kirib ketdi. Sal o'tmay chiqib, Salohiddinning viloyat militsiyasida amaliyotda ekanini, kecha shoshqich ravishda Begovotga yuborilganini ma'lum qildi. To'liqin bu gapga darrov ishongisi keldi. Lekin kasbida odat bo'lib qolgan qarashi bilan yigitning ko'zlariga tikildi. Bu yerdagilar beruhsat chiqib ketgan do'stlarining aybini yashirish uchun shunga o'xshash yolg'onlarni to'qishardi. To'liqinning qarashiga dosh berolmay ko'zlarini olib qochgan yigit yolg'onini fosh etib qo'ydi. Lekin To'liqin uni aybsitmay "Begovotga ketgan bo'lsa bugun kelib qolar, kelishi bilan menga qo'ng'iroq qilsin", deb iziga qaytdi.

Ishxonasiga borib, tushlikka ham chiqmadi. Telefon har jiringlaganda go'shakni umid bilan ko'tardi. Kun asrga yaqinlashganda nihoyat, intiq kutgani - o'g'lining ovozi eshitdi. "Qayerda eding?" deb so'ramadi, salomga alik oldi-yu, "Komandiringdan so'rab, bugun uyga kel", deb gapni kaltaqildi.

Go'shakni joyiga qo'ygan onda vujudi birdan bo'shashib ketdi. Kechadan beri uni siquvga olayotgan tashvish uni tark etgach, nazarida tanasida hech narsa qolmaganday edi. Tashvish hukmron paytida iblis uning xayollarini o'g'irlab qaysi ko'chalarga olib kirmadi! Shunday ko'chalarki, har birining boshi berk, har biri zulumotga o'ralgan, har biri yurakni ezadi. Vujuddagi bo'shliq uzoq davom etmadi. Iblis yana tashabbusni qo'lga oldi. "Qayerda bo'ldi ekan?" degan savolni iblisning o'zi ko'ndalang qo'yib, o'zi javob istay boshladi. "Bironta suyuq xotinning ketida yuribdimikin?" degan gumon kecha ham xayolini bir yoritib o'tgan, joniga qasd qilinishi ehtimoli bosh ko'targanda bu gumon unga hatto tasalliday bo'lib ko'ringan edi. Endi esa sharmandalikning muzdek suvi ustidan quyilganday tuyulib etlari jimirlashib ketdi. "Xudo saqlasin!"deb beihitoyor pichirladi. "O'g'lim to'g'ri yuryaptimikin?" degan o'y avvallari ham bot-bot xayoliga kelib turardi. Nomusiga tegib, zo'rlanganlar militsiyaga arz-dod qilib kelishganda yuragi bir zirqirab olardi. Qizlarning ayrimlari ko'chada tasodifan tutib zo'rlansa, aksari shu yigitlar to'dasi bilan ziyofatdan keyin nomussizlik balchig'iga belangan bo'lib chiqardi. "G'unajin ko'zini suzmasa buqacha arqonni uzmaydi", degan maqolni qonun tan olmasdi. Hali mo'ylabi sabza urmagan ko'pgina yigitchalar badnom bo'lib ketishardi. To'liqin o'g'illarining bu yo'lga yurmasliklariga ishonsa ham baribir, ba'zan havotirga tushardi. Birontasi hadeb ko'zini suzaversa, ishva qilaversa har qanday aqlli, odobli yigitni ham iblis bu yo'lga tortib olishi mumkin.

Salohiddinni uylantirish masalasini Robiya o'tgan yiliyoq kun tartibiga ko'ygan edi. Lekin To'liqin "avval o'qishini bitirsin, ishlasin, hayotning past-balandini ko'rsin", deb galga solayotgan edi. Alhol, kecha kutilmaganda g'oyib bo'lishini xayoli ayollarga bog'lagach, "shu yili uylantirish kerak, hayotning past-balandini keyin ko'raveradi", degan

to'xtamga keldi.

O'g'li bilan gaplashib olish niyatida uyga ertaroq qaytdi. Salohiddin hadeganda kelavermadi. To'lqin bundan tutoqib, kimgadir zahrini sochgisi keldi. Ishxonada bo'lganida birontasiga baqirib bo'lsa ham xumordan chiqishi mumkin edi. Bunda kimga baqiradi, kimdan alamini oladi? Xotinidanmi? Sal ovozi ko'tarsa o'sha zahoti Robiyaning ko'zlarida yosh miltillaydi-yu, yuragi battar siqiladi. Ukasiga yoki keliniga sochsini zahrini? Xudo saqlasin! Ularga sochilgan bir misqol zahar o'ziga botmon-dahsar bo'lib qaytishi aniq-ku?

To'lqin kecha xotinidan havotirini yashirgan bo'lsa, bugun g'azabini ichiga yutishga majbur edi. Televizorda olti odam to'planib olib masala so'qirdi. To'lqin ularning tuzsiz gaplariga bir zum quloq tutdi-da, o'chirib qo'ydi.

-Bugun kayfiyatingiz yo'qroqmi yo tobingiz qochdimi? - deb so'radi Robiya unga sinovchan tikilib.

-Televizordagi ahmaqona gaplarni eshitgisi kelmagan odamning tobi qochgan bo'ladimi? - dedi To'lqin.

-Kechadan beri yuragingiz siqilayotganga o'xshayapti.

-Yuragim joyida. Faqat o'g'lingning aqli joyida emas!

Robiya bu gapdan cho'chib tushdi, eriga najot ko'zlari bilan qaradi:

-Voy, yana nima bo'ldi?

-Hech nima bo'lgani yo'q, boya telefon qiluvdi, vaqtliroq kelgin, maslahatli gapim bor, devdim.

-Qanaqa maslahat?

-G'alvani boshlab qo'yib yana "qanaqa maslahat?"deysan-a? Uylantirish maslahati!

-Voy Xudoyim-e, bir gap bo'ptimikin, deb jonim chiqay dedi-ya. Bo'g'ilmang, payshanbada kechki payt ma'rifat darsi bo'ladi-ku, darsidan chiqib keladi-da.

Robiya aytganiday bo'ldi. Salohiddin otasining "Nega kech qolding?" degan savoliga xuddi shunday javob qildi. Ovqatlanib bo'lishgach, ota-bola ichkariga kirishdi. Robiya ayvonda qoldi. O'zi istagan mavzuda suhbat bo'lishiga ishongani uchun uning ko'ngli xotirjam edi. Biroq, ichkarida boshqacha suhbat boshlangan edi.

Yuzma-yuz o'tirganlarning biri - uzoq yillar davomida tergov ishida suyagi qotgan odam, ikkinchisi - bu sohaga endigina qadam qo'yayotgan yigit, ota-boladay emas, ayblanuvchi va so'roq qiluvchi kabi o'tirishardi. Suhbat ohangi ham shunday boshlangan edi. To'lqin o'g'liga emas, ayblanuvchiga tikilganday ko'zlarini unga qattiq qadagan edi. U hozir favqulotda bir narsani fosh qilishga ishonish kayfiyatida edi.

-Kechaqayerda eding?

-O'qishda.

Suhbat shunday qisqa va quruq ohangda boshlandi. Agar ayni choqda biron odam kirib so'roq bayonnomasini yozib o'tirganida bu holatni "tergov jarayoni" deb atasak ham bo'lardi. Bu onda iblis To'lqinning yelkasiga joylashib o'tirib olib, uni o'g'ilga qarshi qayrardi.

-Nega yolg'on gapiryapsan? O'qishga bormading-ku?

Salohiddin otasidan shunday savol kutgan bo'lsa ham, unga tik qaray olmadi, aybdor odam kabi ko'zini olib qochdi. Bu holdan quvongan iblis otaga zardaliroq ohangga o'tishni buyurdi.

-Qayerlarda sanqib yuruvding?

-Sanqiganim yo'q, kerakli ishlar bilan yuruvdim.

-Shunaqa ishchan bo'lib ketdingmi? Qanaqa ish, bilishim mumkinmi?

-Amaliyotga doir ish.

-Ko'zimga qarab gapir. Yana aldayapsan. Akademiyangda "otani aldash" darsi ham o'tiladimi? Bu darsdan imtihonni a'lo bahoga topshirmoqchmisan? Tushingni suvga ayt. Men laqma otalardan emasman. Ko'zimga qara, deyaqman!-Salohiddin otasiga ilojisiz ravishda qaradi. - Ana endi menga ochig'ini ayt: senga nima bo'lyapti? Uyda turgan kelmayapti, onang to'ydan gapirsa o'zingni olib qochasan?

Salohiddin yana pastga qaradi. Otasiga darrov javob qilmadi. Iblis "yana bir-ikki qattiqroq so'k", deb da'vat qilsa-da, To'lqin uning aytganiga yurmay, o'g'lidan javob kutdi.

-To'g'risini aytaveraymi? - deb so'radi Salohiddin past ovozda.

-Ayt.

-Dada, nima uchun amakimlar bilan chiqisha olmaysizlar?

Ayblanuvchi kabi some o'tirgan o'g'lidan bu savolni kutmagan To'lqin dovdirab qoldi. Million hiyla egasi bo'lgan iblis ham suhbatning bu tarzda boshqa tomonga burilishidan ajablandi.

-Bu gapni qayodan olding? - To'lqin savolga savol bilan javob berishdan o'zga chora topmadi. Aslida chora bor edi, chora - haqiqatni aytish edi. Lekin To'lqinning yelkasida o'tirgan iblis bunga yo'lqo'ymasdi.

Haqiqat qo'rg'onini zabt etish maqsadida otgan o'qining nishonga tekkaniga ishonch hosil qilgan Salohiddin endi dadilroq gapira boshladi.

-Bizni hali ham yosh bola deb o'ylaysizlar. Hech nimani ko'rmaydi, eshitmaydi, sezmaydi, fahmlamaydi, deysizlar to'g'rimi? Biz faqat siz istagan narsani ko'rishimiz kerak, siz xohlagan gaplarni eshitishimiz shart, sizga ma'qul narsalarni fahmlashimiz zarur. Buning uchun ko'zlarimizni yumib, quloqlarimizni berkitib, siz yetaklagan yo'lda ko'r odamday yurishimiz kerakmi? Biz bu shartga ko'nganimiz bilan hayot yo'l qo'ymaydi-ku? Shu uyda yashab, bu uyda nimalar bo'layotganini sezmasak, bilmasak, dovdir yoki laqma yoki tentak ekanmiz. Oyimning gaplari to'g'ri, hovlimizga bombalar ko'mib tashlanganga o'xshaydi. Portlay-portlay deb turganini biz ham sezib turibmiz. Lekin sizlar buni tan olgiz kelmaydi. Uylanishimdan gap ochyapsiz, kelinni bomba ko'milgan shu hovliga tushirasizmi?

Har ikki tomon bu suhbatga o'zicha tayyorgarlik ko'rgan edi. Garchi "tergov" To'lqin istagan tarzda boshlangan bo'lsa-da, davomi telba daryoni burib yuborgan sel oqimi kabi bo'ldi. U o'zi tayyorlab qo'ygan yo'ldan voz kechib, o'g'li taklif etgan yo'lga o'tishga majbur edi. Avvalgi shashti pasaygan bo'lsa-da, zardali ohangini saqlab qoldi:

-Senga boshqa hovli olib berishim kerakmi?

-Boshqa hovli kerakmas, faqat amakimlar bilan...

Shu yerga kelganda iblis ortiq chiday olmadi, To'lqinning qulog'iga shivirladi: "Shuncha chekinganing yetar, qanday otasan, o'g'lingni gapirtirib qo'yib lallayib o'tirasanmi!" Bu tanbeh ta'sir qilib, To'lqin o'g'lining gapini shart bo'ldi:

-Buni eshitdim. Bitta gapni hadeb chaynayverma. Sezgirman, deyapsan, a? Agar sezgir bo'lsang bilishing kerak edi. Sen aytgan bombalarni men ko'mib qo'ygan yo'q. Portlasa ham mening aybim bilan portlamaydi. Sezgir bo'lsang, amakingning ham kennayingning ham fe'li qanaqa yomonligini bilishing kerak edi. Agar aqlli bo'lsang, bunaqa fe'li odamlarni tuzatish mumkinmasligini fahmlashing shart edi. Mening murosadan boshqa choram yo'q.

-Dada, siz kattasiz...

-Menga aql o'rgatma.

-Aql o'rgatmoqchi emasman. Balki... kennayimning molini olib bersangiz oradagi sovuqlik ko'tarilar?

-Sen kalta o'ylayapsan. Molini olib berganim bilan ular o'zgarishmaydi. O'y-xayoli pul bilan band odamlarda aka-ukalik mehri bo'lmaydi. Ular mehr-oqibatni mendan talab qilaverishadi. O'zlari tomondan ham oqibat bo'lishi shartligini o'ylashmaydi. Chunki o'ylashi zarur bo'lgan aqlarini boylik havasi chandib tashlagan.

To'lqinning bu gapidan keyin oradagi to'qnashuv holati yo'qolib, har ikki tomon ham yaxshilikka olib boruvchi yo'l haqida o'ylay boshladi.

-Dada, nahotki hech chorasi bo'lmasa? - deb so'radi o'g'il boshi berk ko'chada najot ko'rmay.

-Ochig'ini aytsam... - To'lqin yuragidagi og'ir dardni fosh qilib xo'rsindi-yu, iblis orada jiddiy nizo chiqishidan umidini uzdi. - o'zimning ham boshim qotib ketdi. Nima qilishga hayronman.

-Sizlar kelisha olmasangiz, unda bizlar ham...

-Nima demoqchisan?

-Bizlar ham bemehr bo'lib yuramizmi? Nahotki bu hayotda uy talashishdan ham muhimroq masala bo'lmasa?

-Kim uchundir shundaydir... Lekin... hammaning qarichi har hil. Alam qiladigan yeri ham shunda.

-Dada, men kecha Sherbuloqda edim. Opoqdadam erta-indin keladilar. Men hamma gapni aytdim.

To'lqin o'g'liga qaradi-yu, "to'g'ri qilibsan", demadi. Tanbeh ham bermadi. Robiya kutayotgan uylanish haqidagi masala yechilmay qoldi.

To'lqin bilan Salohiddin gaplashayotgan onda qarshidagi uyda kechki ovqatni suzib, jam bo'lib o'tirishgan edi. Ba'zi oilalar taom paytida so'zlashmaslikni odat qilishgan. Bu oilada esa aksi, Obodxon gapirmasa hamma baravariga ishtahadan qoladi. Hozir ham Sattor piyolani to'ldirib shayton siydigidan ichib, ishtahasini ochib olgach, xotining gapi boshlandi:

-Ertaga ertalab tog'amning o'g'linikiga borib kelasiz.

Bu topshiriq yoqmaganidanmi yo aroqning achchiqligidanmi, har holda Sattorning afti burishib so'radi:

-Qaysi tog'angning o'g'linikiga?

-Mening bitta tog'am, bitta tog'avachcham bor. Siznikiga o'xshagan iturug' emasman, Xudoga shukur.

-Go'rkovnikigami? - shunday deb Sattorning yana afti burishdi. - Kimga go'r qazib berishi kerak ekan?

-Nafasingiz qursin, sovuq bo'lmay, - dedi Obodxon lunjining yarmini bo'shatib olgach. - Hali atay uyiga borib keldim. Ancha to'n yig'ilib qolibdi. Bozorning yarim narxiga sotayotgan ekan. Bizga yanayam tushirib beradi. Yigirmata to'n olib kelasiz.

-Shuncha to'nni nimaqilasan?

-Voy, tavba! Ko'zingizni oching: uchta to'y qatorlashib turibdi.

-Kallang bormi, o'likka yopgan to'nni qudalaringga kiydirmoqchimisani?

-O'likka yopilgan bo'lsa nima bo'пти! Oxori to'kilmagan yap-yangi to'n. Go'rkovdan olganimizni birov bilib o'tiribdimi?

-Oyi!-dedi Oftobxon norozi ohangda. - Ovqat paytida shunaqa gaplarni gapirmang, iltimos.

-Sen menga akl o'rgatmay, ovqatingni ye!-deb jerkidi ona. - Mening boshimda mingta tashvish. Qaysi ish qaysi paytda esimga kelsa o'sha paytda gapiraman. To'n topib qo'yishni ham men o'ylashim kerak, otang yuraversin lallayib.

Iblis Obodxonning ham ovqat chaynab, ham gap topib berishiga mahliyo bo'lib miriqib o'tirdi. Keyin "Yana olmaysanmi", deb Sattorni turtib qo'ydi. Bu turtki Sattorning nafsiga ma'qul kelib yana quyib ichmoqchi edi, Obodxon shishani olib qo'ydi. Sattor xotiniga e'tiroz bildirolmadi, ammo ming'irlab qo'yishga o'zida kuch topdi:

-Qizing to'g'ri gapiryapti. Ovqat paytida og'rimagan boshni ham og'ritib yuborasan.

-Sizning boshingiz nimaga og'rib qoldi?

-Mening boshimmi... Hozir kelayotsam, devning chala tug'ilgan bolasi ro'paramdan chiqib turibdi.

-Kimni aytyapsiz?

Sattor "bilmaysanmi?" deganday xotiniga qarab oldi. Gavdasi rosmiyan katta odamnikidek, ammo oyoklari o'smay qolgan kishini mahallada hamma tanirdi.

-Axlat pulini to'playdigan pakanani aytyapman, - dedi Sattor taomga qo'l uzatib. - Hali keluvdimi?

-Keluvdi, pul bermadim.

-Bersang o'larmiding, boshimni tozza qotirdi.

Erining noroziligini javobsiz qoldirmaslik uchun Obodxon og'zidagi taomni chaynamayoq yutib yubordi. Bunaqa holatlar tez-tez uchrab turgani uchun bo'g'iz ham, qizil o'ngachu oshqozon ham qarshilik bildirmadilar.

-Nega biz berarkanmiz? Ana, akangizdan so'rasin. Nima, milisa axlat puli to'lamaydi, degan zakun bormi? O'tgan oyda suv pulini ham biz to'laganmiz. Indamasak, o'liklarini ham biz ko'mib berishimiz kerak.

-Bo'ldi. Javrama.

-Nega javramas ekanman! Yetim boqqanday akangizning oilasini men boqishim kerakmi? Ha, aytmoqchi, suyunchi bering, kennayijoningiz qiz oviga chiqishni boshlabdilar. Boshi kirsam keti sig'maydigan uyining qayeriga kelin tushirarkan, hayronman.

-Bu sening ishing emas, bunga o'zlarining boshlari og'riyversin.

-Og'riydi, shunaqayam og'riydi-ki... Shu taviya bolasiga qiz tanlaganiga o'layinmi! Milisaga qaysi ahmoqqizini berarkin?

Onasining gaplariga arang chidab o'tirgan Oftobxon bu gapdan keyin qoshiqni taraq etib lagan chetigaqo'ydi.

-Voy jinni, laganni sindirasan-a? - dedi Obodxon qizini yana jerkib.

-Oyi, bo'ldi-da, endi! Gap deb gapiraverasizmi?

-Sen jim o'tir.

Oftobxon jim bo'ldi-yu, lekin opasiga nish sanchib olish fursati kelganini anglagan Oynisa gapga aralashdi:

-Oyi buningiz kecha yana Saloh akasi bilan birga ketgan.

Obodxon qiziga dakki berishga ulgurmay, Oftobxon "shpion o'lgur", deb singlisining sonidan chimchilib oldi.

Chaqimchiligi uchun shu onning o'zida jazo olishini kutmagan Oynisa sakrab tushib:

-Nega chimchilaysan! Oyi, qarang... - deb yig'lab yubordi.

Ularning qilig'ini kuzatib o'tirgan O'g'iloy mazza qilib kulganicha masxara qila ketdi:

-Kelin-kuyov, kelin-kuyov! Endi qorong'ida o'pishadi!

Bu masxaradan uyalgan Oftobxon singlisining kichikligaga qaramay yuziga tarsaki tortib yubordi-da, yig'lamsiraganicha o'midan turib, yotog'iga kirib ketdi. Obodxon astoydil yig'isini boshlab yuborgan O'g'iloyni bag'riga bosib, Oftobxonning izidan "Huv uring qo'lg'inang sinsin", deb qarg'ab qoldi. Bir piyola shaytonning siydigiga nafi orom olmay qiynalayotgan Sattor qizlariga qarab baqirdi:

-Jo'na hammang! Tinchgina ovqatlangani ham qo'ymaysanlar.

O'g'iloy onasiga yopishib oldi, Oynisa yig'lamsirab opasining izidan yotoqqa kirdi. Sattor qolgan zahrini xotiniga socha qoldi:

-Tuzni tekinga olganmisan, shunaqa sho'r qilasanmi ovqatni!

Aslida iblisning o'rgatganiga ko'ra "Tuzni ham go'rkov amakivachchangnikidan olib kelganmisan, peshonasi sho'rlikdan o'lganlarning tuzlarini yig'ib qo'ygandir hoynahoy", deyishi kerak edi. Lekin qarshi hujumdan cho'chib, soddagina qilib "Tuzni tekinga olganmisan?" deb qo'ya qoldi. Lekin bu soddagina da'vosi ham javobsiz qolmadi:

-Voy savil, endi ovqatim ham yoqmay qoldimi? - dedi Obodxon, qizchasini tizzasidan tushirib. - Qorningiz to'ygan bo'lsa, akangizning oldiga chiqing, - shunday deb laganni nari surdi. - Gap so'rasam meni yeb qo'yay deyapti. Mijg'ovlanmay dangal so'rang: molimizni olib bersa olib bersin, bo'lmasa orani ochiq qilib oling. Bo'ldi, shuncha chidaganimiz yetar.

-Chidolmayotgan bo'lsang men aytgan besh xonalik uyni sotib olib, ko'chib chiqaylik.

Bu gapdan keyin Obodxon o'midan turib, qo'llarini beliga tiradi-da, erini bosib ketadigan tank misol yaqinlashdi:

-Ho-o, shuncha uyni tep-tekinga tashlab chiqib ketaveradigan ahmoqmanmi? Shu gapni uchinchi marta aytyapsiz. Boshqa eshitmay. Uy hamma joyda kenjaga qoladi. "Akamda uy oladigan pul yo'q", deb dovdirab yuravermang. Milisada ishlaydigan odam kambag'al bo'ladi, desa hozir hamma kuladi. Akangizning bosib qo'ygan millionlari bor, siz bilmaysiz. Siz -merovsiz! Agar akangizni chiqarib yuborishga kuchingiz yetmasa, bunday qilamiz: uyni sotamiz. Mayli, pulning yarmi ularga bo'la qolsin. Agar adangizning vasiyatnomasini berkitishmaganida ularga bir tiyinham bermasdim.

Obodxon avjga chiqqan mahalda ichkari xonada qizlarning shovqini ko'tarildi.

-Bor, qizlaringga qara, qiz emas, bir balolarni tuqqansan, - dedi Sattor.

-Voy savil, ko'chadan orttirganmenda, a ularni? -Obodxon shunday deb qizlarning xonasi tomon yurdi. Eshikni ochib "Bo'ldi qillaring!" deb baqirgach, yana eriga qaradi:-Bo'laqoling. Ammamning buzog'iday o'tirmasdan akangizning oldiga chiqing.

Sattor xotinining amrini bajarish uchun o'midan turayotgan mahalda Ibrohim shiyponi yonidagi gulxanga o't qalab mudrab o'tirgan edi.

Olov chetiga qo'yilgan qumg'ondagi suv qaynab jo'mragidan to'kiladi, ammo olovni o'chirishga qurbi yetmaydi. O'tin picha tutaganday bo'ladi-da, so'ng yana alanga olib, qumg'on atrofini yalashni davom ettiradi. Ahyon-ahyonda olov bag'ridan uchqunlar otilib chiqib, atrofga sachraydi. Ana shunday uchqunlar sachragan mahalda Shavkat bilan Farida yana paydo bo'lishdi. Ular mungli ko'zlarini Ibrohimga tikib jim turaverishdi. Sachragan uchqunlar ularning ustiga tushsa ham jim turaverishdi.

-Ha, aka, kennayimni boshlab yana keldingizmi? Bolalarning noittifoqligi - ota-onaning sho'ri. O'lib, go'rda ham tinch yotolmaysan. Men bunaqasini eng razil dushmanimga ham ravo ko'rmayman. Nevarangiz kelib ketdi. Shu bolaning aqli yetgan narsaga o'g'illaringizning fahmi kaltalik qilyapti. Nevarangizning aqli hali pokiza, dunyoning balchiqlari bilan bulg'anmagan. Keyinroq nima bo'ladi -Xudo biladi! O'g'illaringizning bunaqa bemehr, beoqibat bo'lib qolganining sababini men bilmayman. Sizni ham kennayimni ham ayblamayman. Balki noto'g'ri tarbiya qilgandirsizlar, balki luqmasiga harom aralashgandir? Siz menga bunaqa qaramang. Bilaman, to'g'ri yashaganman, demoqchisiz. Lekin o'quvchi shogirdlaringiz "sovg'a" deb ko'tarib kelgan narsalarni yegansizlar. Agar ular bu sovg'ani xolis emas, majburiyat yuzasidan, og'rinib bergan bo'lsalar harom luqma degani shu bo'ladi. Siz buni

bilmagansiz. Bilsangiz ham hamma yaxshiliklarni dinga bog'lab, sarqit deb rad etavergansiz. Hatto mehr-oqibatni ham bid'at, degansiz. Hamma faqat o'z ishi bilan mashg'ul bo'lishi kerak, deb hisoblagansiz. Ha, nega jim turibsiz? Gapirmaysizmi? Qarashlaringiz boshqacha... Mendan xafamisiz? O'layotganingizda "bolalarimdan xabardor bo'lib tur", devdingiz. Va'dam esimda, unutganim yo'q. Men o'g'illaringiz kap-katta bo'lib qolishgan, qishloqi cholning ziyoratiga muhtoj emsdir, deb o'ylab xato qilibman. Mayli, yara madda olmasidan borib kelaman. Go'rlaringda tinch yotinglar...

Ibrohim mudroq ko'zlarini ochdi: uchqunlar so'ngan, akasi bilan kennoyisi ham yo'q. Olov o'tinlarni yamlab tugatay deyapti. Ibrohim gulxanni kosov bilan kavlab, g'o'lacha tashladi.

-Odamlarga nimalar bo'lyapti, o'zi? - deb o'yladi u. - Bir qorindan tushgan og'a-inilar bir hovliga sig'masa? To'g'ri, hovli nima ekan, dunyo ham torlik qiladigan yuragi tor bandalar ham bor. Aka-uka shahzodalar taxt talashishib, qancha-qancha begunoh qonlarni to'kishdi-yu, baribir dunyoga ustun bo'la olmay, lahaddagi bitta guvalaga erishishdan boshqa chora topishmadi. Odamlar nima uchun o'shalardan ibrat olishmas ekan? Nuh alayhissalomning bittagina chaylalari bor ekan. Chayla ixchamligidan oyoqlarining uchi tashqariga chiqib turarkan. Umlari adog'iga yetib, Azroil alayhissalom jon olgani tashrif buyurganlarida Nuh alayhissalom Allohga munojot qilib: "Ey yaratgan Tangrim, menga ming yil umr beruvding, bu ming yilning bunchalik tez o'tishini bilganimda ovora bo'lib shu chaylani qurib yurmasidim", degan ekanlar. Endi qanday zamon bo'ldi? Vaqtida o'n-o'n ikki bola chakka o'tib turgan bitta uyda katta bo'lishadi-yu, ulg'ayishganidan keyin dang'illama uylarga, hovlilarga sig'may qolishadi. Bu nimadan? Manmanlikdanmi? Noshukurlikdanmi yo to'qlikka sho'xlikdanmi? Odamlarning yuraklari bunchalik tor bo'lib ketmasa?..

Ibrohim xayolida uyg'ongan savollarga javob topolmay anchagacha o'tirdi. U "yara madda olmay" jiyanlari huzuriga borib kelishni niyat qilgan edi. Ammo yaraning allaqachon yiringlab ketganidan bexabar edi.

O'g'lining Sherbuloqqa borib kelganini eshitgan To'lqinning ko'ngli sal yorishdi. Aslida amakisini yo'qlab, maslahatini olishni anchadan beri niyat qilib yurardi. Ishlarga berilib, bu ziyoratni hadeb orqaga surayotgan edi. Bu ishni o'g'li osongina amalga oshirib qo'ya qolibdi. "Vaqt yo'q" degan bahona ko'p odamning oyoq-qo'llariga kishan bo'lib tushgan. Lekin kishanning kaliti o'z qo'llarida. Qulfni ochib, chiqib ketishlari mumkin, biroq, ularga shu kishan hukmida umr o'tkazish ma'qulroq. Uzoq vaqt ko'rishmagan qarindoshi yoki do'stini uchratganda esa bu kishan azoblaridan zorlanadilar. Allaqancha vaqtlarini behuda sarflab yurganlarini esa tan olgilari kelmaydi. To'lqin o'ylab qarasa, amakisini ko'rmaganiga bir yildan oshibdi. O'tgan yili nevara to'yi qilganida borgan edi. Shundan keyin amakisi ikki marta kelibdi. To'lqin uyda yo'q edi, tog'dan ko'tarib kelgan mevalarni tashlab, salom deb ketibdi. Uzun-olmalarni tatib ko'rayotganida "erta-indin albatta borib kelaman", deb ahd qilganicha yuraverdi. O'g'li esa bir kunlik o'qishidan voz kechib, borib kelibdi. Agar u ertalab "Ada, opokdadamni ko'rib kelsam maylimi?"-deb ruxsat so'rganida bir kunlik o'qishni afzal ko'ruvchi ota-onasidan rad javob olishi tayin edi. Hech kimdan so'ramasdan borib keldi. O'qishga bormagani uchun komandiridan dakki eshitgandir, lekin osmon uzilib yerga tushgani yo'q. To'lqin ham ishlarini yarim kunga nari surib borib kelsa bo'lardi. Bu vaqt ichida olamni o'g'riyu kallakesarlar bosib ketmasdi...

Shularni o'ylagan To'lqin o'g'li oldida izza bo'ldi. Ham bu hijolatlik, ham o'g'lining haqiqatni tik aytishi uning tinchini oldi. Ayvon derazalari ochiq bo'lsa-da, havo yetishmaganday tuyuldi. Ona-bolani televizor qarshisida yolg'iz qoldirib, tashqariga chiqdi. Ko'pdan beri foydalanilmay chiriy boshlagan yog'och so'riga o'tirdi. Buni ko'rgan Robiya chaqqonlik bilan turib, eriga ko'rpacha olib chiqdi-da, to'shadi.

To'lqin sigaret tutatib, o'yga toldi. O'g'lining Sherbuloqqa borib kelgani uning bolalik xotiralarini qitiqlab uyg'otdi.

Ibrohim amakisi o'g'il to'yi qilganida borishib, aka-uka o'n-o'n besh kun qishloqda qolib ketishgan edi. Handalak pishgan mahal edi o'shanda. Ko'chadagi shum bolalardan biri shaharlik aka-ukaning ham g'ashiga tegish, ham havasini keltirish uchun ularning ro'paralariga kelib ishtaha bilan handalak yeya boshladi. Buni ko'rgan Sattor "olib bering" degan ma'noda akasining pinjiga kirdi. To'lqin esa bu bolaga yalinishni istamadi.

-Yur, handalak yegani olib boraman, - dedi.

-Qayoqqa? - dedi Sattor, handalak yeyayotgan boladan ko'z uzmay.

-Anavi tog'ning orqasida rosalik ko'p handalak pishibdi. "Sariq mashak" ham o'sha yerdan olib kelgan. Yeging

kelayotgan bo'lsa yurasan.

Qishloq ko'chalarida yalangoyoq yurishga ko'nika boshlagan aka-ukalar shu hollaricha tog' oshishni mo'ljallab yo'lga tushdilar. Qishloqdan chiqib so'qmoq yo'lga o'tganlarida Sattor "oyog'imga tikon kirdi", deb yig'lab yubordi. To'lqin qarasa-ki, oyoq ostida tikonning izi yo'q. Ukasini yetaklab ketaverdi. Bir oz yurishgach Sattor endi "charchadim", deb xarxasha boshladi. To'lqin ukasining rayiga qarab ortiga qaytgisi ham keldi, lekin handalak yeyish istagi kuchlilik qildi: ukasini opichib yuqorilab yuraverdi. Biroq, tezda charchab, to'xtadi. Shu payt ularga eshak mingan qariya yaqinlashdi. To'lqin unga salom berib, o'zini chetga oldi-da, so'qmoq yo'lni bo'shatdi. Qariya alik olib o'tib ketavermay to'xtadi.

-Ha, toychoklar, qayoqqa? - deb so'radi mehribonlik bilan.

-Anava tog'ning orqasiga borishimiz kerak. Ukamning oyog'iga tikon kirib ketdi. Eshagingizga mingashib olsa maylimi, o'zi judayam yengil, - dedi To'lqin unga umid ko'zlarini tikib.

-Oldin eshagimdan so'rab ko'raychi, ukang rostdanam yengil bo'lsa yo'q demas, - dedi qariya hazil ohangida. Keyin eshakning qulog'idan ushladi: -Nima deding, eshakvoy, bu do'ngpeshonalarni mingashtirsak senga og'irlik qilmaydimi? Og'irlik qilsa, uyalmay aytaver, men yoningda piyoda ham ketaveraman, - qariya shunday deb kulgach, To'lqinga qaradi, - Ana, eshak ko'ndi, hammamizni ko'tara olarkan, senam mingashaver.

Qariya Sattorni oldiga oldi. To'lqinning mingashib olishiga yordamlashgach, "xix" deb qo'ydi. Eshakning yo'rg'alashi uchun shuning o'zi kifoya qildi.

-Bu yerlikka o'xshamaysan-ku, toychoq, seni tanimadim? - dedi qariya orqasiga qarab.

-Toshkanli Shavkat akaning o'g'liman.

-Ha... domlanning o'g'limisan? Lekin Toshkanli deganing qiziq bo'ldi. Adang shu tog'da tug'ilgan, shu yerda o'sgan. Adangni ham eshagimga mingashtirganman.

-Shu eshakkami? - deb so'radi Sattor qiziqish bilan.

-Yo'q, unda bu hali tug'ilmaganidi. Bu eshakning katta otasiga mingashtirib yurardim. O'zlaring bu tog'ning orqasida nima qilmoqchisanlar?

-O'sha yerda handalak rosalik pishibdi-, - dedi To'lqin.

-Rostdanmi? Kimdan bila qolding?

— Shodi sariq degan bola aytdi. Uni taniysizmi?

-Shodi sariqmi? U shumtakani tanimaydigan odam bormikin, bu atrofda? Menam sal-pal taniyman.

— O'zi mazza qilib yeganmish, aldamaganmikin?

— Shodi sariq aytgan bo'lsa, ishonaver, u aldamaydi. Kecha kelib, polizni ancha payhon qilibdi, egalarining jahli chiqib yuruvdi.

— Egasining jahli yomonmi? - dedi To'lqin endi havotir bilan. -Juda yomon. Shodi sariqni ushlab olsa, naq chukini kesib oladi.

— O'zi kesilgan-ku? -Unda qolganini ham kesib olaveradi.

— Bizniyam ushlab olsa shunaqa qiladimi?

— Albatta. Agar katta odam o'g'irlik qilsa, qo'li kesiladi. Kichkina bola o'g'irlik qilsa chuki kesiladi. Bu yerning qoidasi shunaqa.

Bu gapdan To'lqin rosmasiga qo'rqib ketdi.

— Amaki, eshagingizni to'xtatib turing, - deb yalindi.

-Nega, toychoq? - deb ajablendi qariya. U hazil gapining bolaga bunchalik ta'sir etishini o'ylamagandi.

— Handalak yegimiz kelmay qoldi, uyga ketamiz.

— Yo'q, endi bunaqasi ketmaydi. Handalak yeyman, deb yo'lga chiqdingmi, endi qaytma. Ammo sen o'g'irlik qilmay, egasidan so'rasang, u senga uchta handalak beradi. Bittasini o'sha yerda ukang bilan mazza qilib yeysan. Ikkitasini uyingga olib borasan. Amaking Ibrohim mo'ylov ham handalakni ja-a-a yaxshi ko'radi-da. Amaking handalagini bir hafta kech ekuvdi, shuning uchunam unikhali pishganicha yo'q.

— Amakimni taniysizmi? - deb so'radi qo'rquvdan bir oz qutulgan To'lqin.

— Sal-pal taniyman. Mening polvon o'g'lim amakingni kurashda besh marta yiqitgan.

— Yolgʻon gapiryapsiz.

— Yo alhazar! Nega yolgʻon gapirarkanman? - Qariya shunday deb yana orqasiga qarab oldi.

-Amakim sirayam yiqilmaganlar, eng birinchi polvonlar, menga adam shunaqa deganlar.

-Shunaqa degin... Agar adang aytgan boʻlsa, ehtimol toʻgʻridir, men adashgandirman. Yana Xudo biladi.

Shu zaylda suhbatlashib, polizga yetib bordilar. Toʻlqin atrofga alanglab, poliz egasini qidirdi. Buni sezgan qariya kulimisrab qoʻyib:

-Birovni qidiraysanmi, toychoq? - deb soʻradi.

— Hech kim yoʻq-ku? - dedi ajablanib Toʻlqin.

— Men ham hayronman, rostdanam hech kim yoʻqqa oʻxshaydi, - dedi qariya miyigʻida kulganicha unga savolomuzqarab.

-Unda kimdan ruxsat soʻraymiz? - dedi Toʻlqin boʻshashib.

— Ha, bu yogʻi chatoq boʻldi. Balki handalakning oʻzidan soʻrarmiz? Qani, “xandalakjonlar sizlarni judayam yegimiz kelyapti, olsak maylimi?” deb soʻranglar-chi?

Toʻlqin bu gapga uncha ishonqiramadi. Qariya taklifini yana takrorlagach, Sattor aytdi, keyin uham boʻshashganicha:

-Indashmayapti-ku? - deb qoʻydi.

-Nega indamayapti? E, ha, senlar handalakning tilini tushunmaysanlar-ku, men esam tushunaman. Ular hozir mening qulogʻimga shivirlab: “Toychoqlarga aytib qoʻying, bizlar shunaqa yaxshi bolalar uchun pishib turibmiz. Kim soʻrab olsa, quvonamiz”, deyishdi. Ana, ruhsat tegdi, endi sen manavi handalakni uz, - qariya shunday deb poliz chetidagi handalakni Toʻlqinga koʻrsatdi.

Bundan quvonib ketgan Sattor yonidagi handalakni koʻtarmoqchi boʻldi:

-Bunisiniham, - dedi u.

— Yoʻq, bunisi hali xom. Sen mana buni uz. Ha, barakalla!

-Amaki, handalakning gapini oʻzingiz toʻqidingiz-a? - deb qoldi Toʻlqin, qariyani ajablantirib.

-Nega unaqa deyapsan, toychoq?

— Odamdan boshqa hech kim gapirmaydi.

— Shunaqami? Buniyam adang aytganmilar? -Ha.

-Adang aytgan boʻlsalar toʻgʻridir. Yana Xudo biladi.

-Unda biz handalakni oʻgʻirlayapmizmi?

-Nega oʻgʻirlarkanmiz? Happai halolidan olyapmiz. Toʻgʻrisini aytсам... men egasidan kecha ruxsat soʻrab qoʻygan edim. Mayli, degan edi.

-Bizning kelishimizni qayerdan biluvdingiz?

-Tushimda koʻruvdim, sen bola juda ezma ekansan, ulgʻayganingda qozi boʻlasan shekilli. Qani, yur-chi, tilimlab beray, - qariya Toʻlqinning adoqsiz savollaridan shu zaylda qutilgan edi. Kun botguncha handalakxoʻrlilik qilgan bolalar yana qariyaning eshagiga mingashib qaytganlarida amakilaridan quloq choʻzma ham yegan edilar. Ularni yoʻqolib qoldi, deb gumon qilgan Ibrohim bilan Munisa to ular kelgunlariga qadar havotir olovida qovurilib adoyi tamom boʻlayozgan edilar. Buni anglamagan bolalar quloq choʻzma uchun Ibrohimdan astoydil ranjidilar. Sattor amakisiga atab koʻtarib kelgan handalakni bergisi ham kelmadi... Toʻlqin “amakim endi bizni uyimizga haydab yuboradilar”, deb choʻchigan edi. Yoʻq, haydamadi. Aksincha, ularni yana uch marta handalakxoʻrlikka olib bordi...

Toʻlqin shu shirin xotiralar bulutida anchagina suzdi. Xotinidan qatʼiy topshiriq olgan Sattor unga deraza orqali bir oz qarab turdi-da, soʻng xovliga chiqib akasining yoniga oʻtirdi. Shirin xotiralardan achchiq haqiqatga oʻtgan Toʻlqin unga sigaret uzatdi. Sattor oldi-yu, ammo tutatmadi. Sattorning izidan umid bilan chiqqan iblis bazm nogʻoralarini shay qilib, ularning ogʻzini poyladi.

-Uyqing kelmayaptimi? - deb soʻradi Toʻlqin.

-Shu... yurakni siqadigan havo boʻlyapti.

-Havodan siqilayotgan boʻlsa oʻtib ketadi. Men... kecha gʻalati tush koʻribman: ikkalamiz yosh bola emishmiz. Qumdan uycha yasab oʻtiribmiz... Esingdami uy qurilayotganda koʻp oʻynardik.

Bu gapdan Sattorning ensasi qotdi.

-Esimda, - deb qo'ydi noxush ohangda.

-Men yasardim, sen erkalik qilib buzib tashlayverarding. Buvimnikidan chiqib, oltinchi qavatda turganimiz ham esingdami? - Sattor javob bermadi. To'lqin bunga parvo qilmay gapini davom ettirdi:- Agar baxt haqida o'ylasam, o'sha uyimizni ko'p eslayman. Bittagina xonada yashardik. Biz uchun hech qanday g'am-tashvish yo'q edi. O'sha shirin damlardan o'tadiganini men hali uchratganim yo'q. Senam shuni hech o'ylaysanmi?

-O'yladim nima-yu, o'ylamadim nima? Baxt bir hil bo'lmaydi. Bir qorindan tushganimiz bilan, bir hovlida yashayotganimiz bilan meniki boshqa, sizniki boshqa.

-Yaxshi gapirding. Baxtimiz ham xuddi qozon-tovog'imizga o'xshagan boshqa-boshqa. Hayotning hukmi shunaqamikin yo bizning nodonligimiz uchun shunday bo'lib qolganmikin?

-Bilmayman, - dedi Sattor jerkish ohangida.

-Menam bilmayman, - dedi To'lqin bosiqlik ohangini o'zgartirmay. - Lekin har qanday baxtsizlikning avval boshida odamning nodonligi turadi.

-Har kimning nodonligi ham o'ziga yarasha har xil bo'ladi.

-Bu gapingham to'g'ri. Mana sen...

-Meni ko'ya turing, aka, undan ko'ra ishimiz nima bo'lyapti, shuni gapiring.

Bu keskin gapdan keyin iblis bazmining boshlanishini oshkor qiluvchi dastlabki ohanglarini chala boshladi.

To'lqin ukasiga norozi qiyofada qarab oldi. U ukasining bekorga chiqib o'tirmaganini bilardi. Shu haqda gap ochilishini ham kutgan edi. Lekin bolalik xotiralardan so'z ochilganda shashti sal pasaygandir deb o'ylagandi. O'ylagani sarob bo'lganidan g'ashlanib, u ham ko'polroq ohangga o'tdi:

-U yerda tanishlarim yo'q, deb aytuvdim-ku?

-Tanishlaringiz yo'qmi yo yordamlashishga xohishingiz yo'qmi?

-Savolingga javob berishim shartmi?

-Shartmas, nima deyishingizni bilaman. Aka, to'g'risini ayting, nega bunaqa bemehrsiz? Biz sizga nima yomonlikqildik?

Aslida bu savolni To'lqin ukasiga berishi kerak edi. Bir mavridi kelsa so'rarman, deb ko'ngliga tugib yurardi. Sattor chaqqonlik qilib, mavridi kelishini kutib o'tirmay, betgachoparlikdan ham qaytmadi. Shu bois To'lqin sal dovdirab qoldi:

-Nima, nima deding?

-Ushlash-qamashdan boshqa narsani bilmaysiz. Odamlarga yordam berishni istamaysiz?

-Odamlar deganda sen o'zingni nazarda tutyapsanmi? - dedi To'lqin qo'rslik bilan.

-Bilaman, sizningcha biz odam emasmiz.

-Sen gapni teskari burma. Men piching bilan so'raganim yo'q. To'g'ri ma'noda so'radim. Agar "odamlarga yordam berishni istamaysiz", deb hozirgi ishingni aytayotgan bo'lsang, to'g'ri, bu ishingga yordam berishni istamayman. Burinlaringga suv kirsa, to'g'ri yashashni o'rganasanlar.

-Odamlar qanday yashashsa, biz ham shunday yashayapmiz, - Sattor shunday deb o'rnidan turib ketdi. - Tatalagan tatalab topyapti, hovuchlagan hovuchlab topyapti. Men sizning qozoningizga cho'mich solayotganim yo'q.

-Gaplaring g'alati-g'alati, ukajon. Bir so'z aytishdan oldin hech o'ylaysanmi? Aspiranturada o'qiyotganingda boshqacha fikrlarding?

-Zamon o'zgardi. Sizdan boshqa hamma o'zgardi.

-Shunaqamikin? - To'lqin shunday degach, o'rnidan turib ukasiga tik qaradi:-Balki sendan boshqalar o'zgarmay qolishgandir. Menda ilmga qobiliyat yo'q edi. Adam rahmatli sening olim bo'lishingni istagan edilar. Men urinishlarim bekor ketganiga achinaman.

-O'qitganingizni minnat qilmang. Ilm bilan tirikchilik qilib bo'larkanmi hozir.

-Ilm bilan tirikchilik qilib yurganlar-chi? Hamma senga o'xshab o'zini tijoratga urgani yo'q-ku? Jasur o'rtog'ing "ukangiz ilmga xiyonat qildi", devdi. Shu gapini o'ylab ko'r. Xudo bergan qobiliyatingga xiyonat qilsang, biring baribir ikki bo'lmaydi.

-Aka, qanday yashashni o'zimga qo'yib bering. Siz mening hayotimga aralashmang, men siznikiga aralashmay.

Shunda ikkalamizga ham yaxshi bo'ladi.

-Men aytdim-qo'ydim. Qo'lingdan yetaklab yuradigan yoshdan o'tgansan. Ha, senga bir narsani aytib qo'yay: qo'yxonani buzishga unamading, unda adamning xonalarini bo'shatib qo'y, bo'yab-oqlab qo'yaman.

Astoydil hujumni davom ettirish qasdidagi Sattorga bu qaror kutilmagan zarba bo'ldi:

-Nega?

-Aytuvdim-ku, Bahriddinga ijodxona kerak.

-Yaxshi, o'sha xona sizga bo'la qolsin. Lekin avval ishimizni to'g'irlab berasiz.

-Aka-ukaning oqibati ham savdo-sotiq bilan bitadigan bo'libdi-da?

-Bu savdo-sotiq emas. Sanjar degan bola tuhmat bilan ushlab turilgan ekan. Agar shuning ishini to'g'irlab bersangiz, otasi bizning ishimizni to'g'irlarkan.

-Ishlar zo'r-ku!-dedi To'lqin barmoqlari orasidagi sigaret qoldig'ini jahl bilan yerga tashlab. - Senga ham yo'l topishibdi-da! Hozirgina o'zing bir-birimizning hayotimizga aralashmaylik, devding. Shartni birinchi bo'lib o'zing buzyapsan. O'sha vallomatingga aytib qo'y, uka, o'lgan otasini tiriltirib olishi mumkin, lekin o'g'lini qamoqdan qutqarib qololmaydi.

-Shunaqami? Bo'pti! Endi mening yelkamda gunoh yo'q. Endi ora ochiq!

Sattor shunday dedi-da, uyi tomon yurdi. Zinaga yetganida o'girilib qaradi:

-Tinchgina yuzko'rmas bo'lib ketaqolaylik. Hovlini sotaylikda ikkalamiz ikki tomonga ketaylik!

Bu gap gurziga aylandi-yu, To'lqinning ko'zlaridan olov uchqunlari sachraganday bo'ldi.

Bu gap iblisga moydek yoqib, nog'orasini avj pardaga ko'tardi.

Qiya ochiq derazadan aka-uka mashmasini jon qulog'i bilan tinglayotgan Obodxon chehrasiga bu gap mamnunlik shabadasini ufurdi.

To'lqin bir zumgina qotib turdi-da, so'ng ukasiga yaqinlashib, yoqasidan oldi.

-Nima deyayotganingni bilyapsanmi!-dedi xirqiroq ovozda. - Uyni sotasanmi?! Bilib qo'y bola: men bu uyni sotguncha ko'chalarda xor bo'lib yashashni afzal bilaman. Bu uyda sening ham mening ham haqqim yo'q. Buni adam bilan oyim qurishgan. Biz bu uyda vaqtincha yashovchilarmiz. Ertami-indin senam menam tashlab, ota-onamizning yonlariga boramiz. Ana o'shanda ularga nima deyishingni o'ylabqo'y.

To'lqin shunday deb ukasini bir siltadi-yu, qo'yib yubordi. Sattor chekinib zinaga oyoq bosdi. Akasi yoqasidan olganida yuragida uyg'ongan sarosima bosildi. Yana avvalgi holiga qaytdi:

-Sotmasak, hovlini ikkiga bo'lamiz. Boshqa yo'l yo'q.

-Esingni yig', jinnilik qilma! Adam bilan oyim go'rlarida tik turishadi.

-Bunisiga siz aybdorsiz. Aslida siz uyni bo'shatib chiqib ketishingiz kerak. Adamning xatlarini atay yo'qotgansiz.

-Adam sening uyingda jon berganlar. Xatni o'sha xonangda olganman-u, ko'rganman. Ishonmasang qasam ichaymi?

-Endi foydasi yo'q.

Sattor shunday dedi-yu, "akam yana sapchib qolmasin", degan havotirda zinadan tezgina ko'tarilib uyiga kirib ketdi. Ayvonda uni Obodxon ochiq chehra bilan qarshiladi.

Iblisning bazmi tun bo'yi davom etdi.

To'lqinning oilasi tunni motam azobi bilan o'tkazdi...

Erining jasorati tufayli quvonch ummonida yayray boshlagan Obodxon bir necha daqiqaga bo'lsa-da, mol achchig'ini unutdi.

Xonadoniga asqotishi lozim bo'lgan bu "quvonch" qizlar xonasiga kira olmadi.

Aka-ukaning, ayniqsa opa-singilning biron nimani talashib arazlashib qolishi har bir oila uchun odatiy hol. Lekin Oynisa bilan Oftobxon orasidagi munosabat har bir oilada ham bo'lavermaydi. Oynisaning opasi xususidagi chaqimchiligi shunchaki gap emas. U chindan ham Oftobxon va Salohiddin orasidagi munosabatni sinchiklab kuzatadi. Maktabdagi mish-mishlarni ham jon qulog'i bilan tinglaydi. Bitta gap eshitsa, yoniga o'zi yana ikkitasini qo'shib onasiga yetkazib turadi. Onasining Oftobxon bilan Salohiddin orasidagi yaqinlikka bildirgan salbiy munosabati unga yoqadi. "Qiz o'lgur"ni maktabni bitirishi bilanoq begonaga uzatib yuborish qarori esa Oynisaning ayni muddaosi. Sabab: Salohiddin Oynisaga yoqadi. Oftobxon amakivachchasini aka o'rnida ko'rsa, uni singil

muhabbati bilan yaxshi ko'rsa, Oynisaning sevgisi bo'lakcha edi. Bo'yi yetgan qizlar olamiga endigina qadam qo'ygan, sevgi-muhabbat haqida mubham tushunchaga ega bo'lgan Oynisa amakivachchasini opasidan qizg'ana boshlagan edi. Uyda yolg'iz kezlari Salohiddinning chehrasini ko'z oldiga keltirib muhabbat ko'shiqlarini bir-bir kuylardi. Ba'zan shu qo'shiqlar orqali sevgisini yigitga izhor etishni ham xohlardi. Ammo uyat degan fazilat uni bu harakatdan to'xtatib turardi. Salohiddin uyiga kelgan kunlari Oynisa uchun go'yo bayram edi. Uning hovliga ko'proq chiqib turishini istardi. Ba'zan deraza pardasi ortidan kuzatardi. Yuragi o'ynardi. Shirin orzular qanotida uchardi. Nodon qiz buni chin muhabbat deb hisoblardi. Iblis yuragiga havas solayotganini u bechora qaydan bilsin? Oynisa va unga o'xshash qizlar ana shu to'rga o'ralib qolib azoblar chekadilar. Ayrımlari bu holatni havas ekanini anglaydilar, ba'zilar esa "mening aqlu hushimni muhabbat otashi olyapti", deb gangib yuraveradilar. Aqlari muhabbatga emas, iblisga bandi bo'lib qolganini tushunib yetgunlaricha hayotning achchiq mevalarini terib yuraveradilar. Yaxshiki hayo degan his-tuyg'u bor, ularni ko'p balolardan saqlab qoladi. Bunday fazilatdan mahrum qizlar esa umrlarini barbod qiladilar. "Bilmayin bosdim tikonni, tortadurman jabrini, bilsam erdim, tortmas erdim, ul tikonni jabrini" deyilmish maqol shu kabi qizlar hayotiga taaluqli. Chunki sevgi deb atalmish yolg'on olamga yalangoyoq kirgan Oynisa yoshidagi qizlar oyog'iga dastlabki tikonlar aynan shu davrda sanchiladi.

Oynisaga hali bu azoblar begona. Uning uchun eng muhim muammo - yo'liga to'g'anoq bo'layotgan opasini olib tashlash. Opasining to'yi kuni, kuyov navkarlar karnay-surnay, nog'oralar bilan kirib kelishganda, opasining ko'zlari yoshlanganida uning qalbi baxtiyorlik bilan tepa boshlaydi. Bu kunni orziqib kutayotgan Oynisaning yo'lida yanada murakkabroq muammo paydo bo'ldi. Onasining "kennayijoningiz qiz oviga chiqishni boshlabdilar", degan gapi u bechoraning qo'l-oyoqlarini bog'lab, tubsiz jar sari uloqtirib yuborganday bo'ldi. Opasini olib ketgani kelgan kuyov unga baxtiyorlik jomini tutqazsa, kuyov sarposidagi shodon

Salohiddinning kelinni olib kelish uchun duo olib chiqib ketish manzarasi unga o'lim zahri bilan limmo-lim to'la jomni tutqazardi. Bu har ikki manzara amalga oshgunicha hali ancha fursat bor. Ammo hozirdan ikki muqobil to'lqin kabi olishadi.

Opasini yo'ldan olish qiyin emasday tuyulgandi. Endi bunisi-chi? Kimga arz qiladi? Kimga yuragidagi sirni ochadi? Kimga dod deydi? Unga faqatgina onasi yoki opasi sirdosh bo'lishi mumkin. Qalbini tatalayotgan ishq mojarosidan onasini ogoh qila olmaydi. Oynisa yevropalik qiz bo'lganida yigit bilan ishini pishirib olib "oyi, tanishing, bu yigit bilan turmush qurmoqchiman", deyishdan qaytmasdi. Shukrki, Yevropa qizi emas. Agar Saloh akasini opasidan qizg'anmaganida sirini unga aytib maslahat so'rashi mumkin bo'lardi. Bu jihatdan ham sirdoshlik darvozasi taqa-taq yopiq.

Hamma qizlar muhabbat saroyiga kirishni dildan istasalar-da, intilsalar-da, ostona hatlashda havotir buluti ichida qoladilar. Sirlarining oshkor bo'lishidan qo'rqadilar. Oynisa ham shulardan biri. Salohiddinga bo'lgan munosabatining oshkor bo'lishidan cho'chigan qiz bu borada qo'zg'alishi mumkin bo'lgan dahshatli quyun yo'nalishini opasiga burib, o'zi omon qolishni o'yldi.

"...Kennayijoningiz qiz oviga chiqishni boshlabdilar..."

Bu xunuk xabar opasining chimchilashidan ming karra azobliroq edi unga. Xabarni eshitib yig'lab yuborgisi keldi. Oftobxonning chimchilashi qalbida to'planayotgan faryod vulqoniga yo'l ochib bera qoldi. Keyin uyga kirgach, opasidan yana chimchilashmi yoki shapaloqmi kutib, turtidi. Muddaosiga yetdi: yuziga shapaloq tushib, yanada avjga chiqdi.

Bu hunarlarni sabr bilan o'rgatgan iblis minnatdor ustozning jilmayishi bilan unga qarab Qo'ydi.

Singlisidan farqli o'laroq, Oftobxon ham yig'lagisi, dardlarini yurakdan chiqarib tashlagisi kelardi, biroq o'zini tutishga majbur edi. Agar yig'lasa, yig'isining sabibini onasiga yoki otasiga tushuntirib berishi kerak bo'ladi. Ularga qizning dardi begona, aytgani bilan fahm etishmaydi. Chunki ularning olami o'zga, dardi boshqa. Dardsizning oldida boshimni og'ritma, deganlaridek, qiz ularga yuragini ocholmaydi. Yig'lasa-yu, sababini aytmasa, shubhasizki, Salohiddin bilan oralaridagi munosabatdan gap ochiladi. Dardini Salohiddin tushunadiganday edi. Kecha u ham gapni hazilga burib, onasini mashara qildi. "Hazillashdim, kechir", dedi, ammo bu uzrxohligi bilan dilpora qizning yaralangan qalbiga malham qo'ya olmadi. Onasining noto'g'ri ishlarini Oftobxonning o'zi ham biladi. Lekin unga qarshi gapirolmaydi. Onasining qusurlarini birovning og'zidan eshitish esa unga og'ir, juda og'ir. Ikki oila orasidagi

munosabatning kundan kunga yomonlashib borayotgani, oxir-oqibat esa rishtalar uzilib ketishi unga oddiy voqea bo'lib tuyulmasdi. Aka-ukalar yuz ko'rmas bo'lib ketgan kuni uning nazarida qiyomat boshlanishi shart edi. Qiyomat boshlanib, hammani yer yuta qolsa-ku, yaxshi bo'lardi-ya, qalb azoblaridan qutulardi-ya! Boshlanmasa-chi, yer yutmasa-chi? Ana unda onasi va otasi tomonidan joriy etilgan yangi tartib bo'yicha yashay boshlaydi: bobosi kabi suyumli bo'lib qolgan amakisini ko'rganda yuzini teskari buradi, salom bermaydi. Salomiga mehribonlik bilan alik olib, "iloyim baxtli bo'lg'in, qizim", deb duo qilib qo'yuvchi kennoyisiga qaramaydi. Aka va ukalari hisoblangan Salohiddin, Bahriddin, Nuriddindan yuzini teskari buradi. Salohiddin bilan Bahriddin-ku, vaziyatni tushunishar, "opajon" deb quchoqlab oladigan Nuriddin nima deb o'ylaydi?

Ota-onalari-ku, uy talashishyapti. Ular-chi?

Farzandharqanday vaziyatda ota-onaga tobe, deyishadi. Nahot bu qabih vaziyatda ham ularga quloq solish shart bo'lsa? "Amakingga salom berma, bolalari bilan gaplashma", degan buyruqni bajarish ham farzandlik burchiga kiradimi? Shu insofdanmi?

Oftobxonni shu savollar qiynaydi. Onasining uzatib yuborish haqidagi gaplarini eshitganda ba'zan ko'ngli taskin topganday ham bo'ladi. Shu uydin tezroq chiqib ketsa, bu mashmashlardan tezroq nari ketsa olam gulistonga aylanadiganday tuyuladi. Biroq, to'la hotirjam bo'la olmaydi. Borgan yeriga "kelinning otasi bilan amakisini yuzko'rmas bo'lib ketgan ekan", degan gap yetmaydimi?

Bu hol kimgadir arzimaydigan tuyular, ammo Oftobxon uchun bu isnod. Bu isnod uni yertuban qilishi kerak edi. Agar qiz bola nomusini yo'qotsa uni la'natlaydilar. Lekin aka-uka yoki opa-singil yuzko'rmas bo'lib ketsa birov indamaydi. Axir bu ham nomussizlikka, vijdotsizlikka kirmaydimi? Mana shu savollar girdobidagi qiz oila nomussizligidan qutilish yo'llarini izlardi, izlardi-yu, topa olmasdi. Ba'zan onasi bilan yolg'iz o'tirganda "Oyi, amakimlar ko'chib ketishsa, bizlarni ham turmushga uzatsangiz adamlar bilan sho'ppayib o'tirasizmi?" degisi kelardi. Bu savoliga onasining "Kuyovlardan bittasini ichkuyov qilaman", deb javob qaytarishini ham biladi. Ammo "sizning bu fe'lingizga qaysi ichkuyov chidarkin?" deya olmaydi.

Oftobxon xayolida chora izlab-izlab "bu dunyoning nimasi yaxshi? Undan keta qolgan afzal emasi?" degan to'xtamga ham keladi. Shunda qo'rqib, yuragi orqasiga tortib ketadi.

Bu kech Oynisa bilan yovlashib, onasidan qarg'ish olgach, joyiga yotib oldi. Unsiz yig'ladi. Oynisa tinchigach, hovlida amakisi bilan otasining g'o'ng'ir-g'o'ng'ir ovozlari eshitib, sergaklandi. Qancha diqqat qilmasin, gaplarini yaxshi eshita olmadi. Faqat zina yaqinida ovozlari balandlagach, eshitdi. Hammasini eshitdi. Eshitdi-yu, badani muzlab ketdi. "Bu dunyoda yashashning hech bir qizig'i yo'q..." Ahyon-ahyonda uyg'onayotgan bu fikr xayolini yana yoritdi. Bu safar nima uchundir qo'rqmadi...

Tunni ruh azobi bilan o'tkazgan Oftobxon "boshim og'riyapti" degan bahona bilan maktabga bormadi. Qizlarining turli bahonalar bilan maktabdan qolishiga Obodxon monelik qilmasdi. "Ha, maktabing o'la qolsin, tuzukroq o'qitmaydian, damingni ol", deb qo'ya qoladi. Bugun "o'qishlarning oxiri ko'rinib qoldi, endi bormasang ham bo'laveradi", deb qiziga uzoq muddatli ta'til berdi. Oftobxon bir piyola choyni chala yarim ichib, xonasiga kirib yotganicha tashqariga chiqmadi.

Oynisa ham yaxshi uxlolmagan edi. U ham maktabga bormaslikni niyat qilib edi. Biroq, opasining niyatini bilib, fikridan qaytdi. Singlisini ergashtirib maktabga jo'nadi.

Erining ko'chaga o'tlanayotganini ko'rgan Obodxon go'rkov amakivachchasinikiga borib to'nlarni olib kelishni yana tayinladi.

-Bugun vaqtim yo'q, - dedi Sattor, - hozir qurilish bozoriga boraman. Arzonroq g'isht uchrasa olib kelaman. Amakivachchangga telon qil, to'nlarni saqlab tursin.

Erining shu bugunoq devor olish harakatiga tushishini kutmagan Obodxon quvonib ketdi:

-Voy aklg'inangizdan aylanay, - shunday deb Sattorni yelkasidan quchdi. - To'n achib qoladigan narsa emas, tura turadi. Bu ishini tezlat.

Ko'chani supurayotgan Robiya qaynisini ko'rib, salomlashish uchun qaddini rostladi. Biroq, Sattor qaynilik burchini bajarmadi - salom bermadi. Indamay o'tib ketdi. Robiya avval ajablendi, keyin xo'rliqi keldi. O'zi aytgan birinchi bomba o'z oyog'i ostida portlab, ruhini majruh qildi. Ko'zlari yoshlandi. Supurgini chetga otib, uyga kirib

xo'ngrab-xo'ngrab yig'lagisi keldi. Robiya bu xonadonga kelin bo'lib qadam bosib kelganida ularning munosabati kennoyi-qayni emas, opa-uka martabasida edi. Sattorning o'zi bir necha marta "Mening opam yo'q edi, siz menga opasiz, uylansam kelingizga ovsin emas, unga ham opa bo'lasiz", der edi. Robiya bu gapdan quvonardi. Singil-kelin kelishini orziqib kutardi. Qaynisining kiyim-boshlariga gard yuqtirmasdi. Biron sabab bilan akasi tergasa hamisha Sattorning yonini olib turardi. Qaynisi kech qolguday bo'lsa uxlamay kutardi. Avval qaynonasi bilan birga o'tirib kutardi. Farida qaytish qilgach, yolg'iz kutadigan bo'ldi. Chunki endi u faqat opa emas, mehribon ona mas'uliyatini ham zimmasiga olgan edi.

Robiyani opa, o'zini uka degan inson salom bermay o'tib ketdi...

Kechqurungi aka-uka mashmashasining so'ngida aytilgan ahd Robiya yuragini qalqitib yubordi. Jahldan bo'zarib uyga kirgan eriga indamadi. Ovutish uchun aytilgan har bir so'z g'azab otashiga moy kabi quyilishi mumkinligini bildi. Robiya tuni bilan o'z yog'iga o'zi qovrilsa-da, "Sattorjon bu gapni jahl ustida aytib yubordilar, bunchalikka bormaslar", deb umid qilgan edi. Qaynisining salom bermay o'tishi umidini puchga chiqardi, ahdning qat'iy ekanidan dalolat berdi.

Kechqurungi gapni onasi bilan birga ayvonda o'tirgan Salohiddin ham eshitgan, otasining qaytayotganini ko'rib o'z xonasiga kirib ketgan edi. Ertalab nonushta tayyor bo'lishiga qaramay, bir piyola choy ham ichmadi. Saf tekshiruviga kech qolishi mumkinligini bahona qilib shoshilib chiqib ketdi. Robiya o'g'lining bahona qilayotganini sezdi. Salohiddinning ko'nglidan nimalar kechayotganini his qilgani uchun ham "bugun kelasanmi?" deb so'ramadi. To'lqin bugun ishga kechroq bormoqchi edi, shu sababli shoshilmadi.

Robiya ko'z yoshlari bilan kirsas, erining ko'nglini yanada vayron qilib yuborishi mumkinligini bilib, supurishda davom etdi. O'g'li o'qishga ketdi, o'rtoklari bilan ko'rishib ko'ngil chigillari bir oz bo'lsa-da, yechiladi. Eri ish bilan ovunadi. Bu g'urbatxonada bir o'zi qoladi...

G'urbatxona?!

Qaynonasi, qaynotasi o'tgan uyni g'urbatxona deyish? Xayoliga kelgan bu fikrdan o'zi ham g'ashlandi. Bunday bema'ni xayollarni quvmoqchi bo'lganday tezroq supura boshladi. O'zi yashaydigan uy qarshisini supurib bo'lib qaddini rostladi-da, ovsini tomonini supurish yoki supurmaslikni o'ylab qoldi. Qizlari ishga yaraydigan yoshga yetganidan beri Obodxon qo'liga supurgi ushlamaydi. Ba'zan qizlar "hadeb men supuravermanmi" deb arazlashib qolishsa, xonadonning bosh kelini Robiya vazifasini beminnatgina ado etib qo'yardi. Ko'chaga supurgi bilan chiqqan kezlari hech qachon ajratmagan. Hozir ham ajratish niyati yo'q, faqat bu tomonni supurayotganimda ovsinim chiqib bir zaharli gap aytvormasmikin, degan havotirda edi.

To'lqin chiqib, xotiniga qarab "nega sen supurasan, o'zlari supurmaydimi?" degisi keldi-yu, o'zini tutdi. Sovuqqina qilib "ketyapman", dedi. Robiya siniq ovozda "yaxshi borib keling", dedi...

To'lqin ketishi bilan "hormang kennoyi, ovsiningiz uydamlar?" degan ovozni eshitib, orqasiga qaradi. Obodxonning mijozini ko'rib, istamaygina so'rashdi. Robiya bu xotinni yaxshi tanimaydi, ismini ham bilmaydi. Ovsiniga mijoz ekanini biladi xalos. Lekin ostona hatlashi bilan atrofga olazarak qarayvergani uchun yoqtirmaydi. Hozir hushlamaygina so'rashganining boisi ham shunda.

-Uydalar shekilli, kiravering, - deb ishini davom ettirdi.

Mijozga uning bu qiligi malol kelib, labini burib qo'ydi. Ostona hatlab ikki marta "Obodxon opa!" deb chaqirdi-da, javob bo'lishini kutmay ayvon sari yurdi. Obodxon soxta jilmayish bilan uni kutib oldi. Mijoz o'tirib, duo qilgach, hol-ahvol so'ragan edi, yig'lamsiraganicha boshiga tushgan kulfatni bayon qilib berdi. Mijoz azaga kelgan xotin ta'ziya bildirganiday unga tasalli berdi-da:

-Attang, hozir shu narsalarning bozori chaqqonidi-ya!-deb afsuslandi. Keyin:-Mullakangiz milisa-ku, eplay olmadimi? - deb so'rab, Obodxonning yarasiga tuz sepd.

-Voy, nima deyapsiz! Bularga ishi tushgan odamning ikki dunyoda kosasi oqarmaydi-ya!-dedi Obodxon labini burib.

- Turgan-bitgani - ammamning buzog'i. Shuning uchun ham ko'karmaydi-da.. Tug'ilganidan beri mayormi, serjantmi, bir balo.

-Voy, shunaqami, ovsiningizning dimoklari ja-a baland-ku? - Mijoz shunday deb "hech kim yo'qmikin?" degan havotirda darvozaxonaga qarab oldi. Ko'ngli tichigach, davom etdi:-Men erining qo'li ancha uzunmikin, depman.

-Dimoqqinalariga qurt tushsin. O'zlarining nazarlarida erlarining qo'llari naq quyoshgacha yetadi. Shular bilan murosa qilib yashayotganimga menga ming marta rahmat deyish kerak.

-Obodxon opa!

Tanish ovozni eshitib darvozaxonaga qaradi. Ostona hatlab o'tib, ayvon tomon qarab turgan Maxsumani ko'rdi-yu, aftini burishtirdi

-Obbo... endi og'rimagan boshimga shu yetishmay turuvdi, - dedi

-Nima dedingiz? - dedi mijoz uning bu gapiga tushunmay.

-Nozik mehmon kelib qoldi, singiljonim. Molni olishim bilan sizga telpon qilaman. Bozordan kech qolmang, ertalabki bozorning tushumi yaxshi bo'ladi, - shunday deb Obodxon o'rnidan turdi.

-Molni boshqalardan olmay turaymi?

-Ozgina sabrqiling.

-Sabr deysiz-u, bu yoqda tirikchilik nima bo'ladi?

-Xudo bersa, tirikchilikka balo ham urmaydi. Xudo deb turing.

Mijoz e'tiroz bildirmoqchi bo'lganida Maxsuma yana chaqirdi.

-Hozir, - dedi Obodxon g'ashlanib, - voy-voyey, odamlar buncha besabr-a!

Darvozaxonada mijozni kuzatib, Maxsumani huddi qadrtoniday kutib oldi. Ichkari boshlay turib hovlidagi xo'rozga ko'zi tushdi-da, mehmonni ham unutganday:

-Kisht-e, shunchayam surbet bo'lasanmi, a!-deb haydagach, narigi ayvon tomon qarab ovozini balandlatdi:-Hoy Nuriddin! Xo'roz o'lguringni qama, hamma yoqni titib tashladi, - keyin mehmonga qaradi:-Maxsumaxon singiljonim, tortinmay kiravering. Shu katalakka boshi sig'sa keti sig'maydi-yu, xo'roz boqishlariga o'laymi.

Ichkari kirishgach, Obodxon dasturxon solmoqchi bo'ldi. Maxsuma unamadi.

-Opa, hadeb telponda bezor qilavermay, yo'l-yo'lakay kirib, xabar olay dedim. Ishlarimiz nima bo'lyapti?

-Nima bo'lardi, harakat qilyapmiz, - dedi Obodxon, bu savoldan ensasi qotganini yashirmay.

-Tezroq bo'lgani yaxshiydi. "Mullakam milisa, bir soatda to'g'irlab tashlaydi", devdingiz.

-Voy, Maxsumaxon, bu dunyoning odamiga yarashmaydigan gapni aytasiz-a? Bir soatda yo bir kunda bitadigan ishmi shu?

-Buni men to'qiganim yo'q, o'zingizning og'zingizdan chiqqan gapni aytyapman.

-Ozgina kuting, besabr bo'lmang, singiljon.

-Men-ku, qancha bo'lsayam sabr qilaveraman-a, lekin ketishimda ancha qarz olgandim, qistab kelishyapti.

-Qistab kelishsa tushuntiringda.

-Tushuntiryapman... - Maxsuma shunday deb afsus bilan xo'rsindi, - ammo tepasida prasenti bor, kun o'tgan sayin tug'yapti.

-Endi bunisiga men aybdor emasman. Men sizga "qarz oling, tepasiga prasan qo'ydiring", demaganman. O'zingiz pishirgan osh...

-O'shanda gapingizga kirmaganimda shu g'alvalar yo'q edi.

-Menga osonmi? - dedi jerkib Obodxon. - Otamning o'lishini bilganimda bir qop kepakka sotib yuborardim, deyishgan. Men bilibmanmi o'lgurlarning hiylasini. Endi gap bunday: ish shu bir-ikki kun ichida pishadi. Bojxonadan o'zim bitta odam topdim. Lekin ozgina chiqimi bo'ladi. Chiqim o'rtada, yana "bilmabman"deb yurmang. Bu gapni eshitib, Maxsuma norozi qiyofada bosh chayqadi:

-Yo'q. opajon, chiqimini men bilmayman. Hamma g'alvani o'zingiz boshladingizmi, har qanaqa chiqimini ham o'zingiz to'laysiz, - dedi qat'iy ohangda.

-Voy savil, men bo'yingizdan sudrab majbur qilibmanmi? Yosh bola emassiz-ku, burningizni oqizib, orqamdan ergashadigan. Aqlingiz endi kirib qoldimi?

-Ha, aqlim kirib qoldi. Mayli, yana ikki kun kutaman. Uchinchi kuni molimning haqini to'laysiz.

Juvondan bunday qat'iylikni kutmagan Obodxon uni birinchi marta ko'rayotganday tikilib qarab qoldi. Iblis "shu gapi uchun sochlarini bittalab yulib tashlamaysanmi!" deb vasvasa qildi. Iblisning amriga jon deb itoat etgisi kelsa-da, o'zini tutdi.

-Nima dedingiz, singiljon! Voy, ko'nglimning ko'chasi! Siz menga shart qo'ymang, opovsi!

-Boshqa ilojim yo'q, uch kundan keyin kelaman, pullarimni tayyorlab qo'ying.

-Shunaqami, keling, keling, poyandoz solib kutib olaman. Bilib qo'ying: agar siz shunaqa yomonlikka yursangiz, mendan yaxshilik kutmang. Mendan bir tiyin ham ololmaysiz. Men sizga pulni emas, eringizga moydek yoqadigan ikki og'iz shirin xabarni tayyorlab qo'yaman.

-Qanaqa xabar yana?

-U yoklarda kimlarning qo'yniga kirib chiqqaningizni aytaman. Pul kerakmi, oila kerakmi, o'zingiz tanlab oling.

-Shunchalik pastmisiz? Yolg'on gapirgani Xudodan qo'rqmaysizmi?

-Xudoni ishimizga aralashtirmang-u, shashtingizdan tushing. Opa-singilligimizcha qolaylik. Hali chetga billa-billa ko'p chiqamiz, rosa boyib ketasiz.

-Siz bilan billa bir yoqqa borishdan Xudo asrasin. Agar siz do'zaxga tushadigan bo'lsangiz, do'zaxdagilar ham sizdan xazar qilishsa kerak kerak.

-A?! Tilingiz chiqib qolibdimi, opovsi?

-Nima, meni merov deb o'ylovdingizmi? Sizda bor til menda ham bor. Sizni odam deb izzatingizni qilib yuruvdim. Men hozir...

Maxsuma Obodxonning bobillab berishini kutmay chaqqon o'rnidan turdi. Uning harakatiga tushunmagan Obodxon:

-Ha, qayoqqa, bir piyola choy ichib keting, singiljon, - deb piching qildi.

-Choyingiz o'zingizga siylov, - dedi Maxsuma jahl olovini pasaytirmay, - men erimni chaqiray, ig'vo gapingiz ichingizda irib ketmasin, hoziroq ayta qoling.

Ishning bu tomonga og'ib ketishini kutmagan Obodxon shoshib qolib, "voy, to'xtang, singiljon, uydagi gap ko'chaga chiqmasin", deganicha uning yo'lini to'smoqchi bo'ldi. Maxsuma uning hay-haylashiga parvo qilmay ko'chaga chiqdi-da, erini boshlab qaytdi. Ularning orqasidan kirgan Robiya noxush voqeadan chetda turish uchun tezgina uyiga kirib ketdi.

-Opaginam, mana erim, ayting, aytadiganingizni, - dedi Maxsuma.

Erning vajohati, ayniqsa uning chap iyagidagi chandiq Obodxonni sal cho'chitdi. Chandiqni bezorilik alomati, deb o'yladi. O'tgan yili bu yigitning avtohalokatga uchraganini bilganida bunchalikqo'rqmasdi.

-Voy, opovsi, shunga shunchami, hazilni chinga aylantirmang, girgitton, - deb bir oz past tushishni ma'qul ko'rdi.

Maxsuma javob bermadi, uning o'rniga eri gap boshladi:

-Nima dedi bu opachang? Ayt!

Maxsuma Obodxonning gaplarini takrorlagisi kelmadi.

-Qo'ying, turgan bitgani tuhmat, - dedi pastroq ovozda.

-O', menga qara, alvasti!-dedi er Obodxon sari bir qadam bosib. -Avval o'zingni epla. Sendaqalarning ig'vosini men yaxshi bilaman. Bilib qo'y, mol ertaga shu yerda bo'lsin. Yo prasani bilan to'laysan. Men bilan hazillashmalaring.

Obodxon bir qadam orqaga chekinmoqchi ham edi, lekin cho'chiganini fosh qilishni istamadi. Uning joyidan jilmay tik qarab turishini ko'rgan yigitning shashti pasaydi, yana bir qadam qo'yishga jur'at qilmadi. Obodxon buni sezdi, shu bois ovozini bir parda ko'tardi:

-Hoy, o'g'il bola, indamasa ja-a sapchimang, o'zingizni tutib oling.

-Sapchiganda nima kelardi qo'lingdan. Sen milisa qarindoshingga ishonma. Milisa-pilisang bilan iningga kirg'izvoraman. Ering qani o'zi? Chiqsin, erkak bilan erkakcha gaplashib ketay!

-Erkakcha gaplashasanmi? Voy savil, hali sen erkak bo'ldingmi? Erkak odam xotinini bozorga solmaydi.

-Nima deding, qaniqaytar-chi?

Erning haligi gaplari yolg'on po'pisa deb hisoblansa, bunisi astoydil g'azab edi. U vajohat bilan Obodxonga tashlanmoqchi bo'ldi. Erining fe'lini bilgan Maxsuma uni yengidan ushlab, tortdi. Obodxon avvaliga orqasiga tisarildi, keyin dod solib uyiga qochib kirdi. Ahvol jiddiyligini ko'rgan Robiya uyidan shoshib chiqib, erning yo'lini to'sdi. "Ukajon, o'zingizni bosing", deb ovutishga harakat qildi. Er bisotidagi barcha haqoratlarini aytib bo'lgach, sal hovuri bosildi shekilli, xotining so'ziga kirib iziga qaytdi. Robiya ularni ko'chaga qadar kuzatdi. Darvozaxonaga qaytganida ayvonning derazasini lang ochib olgan Obodxon ularning izidan qarg'ashni boshlab yuborgan edi:

-E, go'laymaygina ko'zlaring teshilsin! E, mollaring bilan qo'shmozor bo'llaring! Qarzlaringdan qutulolmay lahadda chirilaring!

Maxsuma javob bermadi, uning o'rniga eri gap boshladi:

-Nima dedi bu opachang? Ayt!

Maxsuma Obodxonning gaplarini takrorlagisi kelmadi.

-Qo'ying, turgan bitgani tuhmat, - dedi pastroq ovozd.

-O', menga qara, alvasti!-dedi er Obodxon sari bir qadam bosib. -Avval o'zingni epla. Sendaqalarning ig'vosini men yaxshi bilaman. Bilib qo'y, mol ertaga shu yerda bo'lsin. Yo prasani bilan to'laysan. Men bilan hazillashmalaring. Obodxon bir qadam orqaga chekinmoqchi ham edi, lekin cho'chiganini fosh qilishni istamadi. Uning joyidan jilmay tik qarab turishini ko'rgan yigitning shashti pasaydi, yana bir qadam qo'yishga jur'at qilmadi. Obodxon buni sezdi, shu bois ovozi bir parda ko'tardi:

-Hoy, o'g'il bola, indamasa ja-a sapchimang, o'zingizni tutib oling.

-Sapchiganda nima kelardi qo'lingdan. Sen milisa qarindoshingga ishonma. Milisa-pilisang bilan iningga kirg'izvoraman. Ering qani o'zi? Chiqsin, erkak bilan erkakcha gaplashib ketay!

-Erkakcha gaplashasanmi? Voy savil, hali sen erkak bo'ldingmi? Erkak odam xotinini bozorga solmaydi.

-Nima deding, qaniqaytar-chi?

Erning haligi gaplari yolg'on po'pisa deb hisoblansa, bunisi astoydil g'azab edi. U vajohat bilan Obodxonga tashlanmoqchi bo'ldi. Erining fe'lini bilgan Maxsuma uni yengidan ushlab, tortdi. Obodxon avvaliga orqasiga tisarildi, keyin dod solib uyiga qochib kirdi. Ahvol jiddiyligini ko'rgan Robiya uyidan shoshib chiqib, erning yo'lini to'sdi. "Ukajon, o'zingizni bosing", deb ovutishga harakat qildi. Er bisotidagi barcha haqoratlarini aytib bo'lgach, sal hovuri bosildi shekilli, xotining so'ziga kirib iziga qaytdi. Robiya ularni ko'chaga qadar kuzatdi. Darvozaxonaga qaytganida ayvonning derazasini lang ochib olgan Obodxon ularning izidan qarg'ashni boshlab yuborgan edi:

-E, go'laymaygina ko'zlaring teshilsin! E, mollaring bilan qo'shmozor bo'llaring! Qarzlaringdan qutulolmay lahadda chirilaring!

Robiya bu qarg'ishlar yomg'iri ostidan indamay o'tib keta olmadi:

-Obodxon, bo'ldi endi. Qo'ying, - dedi-yu, balo yomg'irini o'z boshiga o'zi chaqirdi.

-Nimaga qo'yarkanman!-Obodxon endi unga g'azab bilan tikilganicha baqira ketdi. - Ko'rib quvonyapsizmi! Chapak chalib o'tiravering. Shularning hammasi sizlarni deb bo'ldi. Sizlar bizlarni ko'rolmaysizlar, ha! Ichlaring qozonning kuyasidan ham qora! Bilib qo'ylaring: o'sha mollarimni o'zim qaytarib olaman. Erimga "Mercedes" olib beraman. Qizlarimni boyvachchalarga uzataman! Uchchala charlarida uchchala kuyovimning qo'liga bittadan "Mercedes"ning kalitini tutqazaman. Ha! Ko'rib, kuyib-kuyib ado bo'llaring!

Robiya bu gaplarga chidolmay kaftlari bilan quloqlarini berkitganicha uyiga kirib ketdi. Shunda ham Obodxonning jag'i tinmadi:

-Xoy, xo'rozlaringni yo'qotlaring! Hammayoqni axlatxona qilib tashladi. Axlat pulini ham to'lab qo'ylaring. Senlar uchun to'laydigan ahmoq yo'q!

Obodxonning diydiosiy darvozaxona yaqinida katta yuk mashinasi to'xtaguncha davom etdi. Darvoza eshigi ochilib, eri ko'ringach, uni qarshilashga shoshildi.

-Pul olib chiq, - dedi Sattor uni ayvon eshigi og'zida to'xtatib. - Bozor narxidan arzon tushdi. Kurilishga olib ketayotgan ekan, bu ham omaddanda.

Mashina g'ishtni ag'darib, haydovchi haqqini olib ketgach, Sattor:

-Bozorga tushib ikkita mardikor olib chiqay, - dedi.

-Mardikorni nima qilasiz? G'isht tashishgami? Oynisa kelsin, qizlarning o'z tashib qo'yadi. Shunga ham pul sarf qilish kerakmi? Siz ustaning harakatini qiling. Qizig'ida bitirib olish kerak. Keyin gap-so'z ko'payadi.

-Bu g'isht yetmaydi, yana kamida ikki mashina kerak. Ustani o'shanda topamiz.

-Shuncha g'isht yetmaydimi? Menga qarang: nima, g'ishtga ham, ustaga ham biz to'laymizmi? Devor o'rtada bo'lgandan keyin chiqimi ham o'rtada! Akangizga ayting.

Qani edi shunday bo'la qolsa! Sattorning yashirin muddaosi ham shu. Lekin devor olish tashabbusi ulardan chikdi,

akasi bir tiyin ham bermaydi. Chiqimni zimmasiga olishdan o'zga chora yo'q.

Sattor buni aytib tushuntirmoqchi edi, Obodxon katta ko'cha tomon imladi:

-Qarang, amakingizmi? Shu yetmay turuvdi.

-Nimaga unaqa deysan? Qo'rqma, sening osh-noniningni yeb ketmaydilar.

-Men uni aytayotganim yo'q. Faqat... devorni aytmay turing, gap chaynalmasin.

-Sen aytmasang ham aqlim yetadi, - Sattor shunday deb jilmayganicha amakisiga peshvoz chiqib, quchoqlab ko'rishdi.

Ba'zan kishining aqli bovar qilmaydigan voqealar yuz beradi. Kayfiyating siniq, hatto yaxshi odamlar suhbat ham yoqmaydi. Ana shunday paytda albatta senga yomonlar duch kelishadi-yu, shundog'am siniq kayfiyatingni parcha-parcha qilib tashlashadi.

To'lqin ukasi bilan bo'lgan kechki to'qnashuvdan keyin bo'lari bo'lgan edi. Agar ukasining gapi kutilmaganda yangraganda bunchalik azob chekmasdi. To'lqin shunday gap qachondir aytilishini kutib yashayotgan edi. Kutsa-da, "ehtimol adashayotgandirman, bu oqibatga bormas", degan umid bilan o'zini ovutib kelayotgandi. "Ukam "uyni sotamiz yo hovlini o'rtadan bo'lamiz" deb qolsa, yer yorilib hammani yer yutib ketarmikin?" deb ham o'ylardi.

O'sha gap aytili.

Yer yorilmadi, birovni yer ham yutmadi.

Shunday osongina uchar ekan bu gap tildan.

Lablar hatto titramas ham ekan...

Biroq...

Quloqlardan osongina o'tgan bu gap o'qqa aylanib yurakka qadalishi o'rniga yer yutgani yaxshiroq emasmi.

Akasiga qarata g'azab bilan aytilgan bu so'zlar hovliga singib ketmay, o'qqa aylanishi, uchib borib qabristondagi ikki go'rga sanchilishi-chi?

To'pponchadan uchib badanga sanchilgan o'qning davosi bor. Qalbga sanchilgan so'z o'qlari davosiz.

Agar bu so'z o'qlari jigaring tomonidan uzilgan bo'lsa sen uchun qiyomat boshlanibdi...

Yaralangan To'lqinning tuni tun emas, go'yo lahad zimistoni bo'ldi. Hayotdan to'yib ketdi. Milliardlab odamlarga yetib ortayotgan havo unga yetmayotganday tuyuldi. Bir vaqtlar tasodifan yo'liqqan folbin unga "sen uzoq yashaysan, shunday uzoq yashaysanki, hayot joningga ham tegib ketadi. O'lgining keladi. Ammo o'lolmaysan", degan edi. Tunda folbinning shu bashorati behos yodiga tushdi. "Hayotdan to'yishim boshlandimi? Yana qancha davom etadi bu? Hovlini bo'lish mashmashasi boshimga bitgan balolarning hammasimi yo bundan battarlari ham bormi?"

-uyqusiz tun uning bu savollariga javob bera olmadi.

Shunday kayfiyatda ishga borganida birinchi uchrashgani Ko'rqmas bo'ldi. Kecha u olib borayotgan "Ish" bilan tanishib, fikrlarini boshliqqa bayon qilgan, uning bu sohaga yaroqsizligini bayon etuvchi bildirgi ham yozib bergan edi.

Qo'rqmas til uchida salom berdi, To'lqin bosh iring'ab, xohlamaygina alik oldi. Qo'rqmas, gapni aylantirmay muddaoga ko'chib qo'ya qoldi:

-Keldiyorovning ishidan chetlatganingiz yetmay, endi butunlay xaydatmoqchimisiz?

-Bu sohadan ketsangiz o'zingiz uchun ham yaxshi bo'ladi, - dedi To'lqin maslahat ohangida.

-Men sizga nima yomonlik qildim?

-Shaxsan menga yomonligingiz yo'q. Men ham sizga yomonlik qilmoqchi emasman. Agar vaqtida boshqa kasb qilsangiz o'zingizga yaxshi.

-Ishimning nimasi sizga yoqmayapti?

-Qizni kim zo'rlagan deb gumon qilyapsiz? G'ayrat Sanaqulovmi? Kimni qamoqqa oldingiz? Shuhrat Sanaqulovnimi? Nega?

-Bular aka-uka.

-Bilaman. Lekin voqea sodir bo'lgan kuni Shuhrat Sanaqulov Koreyada bo'lgan.

-Buni menam bilaman. Men aybni unga ag'darmoqchi emasman. Akasini uch-to'rt kun qamab qo'ysam, ukasini topib berishadi. Bu sinovdan o'tgan uslub-ku, nega menga yopishib oldingiz?

-Bu sinalgan, lekin sinovdan o'tmagan ahmaqona uslub. Jinoyatlar bir-biriga o'xshamaydi, uni ochish uslubi ham o'zgacha bo'ladi. Agar shunga aqlingiz yetmayotgan bo'lsa...

-Bu gapingizni ko'p eshitdim, - dedi Qo'rqmas endi dag'alroq ohangda. - Xo'p, meni ishdan chetlatishlarini talab qilibsiz. Men shu sohadan ketsam sizning baxtingiz ochiladimi? Yo'lingizni men to'sib turuvdimmi?

-Mening baxtimni o'zinga qo'yib bering. O'zingizni o'ylang.

-Unda siz ham o'zingizni o'ylayvering. Meni siz ishga olmagansiz, bo'shatish ham qo'lingizdan kelmaydi. Bilib ko'ying, bu adolatingiz bilan uzoqqa borolmaysiz.

-Qayergacha borishimni o'zim yaxshi bilaman.

-Yaxshisi bildirgingizni qaytarib oling.

-Katta ketishingizga qaraganda yelka tirab turgan tog'ingiz baquvvatga o'xshaydi. Mayli, suyanavering.

Telefon jiringlab ularning suhbatini uzildi. To'lqin go'shakni ola turib qat'i tarzda:

-Qaytarib oladigan bildirgini yozmay qo'ya qolaman, - dedi. Keyin go'shakni qulog'iga tutdi: -Mayor Ilyosov.

-Adasi, bu menman...

-Hozir... - Robiyaning ovozi eshitib Qo'rqmasga qaradi: -Boshqa gapingiz bo'lmasa meni holi qoldiring. Bu xonaga boshqa kirmasangiz yana ham yaxshi.

Qo'rqmas unga g'azab bilan tikilganicha: "hali ko'ramiz, oldimga o'zing emaklab borasan!" deb chiqib ketdi.

-Tinchlikmi, nima gap? - deb so'radi To'lqin noxush ohangda.

-Adasi... Sattorjon bir moshina g'isht olib keldilar, - dedi Robiya aybdor odam ohangida.

-Olib kelsa nima bo'пти? - dedi To'lqin qo'rslik bilan.

-Bilmadim... rostdanam hovlini bo'ladilar shekilli...

-Bo'lsa men nima qilay! -To'lqin shunday deb baqirib stolni mushtladi. - Menga qara, g'isht olib keladimi, balo olib keladimi, hozir menga telpon qilishing shartmidi! Men ishdaman. Tushunasanmi yo yo'qmi?!

-Adasi...

-Nima, adasi!

-Amakimham keluvdilar...

-Qaysi amaking?

-Ibrohim amakim...

Bu xabardan keyin To'lqin shashtidan bir oz tushdi. O'g'lining Sherbuloqqa borib kelganini eslab, amakisining qanday maqsadda kelganini angladi-yu, ko'ngliga yorug'lik oralaganday bo'ldi.

-Kelgan bo'lsalar darrov ovqatga unnamaysanmi? - dedi To'lqin yumshoqroq ohangda.

-Peshinga kelib-ketarmikinsiz, devdim... juda g'alati bo'lyapti-da?

-Nimasi g'alati?

-Oldinlari to'g'ri biznikiga kirib kelardilar. Bu safar... u yoqqa kirib ketdilar. Kirishni ham kirmaslikni ham bilmay turibman.

-Bu nima deganing?

-Obodxonning fe'lini bilasiz-ku?

-Fe'liga o't tushsin uning. Aftiga qarama, kirib so'rashib chiq. -Shunday deb gapni kalta qildi-da, go'shakni o'rniga qo'ydi.

Endi nima qilishini bilmay garangsib o'tirdi. Amakisining maqsadini biladi. Hovlini bo'lish uchun g'isht tushirilgani ham unga ma'lum. Amakisi murosaga keltirish yo'lini qidiradi. Ukasi ayb axlatini u tomon ag'darishi shubhasiz. Amakisi bu ayblovlarga ishonadimi? O'rtada To'lqin moxovdek bo'lib qolaveradimi? Amakisi murosaga keltirish yo'lini qidirib topa oladimi?

Ibrohim darvoza oldida uyulib turgan g'ishtlarni ko'rdi-yu, ruhlarning havotiri bejiz emasligini angladi. O'zicha "kech qolibman shekilli", deb o'ylab ko'ngli g'ashlandi. Salohiddin bilan bo'lgan suhbatdan so'ng aka-ukaga aytish uchun o'ylab qo'ygan gaplari endi foydasiz ekanini fahmladi. Endi bu xonadon ostonasini bosib o'tguniga qadar yangicha yo'l o'ylab topishi kerak edi. Qisqa muddatda o'ylab topgani - bu safar odatni kanda qilib, ukaning uyiga qadam ranjida qilish bo'ldi. Bu holatdan bexabar Robiya ham ajablanib, ham xavotiranib, eriga ko'ng'iroq qilgan edi.

Sattor ham Obodxon ham Ibrohim amakilarini suyuqli mehmon kabi qarshiladilar. Og'zi chaqqon Obodxonning qo'l-oyog'i ham chaqqon bo'lib qoldi. Ichkari uyda yotgan Oftobxonni turg'izdi, ona-bola dasturxon tuzashga kirishdi.

Ibrohim salom-alikdan so'ng "ozgina gina qilib qo'yish foydadan holi bo'lmas", degan qarorga keldi:

-Bormisan, jiyan, akang-u yilda bir bo'lsa ham xabar olib turadi, sen anqoning urug'iday bo'lib ketding-ku, a?

Sattor "ha, endi..." deb gapirishga arzigulik bahona izlayatuvdi, mushkulini xotini oson qilib qo'ya qoldi:

-Amaki, tirikchilikdan ortmay qoldik. O'zingiz ko'rib turibsiz-ku, ro'zg'or deganlari yutvoray deyapti.

-Ro'zg'orning og'zi karnayday ochib tashlansa - yutaman, deydi. Nafsga qarab emas, qoringa qarab ochilsa - yutmaydi, - dedi Ibrohim keliniga qarab.

-Voy. qiziqsiz-a, amaki, hozir shaharda qorin to'yg'azish ham oson emas.

-Noshukur bo'lmang, qizim. Sizga bir rivoyat aytib beraymi?

-Rivoyat bilan qorin to'yadimi, amaki?

-Ehtimol to'yib qolar, siz eshiting, qizingiz ham eshitsin, o'tir qizim, - Oftobxon itoat bilan o'tirgach, Ibrohim Obodxonga qaraganicha rivoyatni boshladi:-Bir odam xufton namozini o'qish uchun jala quyayotganiga qaramay masjidga ketayotgan ekan. Bir mahal toyib, ko'lmakka yiqilibdi-da: "Ey Alloh, o'zingga shukur, yiqitding-u, qo'limni sindirmading", debdi. Bir oz yurgach, bu safar ariqqa yiqilibdi-da: "Ey Alloh, o'zingga shukur, yiqitding-u, oyog'imni sindirmading", debdi. Shunda bir yigit qo'lida chiroq bilan paydo bo'lib: "Otaxon, men sizni masjidga kuzatib qo'yaman", debdi. Manzilga yetgach, u odam yigitdan: "Sen kimsan, kimning haqqiga duo qilay?" deb so'rabdi. "Men shaytonman, yigit qiyofasiga kirganman". Bu gapdan otaxon ajablanib: "Bu qanaqasi, shayton birovga yaxshilik qilmas edi-ku?"- debdi. "Ha, yaxshilik qilmayman, - debdi shayton, - Sen birinchi marta yiqilib Allohga shukur qilganingda Alloh "Bandam azoblansa ham menga shukur qildi, guvoh bo'linglar, shu shukrona hurmati men uning gunohlaridan kechdim", dedi. Ikkinchi marta yiqilib, shukur qilganingda Alloh shu shukronang hurmati qarindoshlarning ham gunohlarini kechirib yubordi. Agar uchinchi marta yiqilib shukur qilganingda Alloh barcha musulmonlarning gunohlarini kechirib yubormoqchi edi. Men bunga yo'l qo'ymaslik uchun seni bu yerga omon-eson yetaklab keldim", degan ekan. Ana shunaqa, kelin, shukur qilishning savobi juda katta.

-Bu rivoyatingiz gunohkorlar uchun ekan. Bizda gunoh yo'q, o'zimiz yig'ib-terib qornimizni to'yg'azib yuribmiz.

Kelinining gapidan Ibrohimning ensasi qotdi. Bu suhbatga yosh qizning guvoh bo'lishini ma'qul ko'rmay "Kizim, sen darslaringni qilaver", deb unga ijozat berdi.

-Kelin, siz unday fikr qilmang. Hammalarimizda ozmi-ko'pmi gunoh bor. Hammalarimiz bu gunohlar uchun javob beramiz, - Ibrohim shu gapni aytgach, Obodxon bilan suhbatlashish istagi yo'qligini ham bildirgisi kelib, Sattorga yuzlandi:-Men sendan xafa emasman, jiyan, o'zi ilm odamlari shunaqaroq bo'lishadi. Sen dadangga o'xshading. Dadangni ham o'zim kelib ko'rib turmasam, boray demasdi. Ilmni gullatib yuribsanmi, ba'zi nodonlarga o'xshab tashlab yubormadingmi, ishqilib? - shunday deb sinov nazari bilan tikildi. Aslida uning ilmni tashlaganini Salohiddindan eshitgan bo'lsa-da, to'g'ridan-to'g'ri nasihat qilmay, o'zini bexabarday tutmoqda edi.

Sattor amakisining o'tkir nigohiga dosh berolmay, pastga qaradi-da:

-Ha, endi g'imirlab turibmiz, - deb mijg'ovlandi.

Erining bu holda fosh bo'lishini istamagan Obodxon gapni ilib ketdi:

-Voy amaki-ey, ilm-ilm deysiz, hozir birov ilmga qaramayapti, cho'ntakka qarayapti.

-Kelin, sizga o'xshaganlar balki cho'ntakka qarayotgandir. Lekin odamlar ilmga qaraydi. Olim odamning martabasi Allohning oldida ham baland turadi, bilmasangiz bilib qo'ying. Menam qishloqda "Jiyanim olim", deb kerilib yuraman. "Jiyanim milisa", deb maqtanmayman. Chunki milisa qishlog'imizda ham bor, olim esa yo'q. Ilgarilari "Ibrohim Toshkandagi olim Shavkatning ukasi", deyishsa bir qop semirardim. Ana endi otasining nomini bu ulug'lab yuribdi. Bo'sh kelma, jiyan.

-Ha... endiko'ldan kelganicha...

Obodxon eriga "muncha mijg'ovlanasiz!" degan ma'noda norozi qaradi. Sattor esa gapini yo'qotib, amakisidan hol-ahvol so'rashni ham unutdi.

Oraga sukut cho'kdi. Ibrohim topgan usuli yaxshi samara berishiga ishonch hosil qilib, yana gap boshladi:

-G'ishtni akang tushirtirdimi? Pastga qurilish qilmoqchidirda, a? To'g'ri o'ylabdi. O'g'lini uylantiradigan bo'lsa, yana bitta uy kerak. Asli pastdagi uylaring ancha nurab qolgan. Poydevorining mazasi yo'g'idi. Paxsasini o'zim urib beruvdim. Eslaysanmi? Chillakdek oyog'ing bilan loy tepaman, deb xarxasha qilarding. Adang rahmatli "shamollab qolasan", deb unamasdi. Aka-uka judayam ahil edilaring. Men bollaringga senlarni misol qilib aytib, tergap turardim. Akang senga vaqtida otalik ham qildi, endi qanotiga kirib, to'ylarini o'tkazishib bersang, baraka topaverasan. Akaning duosi otaning duosi kabi bo'ladi. Eski kitoblarda yozilgan: uka qo'y so'yib xudoyi qilmoqchi ekan, shunda g'oyibdan bir sado kelibdi: "ey yigit, esingdami, bitta arziyas gap bilan akangning ko'nglini og'ritgan eding. Sen avval akangdan uzr so'rab, uning roziligini olgin, keyin qo'yni so'y. Akangning rizoligi bo'lmasa, xudoyiga so'yadiganko'yingqabul emas".

-Ha... endi akalar ham har hil bo'lishadi, - dedi Sattor.

-Gaping to'g'ri. Men hayotda har hilini ko'rdim. Ota-onasidan keyin hovlini bo'lib olganlarini ham, ukalarini qiyratib haydaganlarini ham uchratdim. Bular Alloh oldida nima deb javob berishlarini bilmaydilar hali. Hovlini bo'lib tashlaydigan g'isht devorni odam qo'li bilan tiklaydi. Uni vaqti kelib buzib tashlasa bo'ladi. G'ishtlarni boshqa xayrli joyga ishlatish mumkin. Lekin aka-ukalarning qalbidagi devor ham bor. Uni iblis tiklaydi. Iblis tiklagan devorni buzib bo'lmaydi. Hovlida g'isht devor terish boshlanmay turib iblis qalblarga devor urishni jadallashtiradi. Qalbdagi devor puxta ravishda tiklanganidan keyin hovlidagi g'isht devorga navbat keladi. Usta g'isht teradi, mardikor unga qarashadi. Iblis qalblarga devor urayotganida unga aka-ukalar bilan ovsinlar mardikorlik qilib turishadi. Shu mardikorliklari uchun qiyomatda jazo olishadi. Biroviga kam, biroviga ko'p jazo berilmaydi, jazo bab-baravar bo'ladi. Xudoga shukur, senlar bu toifadan emassanlar.

-Amaki, zo'r-zo'r gaplarni topib gapirasizu lekin, dunyoda shunaqa akalar, shunaqa ovsinlar borki...

-Choyinggaqara!

Erining zarda ohangidagi buyrug'i Obodxonni gapdan to'xtatdi. Ibrohim xotinning maqsadini anglab, tomog'ini qirib qo'ydi. Obodxon qovoq uyib o'tirgan eriga bir qarab olib: "Shunaqa, to'g'ri gap tuqqaningga ham yoqmaydi", deb ming'irlaganicha oshxona tomon yurdi. Choy damlayotganida to'rtta non ko'targan Robiya kirib keldi. Obodxon ovsiniga "ko'zim uchib turuvdi!" degan ma'noda chimirilib qaradi.

Robiya chimirilishga javoban bu yerga chiqishi sababini aytishi lozimligini angladi:

-Amakim kelibdilar... - deb nonni uzatdi.

-Ha, amakingiz kelib qoldilar, - Obodxon ovsini uzatgan nonni olmadi:- kiring, o'zingiz olib kiravering.

Robiya kirib salomlashdi. Sattor u uzatgan nonlarni olib, bittasini sindirdi. Ibrohim Robiyadan hol-ahvol so'rayotganida Obodxon choynak ko'tarib kirdi. Suhbat qovushmay qoldi. Ibrohim u yoq-bu yoqdan gapiraverib toliqdi. Ro'parama-ro'para o'tirgan ikki ovsin bir-biriga tashlanishga shay g'animday ko'rindi ko'ziga. Ahvol Salohiddin aytganidan ham batarroq ekanini fahmladi. Robiya uzoq o'tirmadi, hovlidagi oshxonaga chiqib ovqatga unnay ketdi. Ibrohim xonasiga kirib ketgan Oftobxonni chaqirdi:

-Qizim, so'rini bir supurib yuborib, to'shak solib ber, tashqarida o'tiray, qishloqda ham uyda o'tirolmaydigan bo'lib qolganman, - dedi.

So'rida joy tayyor bo'lganda dasturxon yozdirmadi. Bu orada Nuriddin maktabdan kelib, unga ovunchiq topildi. Nuriddin Ibrohim opoqdadasini juda yaxshi ko'rardi. Otasi yoki onasi bilan qishloqqa borganida yayrardi. Xo'rozni ham shu opoqdadasini bergan edi. Ibrohim bolaning o'qishlarini so'rab-surishtirgach, o'zining peshonasiga yengil shapati urib qo'ydi.

-Esim qursin, senga yana ikkita xo'roz va'da qiluvdim-a? Mayli keyingi safar olib kelaman.

-Olib kelmang, opoqdada, - dedi Nuriddin.

-Nega?

Nuriddin Obodxon tomon qarab qo'yib, ovozi pastlatdi:

-Kennayim urishyaptilar. Buni ham so'yvorib, gumdon qilarmishlar.

-Yo'g'-e, kennaying hazillashgan. So'ymaydi. Maktabdagi o'qishing tamom bo'lsa, seni qishloqqa olib ketaman. Uch oy biznikida turasan. Xo'rozvoyingni ham olib ketamiz. Dalada bi-ir yayrasin. Bu katalakda yuraklari siqilib ketgandir. U yerda kuchga kirib qaytib, shahardagi eng zo'r xo'rozga aylanadi. Uni urishtirib ko'rdingmi?

-Bir marta urishtiruvdim, oyim qulog'imdanda cho'zdilar. Bemehr odamlar xo'roz urishtirarkan. Men mehribon bo'lishim kerak ekan.

Bu gap Ibrohimga ma'qul tushib, bolani quchoqlab oldi.

-Oying to'g'ri aytibdi. Odam degani mehribon bo'lmasa hayvondan farqi qolmaydi.

Bu dunyoni hademay tashlab ketadigan qariya bilan dunyo mashmashalaridan ajablana boshlagan bolakay shu tarzda huddi qalin birodarlar kabi suhbatlashib o'tirishdi. Amakisining yonidan joy olgan Sattor bu suhbatga qo'shilmadi. Ikki kelin ikki oshxonada ovqat tadorigi bilan band bo'ldilar. Robiyaning ovqati avvalroq pishib, uyga taklif qildi. Lekin Ibrohim unamadi. Taomni shu so'rida yeydigan bo'ldilar. Hammalari o'rtada turgan so'ridan joy oldilar.

-Bir kelganimda adang rahmatli orzu qilgan edi, - dedi Ibrohim Sattorga qarab. - Chol-kampir o'rtada o'tiramiz. Bir tomondan katta kelinim, bir tomondan kichigi choy uzatib xizmatimizni qilishadi, devdi. Ozingina bo'lsa ham orzusiga yetdi. Mana endi kelinlarimning xizmatidan men bahramand bo'lib o'tiribman, Allohimga beadam shukur.

Bu gapdan keyin ovsinlar bir-birlariga ma'noli qarab qo'yishdi.

To'lqin va'dasiga vafo qilmadi: kunduzi kelolmadi. Boshqarmaga borib, kechgacha qolib ketdi. Uyga kelganida kechki taomni ham yeb bo'lishgan edi. So'ridagi dasturxon yig'ib olingan, Ibrohim qo'sh yostiqaqqa yonboshlab olgan edi. Qovusholmayotgan Sattorga: "olim odamning o'qishi ko'p bo'ladi, o'qishingni qilaver, men oyoqni uzatib, ozingina dam olaman", deb ijozat bergandi.

To'lqin kelgach, Robiya qaytadan dasturxon yozdi. Televizor ko'rayotgan Nuriddin chiqib, adasining yoniga o'tirib oldi. To'lqin hadeb qistayvergach, Ibrohim noiloj oshga qo'l uzatdi.

-Shaharning bitta yaxshi tomoni - pashsha kam, - dedi u, - qishloqda kunduzi pashsha, kechqurun chivin haydab osh yegandek bo'lmasan.

Amakisining pashsha haqidagi gapi behos bir voqeani yodiga tushirdi.

Shu imorat qurilishi avjga chiqqan paytlar edi. Bu so'rining o'rnida omonat stol va taxta o'rindiqlar turardi. Hovli etagidagi chayla oshxona vazifasini o'tardi. Ovqat pishgan mahalda adasini ikki hamkasbi yo'qlab keldi. Onasi dasturxonni yig'ishtirib chetga qoqdi-da, yana qaytarib soldi. O'sha kuni ovqat kechroq qolib, aka-ukaning qorni ochib ketgan edi. Mehmonlar taxta o'rindiqdan joy olishgach, aka-uka kechagina somon suvoqdan chiqqan uyga kirib o'tirishdi.

Mehmonlar ovqalanishni boshlashganda Sattor piqillab yig'lay boshladi.

-Nega yig'layapsan? - deb so'radi To'lqin uni pinjiga olib.

-Qornim ochib ketdi. Qarang, ular ovqatning hammasini yeb qo'yishyapti.

-Jim tur. Yeb qo'yishmaydi. Oyimga "ovqat suzmang, qornimiz to'q", deyishdi-ku, eshitmadingmi? - deb ukasini ovutmoqchi bo'ldi To'lqin.

-Aldashdi, ana qarang, yana qoshiqni olishdi.

-Baribir hammasini yeyisholmaydi, kosada ovqat judayam ko'p. Jim tursang, hozir ketishadi.

Sattor akasining gapiga uncha ishonmay, battar piqillay boshladi. To'lqin uni quchoqlab yana ovutdi. Bolalarining ahvolidan bexabar Shavkat mehmonlar bilan boshlagan bahsini davom ettirardi:

-Yo'q, men bunga baribir yo'l qo'ya olmayman. Bu moddani tarkibida zahar juda ko'p-, - dedi u, bosh chayqab.

-Ha, ko'p, buni hech kim inkor etmaydi, - dedi tepakal mehmon, - Lekin zahar miqdori ozingina kamaytirilsa ham, hasharotga ta'sir qilmaydi.

— Demak, ta'sir qilishning boshqa yo'lini topish kerak, - dedi Shavkat o'jarlik bilan

-Aytishga oson-, - deb gapga qo'shildi baqaloq mehmon. - Umuman, sizning bu o'jarligingiz hozirgi paytda mutlaqo o'rinsiz. Siz qarshi bo'lganingiz bilan bu dorilar baribir ishlab chiqarishga qo'yiladi. Chunki bu ishga Moskva qarshi emas.

-Ular albatta qarshilik bildirishmaydi. Qani, shu zaharni Moskva atrofiga ekilgan kartoshkalarga sepamiz, deb ko'ring-chi, nima deyisharkin?

-Bunga kartoshkaning nima aloqasi bor? - deb ajabladi tepakal mehmon.

-Ha, barakalla. Kartoshkaning ham aloqasi yo'q, paxtaning ham. Gap shu ekinlarga sepiladigan doridan odamlarning zaharlanishida. Bu zahar hatto bir oylik homilaga ham ta'sir etishi mumkin, shuni hech o'ylamadilaringmi?

-Nega o'ylamas ekanmiz, odamlarga faqatgina siz qayg'urmaysiz. Dori sepilganda havfsizlik choralari ko'riladi.

-Havfsizlik chorasi?.. Hm... Bu choraga biron zavodda amal qilish mumkindir. Dalada sigirlarni bitta-bitta tutib qulog'iga "o'rtoq sigirjon, havfsizlik chorasiga amal qiling, bu o'tlarga zahar sochilgan, uni yemang, sutingizni zaharlamang", deb chiqasizmi? Yo dori sepilganidan keyin odamlar uch-to'rt kun qanoat qilib uylaridan chiqmay o'tiradilar, deb o'ylaysizmi? Kimyo odamzotni ezuvchi dushman emas, og'irini yengil qiluvchi do'sti bo'lishi kerak.

-Shavkatjon, siz bu balandparvoz gaplaringizni qo'ying. O'jarligingizni ham yig'ishtiring. Buning o'rniga uyingizni bitirib oling, doktorlik dissertatsiyangizning taqdirini o'ylasangizchi!

-Uy tiklanyapti, dissertatsiya himoyaga tayyor. Gapingizga tushunmadim: siz nasihat qilyapsizmi yo rahbarlarning po'pisalarini menga yetkazypsizmi?

-Be, Shavkatjon, qo'ying, shu gaplarni, biz siz bilan masala talashgani kelmadik. Oshnachiligimiz hurmati "horma, bor bo'l!"ga kelganmiz. Ishxonadagi majlislar jonga tekkan, oling, ovqat sovimasin.

Baqaloq mehmonning "ovqat sovimasin", degan gapidan keyin Sattor "ana, yana yeyishyapti-ku!" dedi-yu, ovoz chiqarmasdan astoydil yig'lay boshladi.

— Jim o'tirgin, hozir ketishadi, - deb ukasiga yalindi To'lqin. -Qornim ochib ketdi...

-Hozir non yeding-ku?

-Barbirgayam ochyapti, moshxo'rda ichgim kelyapti...

Shavkatning o'jarligimi sabab bo'ldimi yo bollarning baxtigami, har holda mehmonlar uzoq o'tirishmadi. Shavkat ularni tuproq ko'chaga qadar kuzatdi. Bolalar esa uydan yugurib chiqishdi. Sattor kosalariga qaradi-yu, "Ana, siz meni aldadingiz, ovqat qolmabdi!" deb, endi ovoz chiqarib yig'lay boshladi.

-Yig'lama bolam, qozonda ovqat bor, - dedi Farida uni bag'riga olib, erkalab. So'ng qaytayotgan eriga qaradi:- Aksiga olib ovqat kam qilinganda mehmon keladi-ya. Tinchlikmi, adasi?

— Tinchlik. Oshga pashsha tushdi, boshqa gap yo'q. -Qani, pashsha? - dedi Sattor bu gapdan ajablanib.

— Hozir oying senga pashshasi yo'g'idan olib keladi, - dedi Shavkat bolaning soddaligidan kulib.

Farida qozonda qolgan moshxo'rdani ikki kosaga suzib olib keldi.

-Bu ozgina-ku? - dedi Sattor nolib.

Farida nima deyishini bilmay turganida To'lqin kosasidagi ovqatdan uch to'rt-qoshiqni ukasining kosasiga soldi...

Ovqatga qanday pashsha tushganini To'lqin keyinroq ulg'ayganida bildi. Adasining ilmiy ishiga qanday qarshiliklar bo'lganini onasidan eshitgan edi. Adasi ilmiy ishlari haqida unga gapirmasdi. Keyinroq "ilmiy izlanishlarimning merosxo'ri", deb Sattorga gapiradigan bo'lgandi.

To'lqin bu voqeani esladi-yu tomog'iga bir nima tiqildi. Bu dunyoning sho'rishlaridan amakisiga xasrat qilgisi keldi. Ba'zan yuragi siqilgan damlarda onasini, otasini qo'msardi. Ularga dardini aytgisi, maslahat so'ragisi kelardi. Dunyo ajoyibda! Ota-ona tiriklik paytida ularning nasihatlari, maslahatlari kishiga yoqmaydi. Keyin esa qo'msayveradi, qo'msayveradi...

Ba'zilar shunday hollarda najot tilab qabristonga ham boradilar. Ajab! Najotga zor murdalardan qanday najot bo'lishi mumkin?

To'lqin qoshiqni qo'yib, beixtiyor ravishda cho'ntagidan sigaret chiqarib labiga qistirdi. Shundagina amakisining ziyrak nigohiga ko'zi tushib, sigaretni qo'lga olib g'ijimladi:

-Uzr, amaki, - dedi hijolatlik bilan.

-Avval ko'rishganimizda "chekishni tashlayman", deb va'da beruvding?

-Va'da berish oson-ku... - To'lqin shunday deb hazin jilmaydi, - bajarish qiyin ekan.

-Adangning irodasi ham bo'sh edi. Erkak odam bir gapli bo'lishi kerak. To'ng'iching o'qishni bitiray deyaptimi?

-Xudo xohlasa bir-ikki oydan keyin tugatadi.

-Shu bolangni qishloqqa ishga yuborsang bo'lardi. O'sha yoqda uylantirardik. Adangga atalgan uy shundayligicha turibdi.

-Nevara kelinni o'sha uyga tushiring, deganman-ku?

-Yo'-o'q, u uy adangga atalgan edi. Demak, endi senlarniki. Akamning qaysi nevarasi bo'lsa ham bir kunmas bir kun borib, yashaydi. Agar milisa o'g'lingni yubormasang, manavi qo'zivoyim albatta boradi. Bu bolangda dalaga mehr

bor. Buning boshqacha, menga o'xshayapti. Xo'p desang, ertagayoq olib ketardi. O'zim tarbiyalab, katta qilib olardim.

-Mayli, faqat maktabini shu yerda bitirib olsin.

-U yoqdagi maktabni nazarga ilmayсан, a? Adang o'sha yoqda o'qisa ham olim bo'lib ketdi-ku? Sen shaharda o'qib nima karomat ko'rsatding?

To'lqin gap mavzuini burish maqsadida Robiyani chaqirib, laganni uzatdi-da, amakisiga qarab:

-Bu yerda yotishingiz g'alati bo'lyapti. Uyga kiraylik, - dedi.

-Yo'q, bunaqa soz havoni qo'yib, uyda yotish men uchun zindonga tushish bilan barobar, qo'y jiyan, meni zo'rlama.

-Unda menam chiqib yotay.

-Yo'q, senlar nozik odamsanlar. Pashshaning qanotidan chiqqan shabadagi ham shamollaysanlar. Uyingda yotaver.

Qo'zivoy, ko'zing yumilib ketyapti, senam kira qol.

Nuriddin o'rnidan turib opoqdadasini quchoqladi-da, so'ridan tushib, uyiga kirib ketdi. To'lqin joyidan jilmadi. Amakisini bo'layotgan voqealardan xabardor qilishni ixtiyor etdi-yu, biroq gapni nimadan boshlashni bilmay qiynaldi. Jiyaning ahvolini sezgan Ibrohim uning mushkulini o'zi oson qilib qo'ya qoldi:

-Juda shashting past, ukang hovlini bo'lmoqchimi?

Bunday savolni kutmagan To'lqin bir seskandi, yalt etib amakisiga qaradi:

-Sezdingizmi?

-Bu sezilmasdan qoladigan ish emas, jiyan. Ammo yaxshi bo'lmabdi.

-Ukamga nasihat qilib qo'yasizmi?

-Senam, ukang ham nasihat qilish yoshidan o'tgansanlar. Aqlni ishlatish kerak. Har qanaqa holatda ham murosaga kelsa bo'ladi. Ilgarigi zamonlarda odamlar mol-hol kirib ekinni payhon qilmasin, deb devorni o'ylab topganlar. Keyin-keyin devor odamlarni odamlardan ajratadigan bo'ldi. Endi akani ukadan ajratyapti... Bu g'isht devorga chidasa bo'lar, vaqti kelib yo o'zi yemirilar, yo boshqa bir sabab bilan olib tashlanar. Lekin aka bilan ukaning yuraklari orasiga devor tushsa yomon... juda yomon... Hovlini g'isht devor ajratsa, yurakni bemehrlik devori parchalab tashlaydi. Bilib qo'ylaring: bu devor ko'ngillaringga picha orom berganday bo'lar-u, ammo qiyomatdagi javob og'ir kechadi. Shuni ikkovlaring bir aqllashib ko'ringlar. Xudodan qo'rqmasalaring, qiyomatdan qo'rqmasalaring, hech bo'lmasa bolalaringdan uyalinglar.

-Men tushunib turibman. Bu tashabbus mendan chiqmadi. Hozirgi gaplaringizni ukamga ham ayting.

-Aytdim, bundan battarroq qilib aytdim, aqli bo'lsa tushunib olar. Shariatda bir masala bor, anglab olishinglar kerak. Ota-onadan keyin mulk vorislar orasida bo'linadi. Aslida ota-ona o'limidan oldin vasiyat qilishi kerak. Merosxo'rlar esa bu vasiyatga bo'ysunishlari shart. Kimki vasiyatni o'zgartirsa gunohkor bo'ladi. Adang rahmatli shariat yo'lini tan olmay yashadi. Vasiyat ham qilmadi. Senlar ham shariat yo'lini bilmaysanlar. Shuning uchun boshlaringga bunaqa g'am-tashvishlar tushyapti. Adang rahmatli vasiyat qilmasa ham bu ikki uyni ikkoving uchun atab qurgan. Shu niyatni balki vasiyat o'rnida qabul qilarmiz. Sen yashayotgan uyda ukangning haqqi yo'q, ukang yashayotgan uyda sening haqqing yo'q. Adangdan boshqa boylik qolmagan, bo'linadigan narsaning o'zi yo'q. Hovlini bunaqa qilib bo'lib olinishi, aka-ukaning yuzko'rmas bo'lib yashashi esa shariatga zid. Sen - akasan. Zimmangdagi burch ulug'roq, javobing ham shunga yarasha bo'ladi. Uka to'g'ri yo'ldan chiqsa, aka ham aybdor, gunohdan o'zimni chetga olaman, deb ovora bo'lma.

Boshini egib o'tirgan To'lqin bu gaplarni eshitdi-yu, indamadi. Xayolidagi gaplar ayqash-uyqash bo'lib ketdi. Chuqur "uf" tortdi. Boshini ko'tarib, beixtiyor ukasining uyi tomon qaradi. Deraza pardasi ortida Obodxonning turganini ko'rib:

-Ukamga gapirganning foydasi kam, hamma balo ana unda, - dedi.

Ibrohim uning kimni nazarda tutayotganini bilib:

-Gap faqat o'shanda bo'lsa muammolaring bunchalar og'ir bo'lmas edi, - dedi tagdor ohangda. - Endi kirib yot, menam hordiq chiqaray.

To'lqin noiloj ravishda o'rnidan turdi. U ukasining ayvoniga qaraganda Obodxon chindan ham deraza yaqinida turgan edi. Hovlidagilarning gaplarini eshitishga harakat qilsa ham, qulog'iga g'o'ng'ir-g'o'ng'irdan boshqa narsa

kirmay, g'ashini keltirayotgan edi.

-Nima qilib turibsan u yerda, qochsang-chi? - dedi ichkari uydin chiqib kelgan Sattor. - Amakimning gaplariga tushundingmi? Devor urmoqchi bo'lganimizni sezganlar.

-Uyda o'tirib-o'tirib shu gapni o'ylab topdingizmi? - dedi Obodxon unga yaqinlashib. - Sezsalar nima bo'libdi? Ana, jiyanlariga nasihat qilib qo'ysinlar. Bu yerda turmay, chiqing tashqariga.

-Nega?

-Chiqing degandan keyin chiqing. Amaki-jiyan boyatdan beri nimalarni visirlashyapti. Bir nimaning ig'vosini qilishayotgandir balki? Lalaymasdan dadil-dadil gapiring. Odamlar bizni ayblab yurishmasin. Turing, ana, akangiz uyga kirib ketyapti.

-Qo'y. Kech kirganda gapiradigan gapmas. Amakim dam olmoqchilar.

-Voyey! Bunaqada og'zingizdagi noningizni ham oldirib qo'yasiz!

Kunduzi g'isht ortilgan mashina darvoza yonida to'xtaganida iblis o'zini dunyodagi eng baxtli maxluqlardan hisoblagan edi. Ammo dam o'tmay katta ko'chada Ibrohim ko'ringach, "barcha harakatlarim endi meva beray deganda bu kelib sovurib ketadimi?"deb talvasaga tushdi. Kim bo'lsa bo'lsin, yuzidan iymon nuri porlab tursa iblis talvasaga tushaveradi. Usta Umar qorining tarbiyasini olgan Ibrohim iblisning umidlarini sindirib tashlashi mumkin edi. U bir Obodxonning yelkasiga qo'nib, bir Sattorga vasvasa qilib ularning chekinishiga yo'l ko'ymadi. U Ibrohimning aka-ukani yuzma-yuz qilib gapirishini kutgan edi. Nazarida bu hol u uchun kechirib bo'lmas mag'lubiyat edi. Lekin Ibrohim boshqa usulni ma'qul ko'rib, unga shodlik baxsh etdi. Ibrohim aytilgan ibratli gaplar kifoyadir, deb yanglishdi. Ibratli rivoyatlar mavjud iymonga quvvat beradi. Iblis botqog'ini haqiqat deb anglovchi aka-ukalarning hali bu martabadan ancha yiroq ekaniliklarini u anglamadi.

Iblis havotiridan butunlay qutulmagan bo'lsa-da, tuni bilan bazm qilib chiqdi. Tong saxar Ibrohim bu xonadonni tark etganida uning bazmi sadolari ko'klarga yetdi.

To'lqin uyiga kirib ketgach, Ibrohim aka-ukani murosaga keltirish yo'llarini o'ylab yotdi. Qancha o'ylamasin xayrli oqibatga olib boruvchi yo'lni ko'rmadi. Bunaqa paytda hamma nasihat qiladi. Aka-ukalar yoki opa-singillar bu nasihatlarni eshitgilari ham kelmaydi, aksincha o'zlarini oqlab qarshi tomonni balchiqqa bulashga intilaveradilar. Hech birlari "shu odam menga yaxshilik istab gapiryapti, darrov rad etmay o'ylab ko'rayin, bugunim uchun ham, oxiratim uchun ham foydasi tegib qolar", deyishmaydi. Yaxshilik umididagi muzokaraning avvalida aka-ukalar yoki opa-singillar kibr, ig'vo, riyo, tuhmat botqog'iga tizzaga qadar botgan bo'lsalar, oxirida bo'g'izlariga qadar botib ketadilar. Hovli-joyini sotib, pulini bo'lishadilar yoki o'rtadan devor oladilar. Bu devor iymonsizlikka qo'yilgan haykal bo'lib tiklanadi. Hovlini bo'lmaslikka da'vat qiluvchi so'zlar shu paytgacha yaxshi natija bergan emas. Shu bois ham Ibrohim jiyanlarini yuzma-yuz qilmadi.

Allamahalda ko'zi ilindi. Tushida qishloq qabristonida yurganmish. Onasi bilan akasi go'r qazdirib uni kutishayotganmish.

-Aka, siz bu yerda nima qilib yuribsiz? - deb so'ramish Ibrohim.

-Oyimni ko'rgani keldim, qara, senga chiroyli go'r qazdirib qo'ydim-dermish Shavkat.

-Men hali o'lganim yo'q-ku, jonim chiqqungacha bu go'r og'zini ochib yotadimi, ko'mdirib tashlang, - dermish Ibrohim.

-Turaversin, - dermish akasi, - joyini boshqalar egallab olishadi. Bu adamniki, bu oyimniki... Bunisi seniki.

-Adamniki bu yerda emas-ku?

-Olib keldik...

-Buni ko'mdirib boshqa qazitamiz. Men adam bilan oyimga orqa qilib yotolmayman...

Ochiq go'rdan bir tutun ko'tarilib, Ibrohimning ko'zlarini achishtirib yuborganmish. Ko'zlarini uqalab ochsa, akasining hovlisida, so'rida yotganmish. Tepasida onasi turganmish.

-Oyi, bu yerga qanday kelib qoldingiz? Tirikligingizda bu uy yo'q edi-ku? Qanday topdingiz?

-Men har kuni shu yerdaman. Akang jon talvasasida yotganida ham tepasida edim. Og'riqni qoldiradigan dorilardan emlab turishardi. Men Xudoga sig'inardim: "bolamga berayotgan azobingni menga ber", derdim. Akang jon bergunicha men ming martalab jon berdim, bolam.

Ibrohim unga qo'lini uzatdi. Lekin onasi chekindi. Chekina-chekina zulmat qa'riga singib ketdi.

-Oyijon, to'xtang, birga ketamiz!-deb baqirmoqchi bo'ldi Ibrohim. Lekin ovozi chiqmadi.

Hozirgina onasi turgan yerda akasi paydo bo'ldi.

-Ha-a, o'zingiz keldingizmi? - dedi Ibrohim. - Gapimni qarang, "keldingizmi?" debman. Hamisha shu yerdadirsiz? Ahvolni ko'rdingizmi? Men ketganimdan keyin bu yerga devor uriladi. Indamaysizmi? Endi chidaysiz. O'zingiz pishirgan osh...

-Ketma, ukajon, ularni murosaga keltir.

-Bu mening ko'limdan kelmaydi. Men hozir turamanu ketaman. Ular shundan xulosa chiqarib olishadi...

Shunday deb uyg'onib ketdi. Tun yarimlagan edi. Tahorat olib tahajjud namozini o'qidi. "Jiyanlarimni shayton makridan, vasvasasidan O'zing qutqar, ularga hidoyat ber", deb Allohga munajat qildi. So'ng yelkasiga og'ir bir dardni ortgan holda bu xonadonni tark etdi.

Yana bir mashina arzon g'isht uchragach, arzon-garovga terib beruvchi ustalar ham topildi-yu, hovlida ish boshlandi. Bu hovliga tashvish bilan shodlik bir kunda kirib keldi. Robiya Bahriddinning kelishiga chiroyli dasturxon bezash niyatida yarim kechagacha tinmadi. Turli shirinliklar pishirdi. Saxar turib chala ishini davom ettirdi. Salohiddin kutib olishga chiqolmasligini aytib uzr so'ragan edi. Nuriddin "akamni kutgani chiqaman", deb xarxasha qilib maktabiga bormadi. To'lqin kiyinayotganda Sattor usta bilan ikki mardikorni boshlab kirib keldi. Oshxonadan shoshib chiqayotgan Robiya ularni ko'rib "kim ekan?" deb ajablanib qaradi.

-Xo'jayiningiz ketganlari yo'qmi? - deb so'radi Sattor zina oldida to'xtab.

"Xo'jayiningiz?"

"Akam" demay "xo'jayiningiz" deyishi Robiyaga malol keldi. "Endi "akam" deyishga ham orlanadigan bo'lib qoldilarmi?" deb og'rindi. Boshqa payt bo'lganida ehtimol qaynisiga tanbeh berardi. Hozir begonalar oldida, yana xursandchilik kunida mashmasha boshlanishini istamadi.

-Akangiz uydalar, kiyinyaptilar. Bugun jiyaningiz keladigan, kutgani ketyapmiz, - dedi.

Sattor "hayriyat, eson-omon kelyapti ekan", deyishni xayoliga ham keltirmadi. Uning o'rniga darvozaxona o'rtasiga qoqilgan qoziqni ko'rsatib:

-Xo'jayiningizga ayting, chiqib ko'rsinlar, devor shu yerdan olinadi, keyin gap-so'z bo'lib yurmasin, - dedi.

Qoziqni hozir chiqib ko'rish shart emasdi. Kecha oqshomga yaqin qaynisi bilan ovsini hovlini o'lchab, qoziqni qoqishayotganda Robiyaning ko'zlariga yosh kelgan edi. Go'yo qoziqni yerga emas, uning qalbiga qoqishgan edi. Bundan erini xabardor qilish maqsadida telefon go'shagini ko'targan, lekin buning foydasizligini bilib, fikridan qaytgandi. To'lqin darvoza ostonasini hatlab kirganidayoq qoziqqa ko'zi tushib to'xtab qolgan edi. Erining bu holatidan Robiya havotirlanib, shoshilganicha uni qarshilagandi.

To'lqin Robiya aytmasa ham ukasining gaplarini eshitdi. Chiqib so'kib bergisi, hatto urgisi keldi. Agar shunday qilsa mahalla erta-indin faqat uni ayblagan bo'lardi. Shu bois o'zini tutdi. Baxtiga Robiyaning o'zi javob qilib qo'ya qoldi:

-Devorni qayerdan olsangiz olavering. Bu ishni siz boshlayapsiz, hamma ixtiyor o'zingizda, - dedi. Yig'lab yubormaslik uchun boshqa gapirmadi.

Bu orada telefon jiringladi keyin Obodxonning ham quvnoq, ham dadil ovozi yangradi:

-Ha, aylanay opovsi, sizmisiz? Voy, mehribonimga girgitton bo'lay. Mullajiring bor joyda pishmaydigan ish bo'larkanmi? Molni kecha olib chiqqanman. Lekin oldingi narx sal o'zgardi-da. Qiziqsiz-a, narxini oshirmasam, shuncha harajatimni kim qoplaydi. O'zingiz bilasiz, olsangiz oling, opovsi, xohlamasangiz boshqa xaridorlarim bor.

Robiya uydan hammadan keyin chiqdi. Eshikni yopib zinadan tushmoqchi edi, To'lqin "Eshikni qulflamaysanmi?", deb uni to'xtatdi. Ularning eshigi shu paytgacha qulflanmagan edi. Erining jiddiy boqib turishi Robiyani gangitib qo'ydi. Hovlida begonalar borligi uchun qulflatmoqchimi yo bundan keyin hamisha shunday bo'ladimi? Robiya ichkariga kirib kalitni topib chiqqunicha ozgina vaqt o'tdi. To'lqin uni kutmay, o'g'lini boshlab ko'chaga chiqib ketdi. Kalitning buralishi oson bo'lmadi. Robiya ham bundan, ham ruh azobidan qiynalib, ko'zlariga yosh oldi.

Bahriddinni kutib olishgach, To'lqin ishga borishini shartligini bahona qildi. Yo'lovchi mashina to'xtatib, ularni kuzatib qo'ydi. Quvonchi osmonga sig'may qaytayotgan Bahriddin ota-onasining chehrasidagi ma'yuslik soyasini ilg'adi. Garchi To'lqinning ham, Robiyaning ham lablarida kulgu bo'lsa-da, qalblari g'am iskanjasida ekanini

yashirishga qodir emasdilar.

Bahriddin uyga kelguncha ukasining savollariga javob berish bilan band bo'ldi. Robiya ularning shirin suhbatlarini hazin jilmaygani holda tinglardi.

Bahriddin ostonaga hatlab o'tdi-yu, reja tortib g'isht terishni boshlagan ustalarga ko'zi tushib, savol nazari bilan onasiga qaradi. Robiya "uyga kiraver, keyin tushuntirib beraman", degan ma'noda uni yelkasidan asta ushladi. Indamay o'tib ketgisi kelmay ustalarga "Hormanglar", deb ko'ydi. Obodxon ayvon derazasidan ularni ko'rdi-yu, o'zini darrov ichkari oldi. Bahriddin unga salom berishga ham ulgurmadi.

Hovlida ish boshlangani uchun Robiya joyni ichkari uyga qilgan edi. Kirib, fотиha o'qishgach, o'g'lini yana bir borquchib o'pdi.

-Yo'lda qiynalmadingmi? - deb yana so'radi.

Bu savolga yo'l-yo'lakay ikki marta javob bergani uchun Bahriddin o'z savolini so'radi:

-Oyi, devor urilyaptimi?

-Ha o'g'lim, sen borib kelguningcha shunaqa ishlar bo'lib ketdi, - dedi Robiya afsus bilan.

-Bizqilyapmizmi?

-Nega unaqa deysan? Bizga shu zarilmi?

-Unda... amakimmi? Nega indamadinglar?

-Bizning indaganimizdan foyda bormi? Balki shunday bo'lgani ham durustdir. Sen...

-Aralashma, demoqchimisiz?

-Yo'q, unaqa demoqchimasman. Sen bu narsalarga e'tibor bermay qo'ya qol. Kattalar ba'zan shunaqa o'ylamasdan ish qilib qo'yishadi. Senam, akang, ukang ham buni ko'ringlaru lekin... o'rganmanglar.

-Oyi, amakim bilan kennoyimga sovg'a olib keluvdim. Nima qilay?

-Nima qilarding? Hozir chiqib kennaying bilan so'rashgin, sovg'angni bergin.

-Qanday chiqaman? Gaplashmayotgan bo'lsalaringiz...

-Nega gaplashmaymiz? Gaplashamiz, - dedi Robiya uning boshini mehr bilan silab. - Urishganimiz yo'q. Urishib yuzko'rmas bo'lib ketmaslik uchun ham shu devor bo'lgani durustmikin, deyapmanda...

Shunday deyishga dedi-yu, o'zining gapiga o'zi ham ishonmasdan xo'rsindi. Ichida to'planib yotgan dardning yig'i bo'lib tashqariga otilib chiqmasligi uchun o'zini tutdi. Yig'lashi shart ham emasdi. Onasining shu xo'rsinishiyoq ziyrak o'g'il uchun kifoya qildi. Amakisini ham kennoyisini ham ko'rgisi kelmadi. Biroq, onasining zo'ri bilan chiqib, salomlashib keldi.

Kechki payt oila dasturxon atrofida jamul jam bo'ldi. Robiya qaynisi bilan ovsinini ham taklif qildi. Biroq taklifga u tomondan lutf bo'lmadi. Salohiddin ovqatdan keyin yana uzr so'rab ketdi. Bahriddin safar taassurotlarini gapirayotganda To'lqin ham, Robiya ham dardlarini bir oz unutdilar. Bahriddin olib kelgan videotasmani ikki marta tomosha qildilar.

Tun hukmiga hamma itoat etsa-da, Bahriddin bo'ysunmadi. Tashqariga chiqdi. Ikki qarich balandlikka ko'tarilgan devor ustiga o'tirdi. Qalbiga ma'yus bir kuy oqib kira boshladi.

Bir tom ostidagi ikki xonadon orasidan ola mushuk o'tganini u ham sezib yurardi. Ammo bunaqa oqibatga olib kelishini o'ylamagandi. U hovlini bo'lib olgan aka-ukalar haqida eshitardi. Lekin bu balo chaqinining shu hovliga kirib kelishini hazm qila olmasdi. Uning nazarida hovlini bo'lib oluvchi aka-ukalar o'qimagan, ongsiz, johil kimsalar edi. Adasi va amakisi o'qigan, tushungan odamlar bo'la turib nahot bunchalik pastkashlikka borishdi? Bahriddin shunisiga hayron edi.

Bu yerda qancha o'tirganini bilmaydi. Ma'yus kuyga monand bir necha satrlar xayoliga quyila boshlagach, o'rnidan turib xonasiga kirdi-da, qo'liga qog'oz qalam oldi.

Uning shoshilib yozgan satrlarini ertalab Robiya o'qidi:

Bu satrlarning oxirini o'qiyotganda Robiyaning kipriklari quyilib kelayotgan yoshlarni to'sib qolomadi. Ikki tomchi yosh qog'oz ustiga yumaladi. Robiya o'g'lini uyg'otib yubormaslik uchun qog'ozni joyiga qo'ydi-da, asta-asta yurib xonadan chiqdi.

Milliy konservatoriyada Bahriddinni qutlash marosimiga borgan To'lqin ham, Robiya ham quvonchning yettinchi

osmonida suzardilar. Marosimdan chiqishgach, hammalari ham homush tortganday bo'ldilar. Hatto Nuriddinning ham uyga borgisi yo'q edi. To'lqin buni sezib, biron holiroq joyda ovqatlanishni taklif qildi. Anhor sohilidagi so'lim oshxonada oila shiringina davra qurdi. Boshlari ustida suzib yurgan tashvish buluti ham qayerdadir qolib ketganday bo'ldi. Bu davra oilaning o'ziga hos bayrami edi. Bu bayramga, To'lqinning ta'biri bilan aytganda, faqatgina Nuriddinning xo'rozi yetishmayotgan edi.

Ular quvnab o'tirishgan damda Obodxon tashvish tikonzori uzra yalangoyoq kezardi. Ro'paradagi uyda hech kimning yo'qligi, hammalarining birvarakayiga ko'rinmay qolishlari uni havotirga solayotgan edi. Odatda odam "yaqinlarim biron falokatga uchramadimikin?" deb havotirlanadi. Obodxonning havotiri boshqacharoq: uning nazarida bularning barchasi devorni yo'q qilish chorasi bilan band, hammalari qayerdadir nimanidir kavlashtirib yurishibdi. Egalari bo'lmagani uchun xo'roz ham jim. Obodxon hatto shundan ham shubhalandi. To'lqin boshchiligidagi oilaning xursandchilik bilan kirib kelishi uning havotirini yanada oshirdi: "bular bekorga quvonishmaydi, bir baloni boshlab kelishgan!" Shu xulosaga kelgan Obodxon erini qiyin-qistoga olib, qovura boshladi.

Bir oz televizor ko'rishgach, uch o'g'il o'z xonalariga kirib ketishdi. Nuriddin tezgina uxlab qoldi. Salohiddin bilan Bahriddinning hovli muammolaridan gaplashgisi kelmadi. Uyqulari kelmasa ham yotdilar. Bir necha soatlik oila bayramining nihoyasiga yetganidan siqilgan To'lqin tashqariga chiqib, zinaga o'tirdi. Sigaret tutatdi. Xayollari uni dam bolalik, dam yoshlik ko'chalariga yetakladi. Sog'inch ba'zan kishi ruhiga quvvat beradi, ba'zan esa temir timoqlari bilan yumdalab tashlay deydi. To'lqin hozir shunday holatda edi. U hozir bir mo'jiza yuz berishini, ota-onasining shu yerda paydo bo'lib qolishlarini jon-joni bilan istardi. Adasi avval uning, keyin ukasining yuzlariga shapaloq bilan ursa-da: "Bu nima qilganlaring esi yo'qlar!" deb koyib bersa! Keyin g'ishtlarni har tomonga otib tashlasa...

Mo'jiza yuz bergandi...

Lekin To'lqin uni ko'ra olmas edi.

Bu damda otasi va onasining ruhlari kirish uchun izn so'rashga iymangan musofirday darvoza ostonasida turishardi.

Ular dam farzandlariga, dam tiklanayotgan devorning ikki tomonidagi ikki uyga ma'yus tikildilar.

To'lqin uyga kirib ketgach, ular asta yura boshlashdi.

-Adasi, devor mashmashasi bilan ovora bo'lishib, farzandlarimiz bayramimizni unutishdi, - dedi Faridaning ruhi.

Bunga javoban Shavkatning ruhi afsus va nadomat bilan chuqur xo'rsindi.

Ha, bu kun ularning xonadonida alohida bayram bo'lardi. Bu bayramni Shavkatning o'zi joriy qilgandi. To'ylari kuni, chimildiqda yolg'iz qolishgach, Shavkat Faridani bag'riga bosib, xuddi muhim bir sirni aytmoqchiday qulog'iga shivirlagandi:

-Hech qachon yodingdan chiqarma: o'n ikkinchi may - biz uchun bayram kuni deb e'lon qilinadi. Biz o'tib ketsak ham farzandlarimiz, nevaralarimiz tantana qilaverishadi. To'y shunchaki o'yin-kulgi bilan o'tadigan voqea emas, bugun - oilaning tug'ilgan kuni, buni unutib bo'lmaydi...

Shavkat aytganday bo'lib kelayotgan edi. Devor qurilishi bu bayramni ham barbod qildimi?

O'shanda shivirlab aytilgan Shavkatning so'zlari endi jaranglab, uy devorlariga urilib, aks-sado berganday tuyuldi. Aslida bu so'zlar tantavor yangrashi kerak, hozir esa alamli faryod ohangida olamni titratganday bo'ldi.

-Adasi, endi bunga qanday chidaymiz? Qiyomatga qadar shu azobda yuramizmi? - dedi Faridaning ruhi.

-Bilmadim... Tushunolmayapman... - dedi Shavkatning ruhi "uf" tortib. - Murakkab masalalarni yechishga yetgan aklim shunga qolganda kaltalik qilyapti. Muammoning yechimini topish uchun avval uni yuzaga keltirgan omilni aniqlashim kerak.

-Siz yechimni topguningizcha devor bitadi. Biz ikkala farzandimizdan baravariga ajraymiz. Omilni qidirmang. Omil aniq: biz bolalarimizni o'qitib odam qilamiz, dedik. Yaxshi o'qishlarini talab qildik, yaxshi kiyintirdik, yaxshi boqdik. Bir-biriga mehr-muruvvat qilish kerakligini singdirmagan ekanmiz.

-Sen meni ayblayapsanmi?

-Yo'q, bu ishda ikkalamiz baravar ayblimiz. Devor urishlariga yo'l qo'ymasligimiz kerak.

-Qanday qilib? Umidim Ibrohimdan edi. Ajrim qila olmadi. Mening qo'limdan nima kelardi?! Imkonim bo'lsa bu

la'nati g'ishtlarni mana bunday-mana bunday qilib otib tashlardim.

Bu onda ikkinchi mo'jiza yuz berdi: Shavkat ushlagan g'isht o'rnidan ko'chdi. Bundan Shavkat ham Farida ham cho'chib tushishdi. Keyin Shavkat yana bir g'ishtga ko'l uzatdi.

Bu hovliga devor qurilishini iblis istagan, ammo Alloh iroda etmagan edi. Hozir g'ishtlar Shavkat ruhining kuchi bilan emas, yagona Kudrat egasining istagi bilan ko'chib, otilayotgan edi...

Bu tong xo'roz qichqirmadi. Katagida hurpayganicha turaverdi. Bulut farishtasiz bu xonadonga quyosh nurining tushishini istamaganday mashriq yuzini to'sdi. Yashin chaqnaq osmonni ikkiga bo'ldi. Bo'linish sharmandaligiga chiday olmagan osmon guldirak ovozi bilan o'kirib yeri ko'kni larzaga soldi. Keyin tunuka tomlarni qarsillatib do'l yog'a boshladi. Bu xonadon ahli uyg'onganida osmonning faryodi bosilgan, ammo quyosh yuzini to'sgan qaysar bulut o'rnidan jilay demasdi.

Odatdagiday birinchi bo'lib Robiya uyg'ondi. Yuvinib oshxonaga kirayotganida sochilib yotgan g'ishtlarga ahamiyat bermagan edi. Uyg'a qaytayotganida ko'rib, taqqa to'xtab qoldi. Yuragi bir qalqib tushdi. Keyin uyg'a shoshib kirib erini uyg'otdi-da, ayvonga boshlab chiqdi.

-Bolalar qilishmadimikin? Uyg'otaymi, o'zingiz gaplashing.

To'lqin hovlidagi manzaraga ajablanib qarab turib, gardanini qashigan bo'ldi. Tayinli bir xulosaga kelolmay:

-Jim turaver-chi, - debqo'ydi.

* * *

Ko'p o'tmay Obodxon ham uyg'ondi. Ayvonda turib bir kerishib olgach, rohatlanib esnadi. Tashqariga chiqdi-yu, hali uyqu to'la tark etmagan ko'zlari katta-katta ochilib ketdi. Shoshilib iziga qaytdi-da, erini turtib uyg'otdi. Hovlidagi manzarani ko'rib Sattor ham bir zum taxtaday qotib qoldi. Keyin "Bu kimning qiligi?" degan ma'noda xotiniga qaradi. Obodxon javobga shay edi:

-Bu jiyanlaringizning ishi. Kechqurun anavi naychingiz ivirsib yuruvdi. Ko'nglida shumligi borligini biluvdim. Akangizga ayting, ustalarning kechagi haqini to'lab qo'ysin. Chidolmayotgan bo'lsa, mahallaga chiqsin.

-Mahallani aralashtirma. Gap ko'paymasin, - dedi Sattor.

* * *

Robiya nonushta tayyorlagach, oila yana jam bo'ldi. Bolalar ham hovlidagi manzarani ko'rishib ajablanishgan, lekin bu haqda gap ochishni lozim ko'rmay indamaygina choy ichishardi. Bunaqa jimlikdan Robiyaning yuragi tars yorilib ketay dedi. Eriga bir-ikki qaragan edi, To'lqin "gapirma" degan ma'noda ishora qildi. Gapirmaslikning esa iloji yo'q edi.

-Bahriddin, buguncha dam olasanmi?

Kecha oqshomda ham "ertaga uyda bo'lasanmi?" deb so'ragan edi. Shu sababli Bahriddin onasiga ajablanib qaradi, lekin "kecha aytduvdim-ku!" deb ko'rslik qilmay, javobini takrorladi:

-Vazirlikka borishim kerak, chaqirtirishgan.

Yana jimlik cho'kdi. Robiya endi kenjatoyiga qaradi:

-Nuriddin, g'ishtlarni ko'rdingmi, kim bunaqa qildiykin?

Nuriddin bu savol ostida "sen qildingmi?" degan ma'no yotganini anglab, najot ko'zi bilan adasiga qaradi. To'lqin norozi qiyofada bosh chayqab qo'ydi. Robiya buni sezmaganday o'g'lidan javob kutdi.

-Oyi, Nuriddin bilmaydi, - dedi Salohiddin gapga aralashib. - Kechasi qotib uxlagan. Bizdan ham gumonsiramang, biz ham tegmadik bu g'ishtlarga. Agar "o'g'illarim shunaqa ahmoq bo'lib qolishgan", deb o'ylasangiz, yana o'zingiz bilasiz.

O'g'lining keyingi gapi Robiyani mulzam qildi:

-Voy tavba, gapingni qara! Senlarga bir nima deganim yo'q-ku?

-Demasang ham ko'zlaring aytib turibdi, - dedi To'lqin.

-Men bilaman, - deb yubordi birdan Nuriddin. - Oftob opam qilganlar. O'tgan kuni kennayimga baqirdilar. "Agar devor qursanglar o'zim buzib tashlayman yo o'zimni osaman", dedilar.

-Tavba, tavba-ya! Gapirma bunaqa gaplarni!-dedi Robiya.

-Bunaqa ish Oftobning qo'ldan kelmaydi, - dedi Salohiddin.

-Nima bo'lganda ham amakim bizlardan ko'radilar. Lekin biz qilmaganmiz, - dedi Bahriddin.

-Shunaqa-yu... lekin ularni bunga ishontirib bo'larmikin?

-Sen ishontirishga harakat ham qilma, - dedi To'lqin. - Indamay o'tiraver.

-Sizga shunday deyish oson. Hozir hammangiz ketasizlar. Baloga men qolaman.

-Gapirsa ham sen "bilmayman" deginu boshqa indama...

"indama... indama... endi bu dunyodan indamaygina o'tib ketaman shekilli..."

Robiya xayoliga kelgan bu gapni tiliga chiqarmadi, eriga e'tiroz bildirmadi.

Ayni damda narigi ayvonda ham nonushta qilishayotgan edi. Salohiddin bilan Bahriddinni kuzatib chiqqan Robiyaga ko'zi tushgan Obodxon beixtiyor qizlariga qaradi: ikkovining aka-ukaga tikilib turganini ko'rib g'ashlandi-da, zardali ohangda:

-Oftob, bugun maktabga bormaysan, - dedi. - Men bozorga chiqishim kerak. Ustalariga sen ovqat qilib berasan.

-Bormasam ustozdan gap eshitaman.

-Ustozing gapiraveradi. Koshki shu maktabda o'qiganlardan biron tuzukroq odam chiqsa.

-O'qishiga boraversin, ustalariga o'zim qarayman, - dedi Sattor.

-Siz mijozlarga mol olib borib berasiz. Xitoyga qatnaydiganlar bilan qachon gaplashasiz? Bugun-erta deb yurguningizcha ular ming marta borib-kelishadi.

-Ayb mendami? Pulga qarab turuvdik-ku?

-Bahona topib o'tiravering... -Shunday deb choy ho'plaomqchi bo'lgan Obodxon birdan qalqib ketdi:-Hay, turing, turing, deyaapman!

-Nima bo'ldi, nega vahima qilasan? - dedi Sattor.

-Tura qoling, ahangiz ketmoqchi. Shartta-shartta gapiring. Yo xotin boshim bilan men aralashaymi?

-Sen jim tur, - Sattor shunday deb ayvon derazasini ochdi:-Aka, bu yog'i qiziq bo'ldi-ku?

Bu gapdan keyin Oftobxon jahl bilan shart o'rnidan turdi-da, xonasiga kirib ketdi.

Darvozaga yetib qolgan To'lqin ukasining ovozi eshitib, to'xtadi. Salom-aliksiz shunday savol berilishi uning jahlini qo'zg'adi. Lekin tushunmaganday ukasiga qarab turaverdi.

-G'ishtlarni aytyapman, - deb izoh berdi Sattor.

-G'ishtlarga nima bo'libdi? - dedi To'lqin hanuz hech nimaga tushunmayotganday.

-Har bitta g'ishtni usta pulga teradi. O'g'illaringizga shuni aytib qo'ying.

-Shunaqami? Mening o'g'illarim, ukam, sen o'ylaganchalik ahmoq emas. Ular bunaqa ish qilishmaydi.

-Unda kim? Siz bunaqa jinoyatlarni ochishga ja-a ustasiz-ku?

-Ha, ustaman. Ariza ber, tekshirib, aniqlaymiz.

-Maynavozchiligingizni yig'ishtiring. Mayli, ustaning pulini bermang, lekin nomardligingizni tan oling, ha!

To'lqin ukasiga g'azab bilan tikildi-yu, ammo bitta gapdan qolishga o'zida kuch topdi.

* * *

Kun o'tdi. Kech kirdi. Tun yana o'z hukmini o'tkazishga kirishdi.

Hamma uyquga ketgan onda bezovta ruhlar yana paydo bo'ldilar.

Keyin kunduzi ustalar qayta terib ketgan g'ishtlar turli tomonlarga uloqtirildi...

Tongda esa...

Kechagiday ajablanish bo'lmadi. Gumon ham yo'q edi. Ajablanish va gumon o'rnini g'azab egalladi. Obodxon Sattorni qayrab o'tirmay g'alvani o'zi boshlab qo'ya qoldi. Robiya unga bas kela olmadi. Obodxon To'lqinga ham gap bermadi. G'azab otashida yonayotganlar so'nggi choraga rizo bo'layotgan Oftobxonning deraza ortidan ma'yus qarab turganini sezishmadi.

Ustalar kelib, ajablanib qarab turishdi-da, yana ish boshlashdi.

Kun o'tib yana kech kirdi. Yana tun hammayoqni g'aflat chodiriga o'radi.

Yana bezovta ruhlar paydo bo'ldilar. Bu onda uydin g'am iskanjasidagi Oftobxon chiqib, ular to'xtab qoldilar.

Oftobxon asta-asta bosib kelib devorga yaqinlashdi. Beixtiyor ravishda ikki g'ishtni ko'chirib tashladi. Bir oz

harakatsiz turgach, qo'yxona tomon yurdi. Uning muddaosini sezgan ruhlar yo'lini to'smoqchi bo'lishdi. Oftobxon devordagi mixqoziqda ilig'liq turgan arqonniqo'liga oldi.

Bu onda Sattor vahimali tush ta'sirida to'lg'onayotgan edi. Bir qarasa, devor bitganmish. Biroq... devor ostida adasi bilan oyisi yotishganmish.

-Sen devorni ko'kragimiz ustidan qurdirding. Ezilib ketyapmiz, - deb ingrarmish oyisi.

-Bunaqada oyingni o'ldirib qo'yasan, - dermish adasi.

Sattor jonholatda devorni buzayotganmish.

-Bu devoringning narxi qancha, qanchaga tushdi? - dermish onasi.

-G'ishtga ketgan pul bilan ustaga... - Sattor hisoblab bermoqchi bo'lganida adasi eshitgisi ham kelmasmish.

-Devoringning narxi juda baland. Sen uni akangdan tiriklayin ajralish hisobiga qurdiryapsan. Endi buning yoniga qizingning joni ham qo'shilyapti. G'aflat bosmay, tur, o'rningdan!

Shunday deb adasi bilan oyisi ko'zdan yo'qoldi. Ammo bir qora sharpa kelib uni bo'g'a boshladi...

Bosinqirab baqirayotgan Sattorni Obodxon turtib uyg'otdi.

-Esxonamni chiqarib yubordingiz-a, shunaqayam baqiradimi odam degan. Yonboshlab yoting.

Sattor yonboshiga ag'darilmay qaddini ko'tarib, o'tirdi. Hozir ko'rgan tushi ta'sirida boshi garang bo'ldi. Taskari o'girilib yotib olgan Obodxonni turtib:

-Qizingqani? - deb so'radi.

-Qaysi biri? - dedi Obodxon uyqusiragan holda.

-Kattasi...

-Uyda uxlayapti, go'rda bo'larmidi?

-Nafasing o'chsin, tur, qara, - Sattor shunday deb uni qattiq turtdi. Obodxon "voyey" deb qo'ydi-yu, turgisi kelmadi. Bundan achchiklangan Sattor endi tizzasi bilan turtgach, erinibgina o'rnidan turib, qunishganicha ayvonga chiqdi-da, qizlar yotadigan xonaning eshigini ochdi. Sattor beixtiyor unga ergashdi.

Oftobxonning o'rni ochilmagan, bu uning o'ringa yotmaganidan dalolat edi. Hammadan oldin xonasiga kirib ketgan qiz qayerda bo'lishi mumkin? Er-xotin shunday savol nazari bilan bir-birlariga qarab qolishdi. Shu payt osmon qarsillab mayda-mayda bo'lakchalarga ajralib ketganday tuyuldi. Oftobxonning "agar shu devorni qursangiz o'zimni osaman!" degan alamli gapi osmonu yerni larzaga solib jaranglaganday bo'ldi. Sattor o'zi ham bilmagan holda "Oftob, qizim!" deb baqirib yubordi-da, hovliga otildi. Gap nimada ekanini anglab yetmagan Obodxon havotir bilan unga ergashdi.

Katakda xo'roz bezovtalanib ququlab qo'ydi. Atrofga olazarak boqib qizini izlayotgan Sattorga bu bir ishoraday tuyulib qo'yxona tomon qaradi. Bu onda bo'yniga sirtmoq ilgan Oftobxon harakatini tezlatdi - oyog'i ostidagi kursini tepib yubordi. Ko'yxonada nimaningdir taraklaganini eshitgan Sattor shu tomon yugurdi. Osilib turgan qizini ko'rdi-yu, unquchoklab baland ko'tardi.

-Pichoq olib kel, tez bo'!-deb baqirdi.

-Voydod, qizimdan ayrilib qoldim!-deb faryod qildi Obodxon.

-Pichoq olib kel, deya paman!-deb baqirdi Sattor g'azab bilan.

Bu shovqinni eshitgan To'lqin, uning izidan Robiya hovliga yugurib chiqdilar. Sarosimada qolgan Obodxon pichoqning qayerda turishini ham unutib, paypaslanib yurardi. Robiya oshxonadan pichoq olib eriga uzatdi. To'lqin shoshilganicha arqonni kesdi. Oftobxon otasining ko'lida behush yotardi. Obodxon tinmay dod solardi. To'lqin qizning bo'yin tomiriga barmog'ini qo'ydi-da, ungaqarab baqirdi:

-Qizingiz tirik, dodlamang!-Shunday deb Oftobxonning yuziga asta-asta urib qo'ydi:-Oftobxon, ona qizim, ko'zingni och.

Robiya kosada suv olib chiqib qizning yuziga sepd. Oftobxon seskandi, keyin ko'zini ochdi. Otasiga qarab turdi-da, xo'ngrab yuborib, xuddi kichkina qizaloq kabi uni quchoqlab oldi. Qo'rquvdan bir oz holi bo'lgan Sattorning ko'zlari ham yoshlandi. Qizini yerga ko'ymay, ko'targanicha uyiga qarab yurdi.

To'lqin bilan Robiya ularning izidan borishni ham, bormaslikni ham bilmay bir oz turdilar. Keyin noiloj holda ergashdilar.

Sattor qizini xonasiga emas, o'zining yotog'iga olib kirib yotqizib ayvonga chiqdi. Robiya darrov choy qo'ydi. Obodxon qizi yonida yig'lab o'tiraverdi. Erining "bo'ldi qil!" deb tergashi ham ta'sir qilmadi. Oftobxon ko'zlarini bir nuqtaga qadab yotaverdi. "Xudo mening o'lishimni istamadi. Dunyoda qiynalib, ezilib yashashimni xohladi..." degan fikr uni tark etmadi.

Sattor ham, To'lqin ham ayvonda jimgina o'tirardilar. Ikkovi ham qizning bu ishiga nima sabab bo'lganini bilolmay hayron edilar. To'g'rirog'i, aynan o'rtadagi devor sabab ekanini tan olgilari kelmasdi.

Robiya choy damlab, ichkari kirdi. Shirinchoy qilib Oftobxonga ichirmoqchi bo'ldi. Oftobxon avvaliga labini qimtib ichishni istamadi. Robiya "Jon ona qizim, icha qol, yengillashasan", deyavergach noiloj ikki qultum ichdi.

Aka-ukaning sukut holatida o'tirishi ancha cho'zildi. To'lqin bu yerda o'tirishga hojat yo'qligini bilib, o'rnidan turdi.

-Sattor, bu gap ko'chaga chiqmasin, qiz bolaning nomiga isnod bo'ladi, - dedi ukasining yelkasiga qo'lini qo'yib. Keyin qizlarning xonasi tomon imladi:- ular ham bilishmasin.

Sattor tobelik bilan bosh iring'ab "ma'qul" ishorasini qildi.

Ularning bu holatini kuzatayotgan biron begona kimsaga "kechagina yovlashgan aka-ukalar shular", deyilsa ishonmasligi mumkin edi.

To'lqin hali ayvondan chiqmay turib yana bir mo'jiza yuz berdi. Buni avval hovliga qarab o'tirgan Sattor sezdi: hovlida yer silkinganday devor qimirladi. Keyin g'ishtlar sochila boshladi. Sattor beihitoy ravishda "Astag'firulloh!" deb yubordi. To'lqin to'xtab, hovlidagi manzaradan lol qoldi. Ichkaridagi ovsinlar ham shoshilib chiqishdi. Obodxon buni zilzila deb gumon qilib pichirlaganicha o'tirib oldi. Bir necha soniya davom etgan bu xodisa barchalarini dahshatga solibqo'ydi.

Tunni shu dahshat chodiri ostida o'tkazishdi.

Sirtidan qaragan kishi har ikki oila kunni odatdagiday boshlayapti, deb o'ylashi mumkin. Odatdagiday nonushta, odatdagiday ishga, o'qishga otlanish... Kattalar tundagi voqea ta'siridan qutilishmagan. Bolalar shovqinni eshitishganu buni devor mashmashasi deb o'ylashgan. Oftobxonning o'zini osmoqchi bo'lganidan bexabar.

Onasining qiyin-qistovi bilan Oftobxon o'rnidan turib, birga nonushta qilgan bo'ldi. Maktabga borishni o'ylamadi ham. Oynisa sinfdoshlari bilan shahar aylanamiz, deb kelishib ko'ygan. Uydin "maktabga" deb chiqadiyu markaz tomon yo'l oladi.

Oynisa ketgach, Obodxon ham otlana boshladi.

-Adasi, bugun hech yerga bormay qo'ya qoling, - deb eriga ozodlik berdi.

-Qayerga borardim, yurishga holim yo'q. Senam uyda o'tirsang bo'lardi.

-Birrov borib mijozlarimga uchrashmasam bo'lmaydi. Boramanu qaytaman. Qizingiz, Xudoga shukur yaxshi. Shirin-shirin gaplardan gaplashib o'tiring.

-Hozir usta keladi, - dedi Sattor keyin devor tomon imladi. - Nima qilamiz?

-Ustangizga uch-to'rt kun dam bera qoling. Bo'pti, ketdim.

-Menga qara, to'xtasang-chi, muncha shoshasan? - dedi achchiqlanib Sattor.

-Voy, mijozlarim sochlarimni bittalab yulishadi. Gapingiz bo'lsa, tezroq ayting.

-Gapimmi? .. Kechasi bilan o'ylab chiqdim... Shu ishingni yig'ishtirib tursangmikin...

-O'ylagan gapingizni qarang! Yig'ishtir, yig'ishtir, deysiz, nima men o'zim uchun yelib yuguryapmanmi? Menga zarilmi shu? Nima qilsam bollaringa deb qilyapman! Erta-indin qizingizga sovchi keladi. Qup-quruq uzatasizmi? Men Italiyaning mebelini tayinlab qo'yganman. Shunga pul kerakmi?

-Italiyaning mebeli bo'lmasa qizing ersiz qoladimi?

-Bilmasangiz, siz jim o'tiravering. Agar qudalarning oldida tilimiz bir qarich uzun bo'lmasa ular qiz bechoraga kun berishmaydi.

-Senam mebelsiz keluvding, tiling baribir ikki qarich-ku?

-Adajonisi endi bo'ldi qila qoling, tilimni bekorga qichitmag. Hozir adi-badi aytadigan paytmas. Vaqti kelsa sizam xasratingizni bir etakka to'karsiz, menam.

Obodxon shunday deb chiqib ketayotganida darvoza ostonasida usta bilan mardikorlarga duch keldi. "Akangizning gapi bor, kiraveringlar", dedi-da, shoshilganicha jo'nab qoldi. Usta sochilib yotgan g'ishtlarni ko'rib, to'xtab qoldi.

“Yana shu ahvolmi?” degan ma’noda mardikorlar bilan ko’z urishtirib oldi. Sattor chiqib so’rashayotganda:

-Xo’jayin, bu yog’i g’alati bo’lyapti-ku? - deb so’radi.

-Hech g’alati joyi yo’q, - dedi Sattor chaynalib. - Uch-to’rt kun dam olib turasizmi yo boshqa ish olasizmi... ish haqingizni yarmini beraymi?

-Yarmini emas, hammasini beravering. Ranjimang-u, bu yerga boshqa kelmaymiz.

-Nega?

-Bu yerning xosiyati yo’qqa o’xshaydi.

-Bu nima deganingiz? Nega xosiyati bo’lmaydi?

-Bilmadim... ishimning sustligidan ko’nglim g’ashlanayatuvi. Yana bu ahvol... Tushunmayapman. Imorat g’ishtini terish boshqa-yu, hovlini ikkiga bo’lib, o’rtadan devor olish boshqa ekan.

Usta bilan hisob-kitob qilib, jo’natgach, Sattor hovli o’rtasida karaxt holda turib qoldi. Keyin engashib qo’liga bir g’isht oldi. Huddi uning tarkibini o’rganmoqchi bo’lganday tikildi. Keyin bir chetga qo’ydi. So’ng yana birini oldi. Shu zaylda g’ishtlarni chetga taxlay boshladi. Bir ayvonda Oftobxon adasining harakatini kuzatib turardi. Boshqa ayvonda esa Robiya bilan Nuriddin. Nuriddin onasiga yaqin kelib: “amakimga yordamlashaymi?” deb so’radi. Qaynisining harakatlariga tushunolmayotgan Robiya o’g’lining boshini silab: “hozirmas, keyin”, deb qo’ydi. O’n beshtacha g’ishtni taxlagach, Sattorning nafasi qaytib, qaddini rostladi. Keyin uyiga kirib ketdi. Uni ayvonda qarshilagan Oftobxon “Adajon, choy damlaymi?” deb so’radi. Sattor uning ayvondan bir qadam nariga chiqishini istamayotgandi, shu uchun “yo’q”, deb bosh chayqadi. Oftobxon xonasiga kirib ketdi. Sattor xotini tayinlab ketganiday qizi bilan “shirin-shirin gaplarni” gaplashib o’tira olmadi.

Divandagi yostiqaqqa yonboshladi. Uyqusiz tundan meros charchoq uni o’z hukmiga oldi: mudray boshladi.

Tush ko’rdi: adasi rahmatli ro’parasida ma’yus turganmish:

-O’zing ham qiynalib ketding, bolam, shu zarurmidi senga? - dermish.

-Ayb menda emas, akamning qaysarliklaridan bo’ldi hammasi...

-Uy talashib hech kim baraka topgan emas.

-Talashganim yo’q. Uyni siz menga vasiyat qilgan edingiz?

-Vasiyat qilgan edingiz, deysanmi? Qachon?

-Esingizda yo’qmi? Haligi... oxirgi kuni... xatni akamning qo’llariga bergansiz. Akam u vasiyatnomani atay yo’q qilib yuborganlar. Tag’in ham men indamay kelyapman.

-Adashibsan, o’g’lim. To’g’ri, u vasiyatnoma edi. Ammo sen aytgan ma’noda emas.

-Qanaqa ma’noda?

-O’qisang bilasan.

-Qanaqasiga o’qiyman? Akam yo’qotib tashlaganlar.

-Akanгни ayblama, yo’qotmagan... Akang xatni ko’limdan olgan paytda menga g’arg’ara kelib, shoshib qoldi. Esla: sen suvga chiqqan eding. Akang xatni yostig’im yoniga qo’yanida sen kirding. Bu xatni keyin g’assol javon ustiga olib qo’yan edi. Men ikkovining qo’llarida jon berdim. Shuning o’zi ahil yashashlaringga berilgan ishora edi. Senlar buni fahmlamadilaring. Akang xatni unutdi. Sen unutmading. Gumon bilan yuraverding. Xat hali ham o’z uyingda, javonning orqasiga tushib ketgan...

Shunday degach adasi oppoq bulutga aylanib uchib ketganmish...

Biqiniga nimadir botib, Sattor ko’zini ochdi. Qaddini ko’tarib qaradi. Qizchasining o’yinchog’i qolib ketgan ekan. Hozirgi ko’rgan tushidan ajablanib o’tirdi. Keyin turib qizining xonasiga qaradi. Oftobxon karavotida harakatsiz o’tirardi. Eshik ochilganini sezmad ham. Sattor sharpa chiqarmay iziga qaytdi. Hovliga ko’zi tushdi. Hali boshlagan ishini Nuriddin davom ettirayotganini ko’rib g’ashlandi “Qo’y, hoy bola!” deb baqirmoqchi bo’ldi. Lekin ovoza berishga ham holi yo’qday tuyuldi. Yotog’iga kirdi-da, javonni endi ko’rayotganday sinchiklab qaradi.

Ayrim ayollar uydagi anjomlar joyini yilda bir o’zgartirib turmasa siqilib ketveradi. Obodxonda bunaqa fazilat yo’q. Kelin bo’lib tushganida javon shu yerga qo’yilganicha joyidan jildirilgan emas.

Shavkat og’irlashib qolganida To’lqin “yolg’iz yotmasinlar” deb uni o’zining uyiga ko’chirgan edi. Oradan bir oy o’tib Obodxon “adangizni akangizning uyidan olib chiqaylik, mahalla gap-so’z qilyapti. Ertaga o’tsalar, “kichik o’g’li

qaramagan, degan malomatga qolasiz”, deb xarxasha qila boshladi. Sattorga xotinining bu mehribonligi ma’qul kelib, akasi bilan maslahatlashdi. To’lqin otasini jildirib, bezovta qilgisi kelmasa-da, rozi bo’ldi. Rozi bo’ldi-yu, Robiyadan: “Endi mahalla nima deydi? Otasiga qaray olmasdan ukasinikiga chiqarib tashlabdi, degan isnodda yuramizmi?”-degan gapni eshitib, pushaymon bo’ldi. Bu xarxashani boshlagan Obodxon ham pushaymon edi. Aslida uning mehribonchiligi pardasi ortida yagona merosxo’rlik da’vosi yashiringan edi. Uy mojarosi chiqqanda “ota-onaga kenjasi qaragan” degan gapdan umidvor edi. Bir hushdan ketib, bir o’ziga kelib yotgan qaynotasi uning mo’ljalicha bir haftaga qolmay uzilishi kerak edi. Pushaymoni shundaki, bemor shu ahvolda yana to’rt oy yashadi.

Sattor bu gaplardan bexabar edi.

Adasi tamshangan paytda labini ho’llash uchun piyolada suv yo’q ekan, tashqariga chiqqan edi.

Akasining qo’lida xat ko’rgani esida.

Adasi tildan qolgan edi. Labini ho’lladilar. Keyin...

Xatni qayerga qo’ygani yodida yo’q.

Nahot hozir tushida ko’rgani rost bo’lsa?

Sattor javonning orqasiga qarashga urindi. Hech nima ko’rolmadi. Keyin javonni siljitmoqchi bo’ldi. Kuchi yetmadi. Bir oz nafas rostladi-da, jahd bilan ishga kirishdi. Ancha urinishdan keyin javon salgina siljidi. Shunda javon bilan devor oralig’ida oq narsaga ko’zi tushib yanada jahd bilan urindi. Nihoyat qo’l sig’adigan darajada siljitgach, chang bosib, rangini yo’qotayozgan oq xaltjildni oldi. Yelimi qurib ketgani uchun darrov ochildi. Ichidan olgan qog’ozdagi adasining dastxatini tanib ko’z oldi qorong’ilashdi. Devorga suyanib qoldi. Bir oz o’ziga kelgach, o’qiy boshladi:

“Ota vafot etib, ikki o’g’liga bir qopgina bug’doy meros qolibdi. Aka-uka bu merosni teng ikkiga bo’lishibdi. Kechqurun kenja o’g’ilning uyqusi qochib, o’ylanibdi:”teppa-teng bo’lishganimiz insofdan emas. Akamning oilasi bor. Ro’zg’or tebratishiga yarim qop bug’doy yetmaydi-ku? Men yolg’izman, qornimni bir amallab to’yg’azib olarman”. Shunday deb u o’rnidan

turibdi-yu, tashqariga chiqib, o’zining ulushidan akasining qopiga solib qo’yibdi. O’sha kecha akaning ham uyqusi qochibdi. U ham o’ylabdi: “Men noinsoflik qildim. Ukam hali uylanishi kerak, o’zini tutib olishi lozim. Mening bollarimga Xudoning o’zi rizq berar”, degan qarorda chiqib o’zining bug’doyidan ukasining qopiga solib qo’yibdi. Bu hol har kecha takrorlanaveribdi. Kun o’taverarmishu bug’doy sira kamaymasmish. Bu mo’jizadan ajablangan aka-ukalar donishmandga borib, undan buning sababini so’ragan ekanlar, donishmand “to’g’risini aytinglar, nima qilardinglar?”debdi. Ular qilgan ishlarini yashirmay aytishibdi. Shunda donishmand: “xonadoningizdagi barakaning sababi - bir-birlaringizga bo’lgan mehr-muruvvatda”, degan ekan.

Bolalarim, men sizlarga katta boylik qoldirmayapman. Aqlim yetganicha to’plaganim -ilm qoldiryapman. Unga xiyonat qilmang. Yana o’qiganingiz shu rivoyatni ham ikkovingiz meros o’rnida qabul qiling. Qissadan hissa chiqarish har biringizning zehningizga bog’liq...”

Sattorning oyoqlari titray boshladi. Devorga suyaniganicha holsizlanib o’tirdi. Xatni yana bir marta o’qidi...

Yotoqda havo yetishmay ayvonga chiqdi. Shu payt tashqarida Robiyaning ovozi keldi:

-Nuriddin, qayerdasan, bolam, nima qilyapsan?

-G’isht taxlayapman, oyi...

-Sen tegmagin, bolam, ular juda og’ir, oyog’ingga tushib ketadi.

-Og’irmas, oyi...

Ona-bolaning gaplarini eshitib Sattorning yuragi hapriqib ketdi. Nazarida gapirayotgan Robiya emas, o’zining onasi edi. Javob berayotgan jiyani Nuriddin emas, balki o’zi edi. Necha yillar avval uy qurilayotganida onasi shunday chaqirgan edi:

-Sattorjon, bolam. Nima qilyapsan?

-G’isht tashiyapman oyijon.

-Sen tashimagin bolam, og’ir-ku?

-Og’irmas, men katta bolaman-ku, ana, akam ham tashiyaptilar...

Sattorning ko’zlari yoshlanib deraza yoniga keldi. Nuriddin o’girilib, amakisini ko’rdi-yu, “urishib bermasmikinlar” degan havotirda unga qarab qoldi. Sattor unga qarab ma’yusgina jilmaydi. Nuriddin unga javoban quvonch bilan

kulib qo'ydi-da, ishini davom ettirdi.

Mijozlariga tezgina uchrashib keladigan Obodxondan peshinda ham darak bo'lmadi. Oftobxon ovqat isitdi. Ota-bola tamaddi qildilar. Bu orada avval Bahriddin keyin Oynisa ham kelishdi. Oftobxon bilan Oynisa imtixonga tayyorlanish bahonasida xonasiga kirib ketgach, Sattor ham bir pas dam olish istagiga yotog'iga kirdi.

Imtixonga tayyorlashi lozim bo'lgan kitoblari ochilmadi ham. Bir-biriga sirdosh bo'la olmagan opa-singilning gaplari bir-biriga qovushmadi. Oftobxon siqilib, ayvonga chiqdi. Shu payt Bahriddinning xonasidan ajib bir kuy taraldi. Oftobxon berilib tingladi. Kuy uni sehladi. O'rnidan turib hovliga chiqdi. Bir oz ikkilanib turdi-da, amakisining uyi tomon yurdi. Qizning harakatlarini kuzatib turgan Robiya uni ayvonda quchoq ochib kutib oldi. O'tirishga taklif qilgan edi, Oftobxon unamadi.

-Yangi kuymi? - deb so'radi.

-Yangi, - dedi Robiya.

Bu onda kuy tinib, ichkaridan Bahriddinning hirgoyisi eshitildi:

Hirgoyi tugab, yana nayning nolasi eshitildi. Robiya bilan Oftobxon bir-birlariga qaradilar. Ikkovlarining ko'zlaridan yosh oqayotgan edi.

Badiiy adabiyotdagi an'anaga xilof ish tutib bayonimizni shunday to'xtatamiz, qahramonlarimizning keyingi takdirlaridan sizlarni ogoh qilmaymiz. Bu yumushni, ya'nikim, asarning xulosasini o'zingizga havola etamiz. Aka-uka yuzko'rmas bo'lib ketadimi yo Oftobxonning harakati tufayli ko'zlari ochiladimi, o'zingiz hal qiling. Ehtimol devorning qurib bitkazilgani durustdir. Ehtimol Bahriddin tez kunlarda shuhratli san'atkorlar qatoriga kirib, badavlat bo'lib, alohida uy qurib chiqib ketar? Ehtimol insofga kirmay, iblis yetagida yuruvchi Obodxonning umri xorlik bilan tugar? Har holda biz bunday yakunni istamas edik. Alloh barcha bandalariga hidoyat bersin va umrning xorlik bilan tugashidan asrasin.

Aziz va muhtaram kitobxon, bu bayon sizga biron yangilik bermagan bo'lishi ham mumkin. Chunki bu kabi voqealarni, hatto bundan battar voqealarni hayotda uchratib turamiz.

O'ylaymiz:

Bu dunyoda yonma-yon yashashni xohlamagan aka-ukalar, opa-singillar do'zaxda qovushmoqlikni istaydilarmi? Qarindoshlik rishtalarini uzganliklari uchun do'zax otashlari kutayotganini sezmaydilarmi? Bir-birlarining issiq yuzlarini ko'rmoqdan hazar qilganlar bir-birlarining do'zax olovida kuyib faryod chekayotganlarini tomosha qilgilari keladimi?

Alloh! Alloh!

Ularga hidoyat ber.

Vassalom!

Allohning marhamati ila siz bilan g'oyibona suhbat qurdik, O'ziga shukr. Xatolarimiz uchun tavbalar qilamiz, siz azizlar ham kechiring. Tangri taoloning yana xayrli fikrlar berishidan umidvormiz. Yangi asar bahonasida uchrasharmiz, insha Alloh. Assalomu alaykum va rohmatalillahi va barakatuh.

Article Sources and Contributors

Tohir Malik. Iblis devori (qissa) *Source:* http://www.kutubxona.com/wiki/index.php?title=Tohir_Malik._Iblis_devori_%28qissa%29 *Contributors:* Uzgen